

een verkenning van

seks
verschillen
in
het
onderwijs

..raad
wijs
onder

een verkenning van

seks
verschillen
in
het
onderwijs

	Woord vooraf	7
	In het kort	8
	Deel 1: Conclusies en mogelijke oplossingen	
1	Aanleiding	
	Zorgen over achterstanden van jongens in het onderwijs	15
1.1	Zorg over verschillen tussen jongens en meiden sinds jaren zestig	15
1.2	Inspectie van het Onderwijs over verschillen tussen jongens en meiden	17
1.3	Ook zorgen over tekort aan mannen voor de klas en de gevolgen voor jongens en meiden	17
1.4	Welke verschillen doen zich waar voor en hoe problematisch zijn ze?	18
2	Conclusies	
	Er zijn verschillen in loopbanen, vooral veroorzaakt door omgevingsfactoren	21
2.1	Op drie punten (grote) verschillen in school- en beroepsloopbanen	21
2.2	Verschillen in vaardigheden en hersenen verklaren verschil in schoolloopbaan niet	22
2.3	Omgevingsfactoren verklaren belangrijk deel van de verschillen	23
2.4	Omgevingsfactoren kunnen ontwikkeling van capaciteiten belemmeren	24
3	Mogelijke oplossingen	
	Onderwijs draagt bij aan verkleinen van verschillen in loopbanen	29
3.1	Vergroot de bewustwording van culturele normen ten aanzien van gender in het onderwijs	29
3.2	Verklein verschillen door te kijken naar individuen en niet naar sekse	31
3.3	Aanvullende instrumenten nodig om verschillen op arbeidsmarkt te verkleinen	32
	Deel 2: Bevindingen	
4	Bevinding 1	
	Slechts kleine tot middelgrote verschillen in vaardigheden en hersenen	37
4.1	Verschillen in prestaties zijn beperkt	37
4.2	Kleine tot middelgrote verschillen in cognitieve en non-cognitieve vaardigheden	39
4.3	Hersenen van jongens en meiden vertonen meer overeenkomsten dan verschillen	41
5	Bevinding 2	
	Schoolloopbanen van jongens verlopen minder gunstig dan die van meiden	45
5.1	Slechts kleine verschillen in het basisonderwijs	45
5.2	Verschillen ontstaan in het voortgezet onderwijs	47
5.3	Verschillen werken door in de schoolloopbaan binnen het mbo	51
5.4	Verschillen in het hoger onderwijs zijn groot	53
6	Bevinding 3	
	Beroepsloopbanen van vrouwen verlopen minder gunstig dan die van mannen	57
6.1	Vrouwen werken vaker in deeltijd	57
6.2	Jonge vrouwen verdienen meer, maar in de latere beroepsloopbaan minder	59
6.3	Vrouwen stromen minder door naar hoge functies	60
7	Bevinding 4	
	Grootste verschillen doen zich voor in de verdeling over sectoren en beroepen	63
7.1	Grote verschillen in verdeling van jongens en meiden over sectoren en beroepen	63
7.2	Verschillen relatief groot vergeleken met andere landen	65
8	Bevinding 5	
	Vooraf maatschappelijke en culturele factoren verklaren de verschillen	69
8.1	Verklaringen op maatschappijniveau	69
8.2	Verklaringen op gezinsniveau	71
8.3	Ook leeftijdgenoten spelen een rol	72
8.4	Verklaringen op schoolniveau	73
8.5	Verklaringen op het niveau van het onderwijsstelsel	75
	Geraadpleegde deskundigen	76
	Literatuur	77

Woord vooraf

“Je eigen daden vertellen de wereld wie je bent en wat voor soort samenleving je denkt dat er zou moeten zijn.”

Uitspraak van Ai Weiwei, Chinese kunstenaar en activist die bekend staat om zijn strijd voor mensenrechten.

Deze verkenning van de Onderwijsraad gaat over verschillen. Verschillen tussen de schoolloopbanen van jongens en meiden. En verschillen tussen hun latere beroepsloopbanen.

Deze verschillen zijn fors. Zo volgen jongens vaker onderwijs op een lager niveau dan meiden, ze vallen vaker uit en ze blijven vaker zitten. Jongens worden drie keer zo vaak geschorst en vier keer zo vaak van school gestuurd dan meiden. Mannen onder de 35 jaar zijn vandaag de dag lager opgeleid dan vrouwen. In 2009 had 33% van hen hoger onderwijs afgerond tegen 42% van de vrouwen.

Maar de beroepsloopbaan van vrouwen verloopt juist minder gunstig dan die van mannen. Vrouwen werken vaker in deeltijd, verdienen minder en stromen minder vaak door naar management- en topposities. Zo bedraagt het loonverschil tussen mannen en vrouwen die bij de overheid werken 5% en bij het bedrijfsleven 7%. Ongeveer zes jaar na de start van hun carrière stagneert de groei van het aandeel managers onder werkende vrouwen – vaak op het moment dat zij hun eerste kind krijgen – terwijl het aandeel bij mannen verder groeit.

Een ander opvallend verschil is de zogenoemde horizontale segregatie tussen seksen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, die vergeleken met andere EU-landen in Nederland erg groot is. In ons land zijn er typische jongens- en meidenopleidingen die opleiden voor typische mannen- en vrouwenberoepen. In het vmbo bijvoorbeeld volgen nagenoeg alleen jongens opleidingen in de sector techniek, terwijl bijna alleen meiden opleidingen zorg en welzijn volgen. In de sectoren transport en logistiek, technisch en ict is het aandeel mannen ruim 85%, terwijl in de dienstverlenende, pedagogische en zorgsector 70% tot 80% vrouwen werkt.

Verschillen mogen er zijn, vindt de Onderwijsraad. Maar niet als gevolg van beperkte keuzevrijheid en ongelijke kansen. Daarom vraagt de raad met deze verkenning aandacht voor de genderstereotypering in de maatschappij, bij de overheid en op de arbeidsmarkt. En voor de manier waarop dit doorwerkt in het onderwijs. Ook draagt de raad mogelijke oplossingen aan. Zodat jongens en meiden, en mannen en vrouwen, meer dan nu het geval is kunnen kiezen voor onderwijs en werk dat hen past.

Prof. dr. E. H. Hooge
voorzitter

Drs. M. van Leeuwen
secretaris-directeur

In het kort

Er zijn verschillen in school- en beroepsloopbanen van jongens en meiden. Het onderwijs heeft, naast anderen, een belangrijke taak om die verschillen te verkleinen. Want iedere leerling en student moet de mogelijkheid krijgen om zijn of haar capaciteiten te ontwikkelen en zich vrij voelen een school- en een beroepsloopbaan te kiezen die daarbij passen. Verschil mag er zijn, maar niet door beperking in keuzevrijheid of ongelijke kansen.

Wat is de aanleiding voor de verkenning?

Zorgen om de verschillen in onderwijsprestaties, schoolloopbaan en onderwijskeuzes tussen jongens en meiden bestaan al heel lang. In de jaren zestig ging het vooral om de positie van meiden en vrouwen, de laatste jaren om die van jongens. De Tweede Kamer heeft de Onderwijsraad gevraagd te adviseren over de verschillen tussen jongens en meiden in het onderwijs. Directe aanleiding hiervoor waren de bevindingen uit het rapport *De Staat van het Onderwijs 2019* van de Onderwijsinspectie en een initiatiefnota vanuit de Tweede Kamer over de disbalans tussen mannen en vrouwen voor de klas in het basisonderwijs.

Welke verschillen zijn er in loopbanen tussen jongens en meiden?

De Onderwijsraad constateert op drie punten grote verschillen in de school- en beroepsloopbanen van jongens en meiden.

- 1. Jongens hebben minder gunstige schoolloopbanen dan meiden**
Dat begint in het voortgezet onderwijs en is ook zichtbaar in het vervolgonderwijs. Jongens vallen vaker uit dan meiden, blijven vaker zitten en stromen door naar lagere niveaus.
- 2. Vrouwen hebben minder gunstige beroepsloopbanen dan mannen**
Ze werken vaker dan mannen in deeltijd, verdienen minder en stromen minder vaak door naar management- en topfuncties. De verschillen zijn voor jonge mannen en vrouwen relatief klein, maar worden groter na de geboorte van hun eerste kind.
- 3. Jongens en meiden zijn ongelijk verdeeld over onderwijssectoren en beroepen**
In vergelijking met andere landen binnen de Europese Unie kent Nederland een sterke seksespecifieke opleidings- en beroepskeuze. Jongens en meiden kiezen profielen, opleidingen en studierichtingen volgens traditionele patronen, wat leidt tot typische mannen- en vrouwenberoepen. Vrouwen kiezen vaker voor zorg en onderwijs, mannen voor exacte wetenschap en techniek.

Deze verkenning van de Onderwijsraad laat zien dat verschillen tussen jongens en meiden niet zozeer komen door verschillen in prestaties en hersenen, en dat jongens niet slechter presteren door een oververtegenwoordiging van vrouwen in het basisonderwijs. Over het algemeen zijn de verschillen in prestaties klein; soms presteren jongens iets beter, soms meiden. De verschillen in hersenomvang en -ontwikkeling zijn eveneens klein. De verschillen *binnen* de groep jongens en *binnen* de groep meiden blijken groter dan die *tussen* jongens en meiden.

Hoe zijn de verschillen te verklaren?

Verschillen tussen jongens en meiden ontstaan op een aantal niveaus.

- **Thuis**
Opvoeding speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling van eigenschappen bij meiden en jongens en de manier waarop ze zich (gaan) gedragen. Daarnaast identificeren kinderen zich met rolmodellen binnen het gezin.
- **Onder leeftijdgenoten**
Jongensculturen zijn over het algemeen minder gericht op leren en school dan meidenculturen. Veel jongens vinden het 'niet cool' om je in te zetten voor school en lopen niet graag het risico als 'nerd' gezien te worden. Dit kan de inzet van jongeren op school en hun schoolprestaties negatief beïnvloeden.
- **Op school**
Jongens krijgen de meeste aandacht van leraren, zowel positieve als negatieve. Alle leraren (man en vrouw) hebben genderspecifieke verwachtingen van jongens en meiden. Mannelijke en vrouwelijke leraren hebben over het algemeen positievere verwachtingen van meiden dan van jongens. Stereotypen in het curriculum en in leermiddelen kunnen leiden tot verschillen in motivatie en prestatie. Recent onderzoek laat zien dat stereotypen nog steeds voorkomen: vrouwen zijn systematisch ondervertegenwoordigd (in teksten en op afbeeldingen) in boeken voor de vakken Nederlands en wiskunde (brugklas). De suggestie dat de oververtegenwoordiging van vrouwen in het basisonderwijs jongens op achterstand zet, klopt niet. Tot slot: jongens gedijen extra goed wanneer goed onderwijs wordt geboden: een combinatie van structuur bieden, goede begeleiding en voortdurend sturen en monitoren op gedrag en motivatie van leerlingen. Waarbij de individuele verschillen tussen leerlingen centraal staan en niet de verschillen tussen jongens en meiden.
- **In de samenleving**
Beleid en sociaal-culturele en economische factoren vormen ook een verklaring voor het ontstaan van verschillen. Denk aan de afschaffing van de formele seksediscriminatie in de loop van de twintigste eeuw (beleid), de opkomst van de dienstensector (economie)

en de invloed van sociaal geconstrueerde denkbeelden (sociaal-cultureel domein). Nederland kent een sterke seksespecifieke opleidings- en beroepskeuze.

Verschillen in de school- en beroepsloopbanen hangen vooral samen met bewuste of onbewuste denkbeelden over gender. Binnen de maatschappij wordt verschillend aangekeken tegen het onderscheid tussen mannen en vrouwen. Sommigen geloven dat mannen en vrouwen aangeboren en fundamenteel verschillende interesses en vaardigheden hebben (essentialisme). Mannen en vrouwen krijgen daarbij verschillende taken, rollen en mogelijkheden toegedicht. Anderen gaan uit van gelijkheid en bepleiten een gelijke verdeling van maatschappelijke posities over mannen en vrouwen (egalitarisme). Weer anderen vinden het belangrijk taken en rollen te verdelen op basis van religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen en op basis van tradities binnen de eigen gemeenschap (communitarisme). Zij stellen het belang van de gemeenschap boven dat van het individu. Deze opvattingen werken door in het gedrag van mensen, de manier waarop ze met elkaar omgaan en de keuzes die ze maken.

Hoe werken stereotiepe denkbeelden door in het onderwijs?

Leraren, leerlingen en studenten nemen ook stereotiepe denkbeelden mee het onderwijs in die tot uitdrukking komen in hun verwachtingen en gedrag en de manier waarop ze leerlingen begeleiden en stimuleren. Dat kan ertoe leiden dat jongens en meiden ongelijke kansen krijgen in het ontwikkelen van bijvoorbeeld empathisch vermogen, het sturen van het eigen gedrag, ondernemerschap en risico's durven nemen. Daarnaast kunnen de opvattingen jongens en meiden beperken in hun keuzevrijheid. In extreme vorm streeft het egalitarisme een 'fiftyfifty'-samenleving na, wat de keuzevrijheid van burgers mogelijk aantast. Het essentialisme en het communitarisme kunnen jongens en meiden aanzetten tot stereotiepe keuzes. Ze krijgen expliciete of impliciete overtuigingen mee over wat mannen en vrouwen goed kunnen en wat bij hen past. Terwijl meiden bijvoorbeeld heel goed kunnen zijn in wiskunde en het leuk zouden vinden om in de techniek te werken, kiezen ze voor andere vakgebieden zoals onderwijs en zorg. Omgekeerd kunnen jongens heel goed zijn in zorg, en motivatie halen uit het volgen van zo'n profiel of studierichting, maar kiezen voor techniek. Dit 'genderconformisme' is een van de belangrijkste redenen voor het ontstaan van typische mannen- en vrouwenberoepen (horizontale seksesegregatie) en werken in deeltijd.

Waarom zijn verschillen in loopbanen een probleem?

Verschillen in school- en beroepsloopbanen kunnen leiden tot onderbenutting van wat kinderen en jongeren in hun mars hebben en tot belemmeringen in het maken van keuzes.

Van onderbenutting is sprake wanneer kinderen en jongeren niet de kennis, vaardigheden en houdingen ontwikkelen waarvoor zij wel de potentie hebben. De Onderwijsraad vindt het belangrijk dat jongens en meiden de mogelijkheid krijgen hun capaciteiten te ontwikkelen en zich vrij voelen een school- en een beroepsloopbaan te kiezen die daarbij passen. Verschil mag er zijn, maar niet door beperking in keuzevrijheid of ongelijke kansen.

Onderbenutting en belemmeringen in het maken van keuzes zijn nadelig voor de jongens en meiden zelf én voor de samenleving. Jongens en meiden kunnen hierdoor minder bereiken in hun leven, in het onderwijs en op de arbeidsmarkt en daardoor minder bereiken in en voor de samenleving.

Wat adviseert de Onderwijsraad?

De ene school lukt het beter gelijke kansen voor jongens en meiden te creëren dan de andere. Onderwijs kan dus helpen de verschillen in school- en beroepsloopbanen te verkleinen. Maar het onderwijs kan dat niet alleen. Hier ligt ook een rol voor ouders en de samenleving.

De Onderwijsraad adviseert de ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap op drie manieren meer bewustwording te creëren over genderstereotypering in het onderwijs.

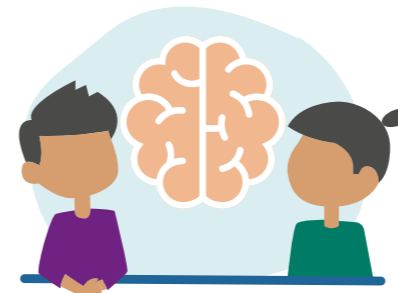
- Stimuleer bewustwording bij leraren van genderstereotypering. Want *doordat* leraren (lage) verwachtingen hebben, zullen die ook uitkomen.
- Voorkom stereotypen in loopbaanoriëntatie en -begeleiding. Zet in op een brede, genderneutrale oriëntatie en verleid jongens en meiden minder stereotiepe keuzes te maken.
- Voorkom stereotypen in lesmateriaal. Gebruik beschikbare middelen om het materiaal daarop door te lichten.

Daarnaast adviseert de raad schoolleiders en leraren aandacht te hebben voor individuele verschillen en geen seksespecifieke aanpak in te zetten. Het benoemen van bepaalde behoeften of kenmerken als 'typisch' voor jongens of meiden, kan stereotyperend werken. En handelen naar zulke veronderstelde behoeften en kenmerken kan leiden tot ongewenste beperkingen.

Verder zijn er aanvullende instrumenten nodig om verschillen op de arbeidsmarkt te verkleinen. Denk aan maatregelen die het makkelijker maken om werken, zorgen en leren te combineren en maatregelen die genderdiversiteit binnen de arbeidsorganisatie in het algemeen en in de top bevorderen.

verkenning van sekseverschillen in het onderwijs

wat verklaart de verschillen NIET?

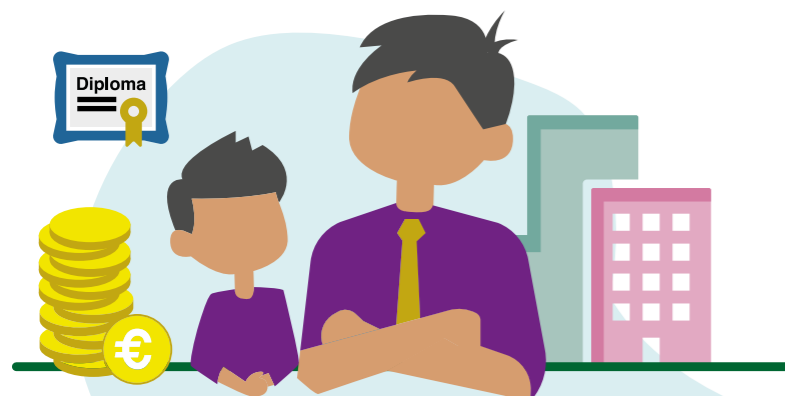

verschillen in vaardigheden en hersenen

oververtegenwoordiging van vrouwen in het basisonderwijs

school- en beroepsloopbanen van jongens en meiden verschillen

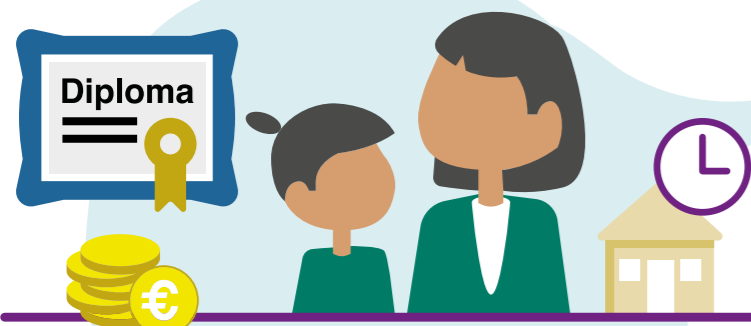
jongens hebben minder gunstige schoolloopbanen

mannen-beroepen

vrouwen-beroepen

er zijn typische mannen- en vrouwenberoepen

vrouwen hebben minder gunstige beroepsloopbanen

wat verklaart de verschillen WEL?

lesmateriaal

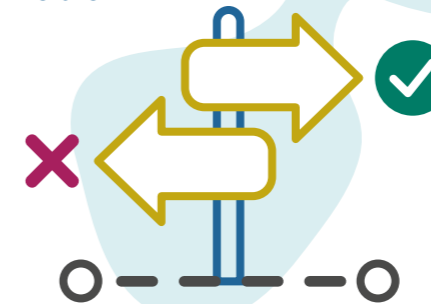
opvoeding in het gezin

verwachtingen en gedrag van leraren

invloed van leeftijdgenoten

loopbaanoriëntatie en -begeleiding

culturele opvattingen over gender

deel 1

conclusies
en
mogelijke
oplossingen^p

Verschillen tussen jongens en meiden in het onderwijs bestaan al langer. De laatste jaren zijn er zorgen over de achterstand van jongens in het onderwijs. Welke verschillen doen zich waar voor en hoe problematisch zijn ze?

1 Aanleiding Zorgen over achterstanden van jongens in het onderwijs

1.1 Zorg over verschillen tussen jongens en meiden sinds jaren zestig

Zorgen over de verschillen in schoolloopbaan, onderwijsprestaties en onderwijskeuzes tussen jongens en meiden bestaan al lang. Het perspectief varieert en wordt beïnvloed door de sociaal-politieke en economische context.¹ In de jaren zestig ging het vooral om de positie van meiden en vrouwen, de laatste jaren om die van jongens.

In het begin van de twintigste eeuw waren vrouwen aanmerkelijk lager opgeleid dan mannen. Bijna 70% van de vrouwen geboren tussen 1901 en 1910 had hooguit de lagere school afgerond. Bij hun mannelijke leeftijdgenoten was dat minder dan 50%.² Begin twintigste eeuw telde de universiteit nauwelijks meer dan honderd vrouwelijke studenten. Dat had vooral te maken met het heersende vrouwbeeld. Het onderwijs werd vooral gezien als iets voor mannen. De opvoeding en scholing van vrouwen vonden plaats in het gezin en richtten zich vooral op de huishouding.³ Tot midden jaren zeventig bleef de aanwas van vrouwen op de universiteit achter bij die van mannen. Daarna volgde een enorme inhaalslag.⁴ In 1989/1990 studeerden voor het eerst meer vrouwen aan de universiteit dan mannen (zie figuren 1 en 2).

Binnen de Nederlandse beroepsbevolking onder 35 jaar waren in 2009 de vrouwen hoger opgeleid dan de mannen.⁵ In deze groep had 42% van de vrouwen een hbo- of wetenschappelijke opleiding; bij mannen was dat 33%. Dertien jaar eerder lag de verhouding anders, met respectievelijk 27% en 29%. In het buitenland doen zich vergelijkbare ontwikkelingen voor.⁶ Ook daar is vanaf de jaren zeventig een inhaalslag van meiden en vrouwen te zien bij het behalen van een diploma in het hoger onderwijs.

De zorg, die zich eerder richtte op de positie van meiden, is verschoven naar de positie van jongens. Ging het eerst nog over 'the girls' problem', tegenwoordig voert 'the boys' problem' de boventoon. Duidt dit op de emancipatie van meiden? Of zijn jongens slechter gaan presteren? En als de jongens het nu slechter doen, hoe komt dat dan? Heeft het te maken met de inrichting van het onderwijs? Hebben jongens daar minder kansen? De afgelopen tien jaar beheersten deze vragen met tussenpozen de politieke en maatschappelijke discussie.

1 Arnot & Miles, 2005; Francis, 2006; Driessen & Van Langen, 2007.

2 Liefbroer & Dykstra, 2000.

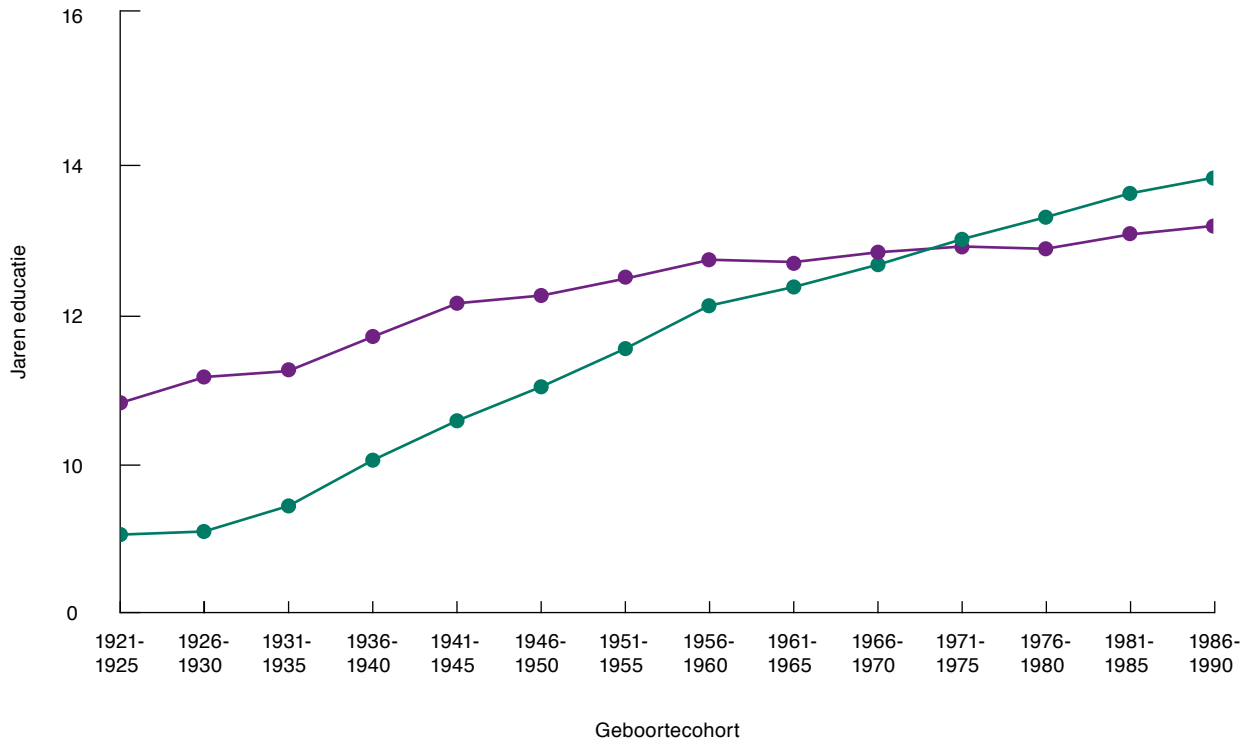
3 Bavinck, 1918.

4 CBS, 2010.

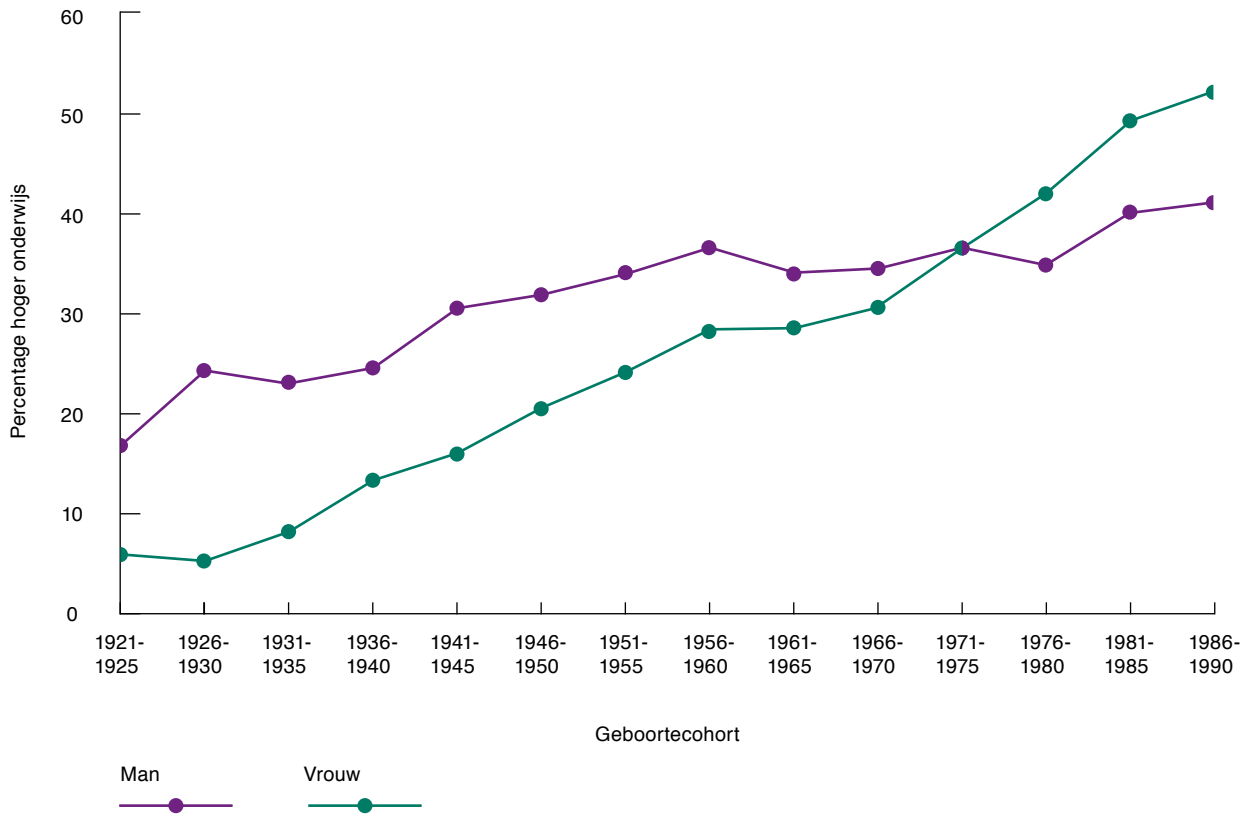
5 Hartgers & Portegijs, 2009.

6 DiPrete & Buchmann, 2013; OECD, 2012.

Figuur 1: Jaren afgeronde educatie^{7, 8}

Figuur 2: Percentage mannen en vrouwen die ISCED 5-8 hebben afgerond⁹

7 Gebaseerd op de internationale classificatie van onderwijsprogramma's, ISCED. Daarbij is ISCED 0-1 = 6 jaar; ISCED 2 = 9 jaar; ISCED 3 = 12 jaar; ISCED 4 = 14 jaar; ISCED 5-8 = 16 jaar.
 8 Deze figuur is gemaakt door Lotte Scheeren in het kader van haar promotieonderzoek aan de Universiteit van Amsterdam, op basis van de EU Labour Force Survey.
 9 Ibid.

1.2 Inspectie van het Onderwijs over verschillen tussen jongens en meiden

Meiden doen het beter

Enkele jaren terug bracht de Inspectie van het Onderwijs de verschillen tussen jongens en meiden in de schoolloopbaan opnieuw naar voren. De inspectie signaleerde in *De Staat van het Onderwijs 2018 – Onderwijsverslag over 2016/2017* dat meiden beter presteren dan jongens. Ook in de navolgende rapporten (*Onderwijsverslag over 2017/2018* en *2018/2019*) worden de verschillen geconstateerd. Meiden komen halverwege de middelbare school vaker dan jongens terecht op een hoger schoolniveau dan was geadviseerd aan het einde van de basisschool. Ook behalen ze vaker een diploma op een hoger niveau dan het basisschooladvies. Meiden blijven minder vaak zitten dan jongens en stromen vaker onvertraagd door naar hun examen.

Meiden zijn inmiddels ook in de meerderheid op hogescholen en universiteiten; daar is 55% van de studenten vrouw. Ze vallen minder vaak uit en lopen minder vaak vertraging op. De verschillen in het hoger onderwijs zijn groter dan in het middelbaar onderwijs.

Verschillen in studiekeuzes vallen op

De Onderwijsinspectie signaleerde daarnaast opvallende verschillen in profiel- en sectorkeuzes. In het vmbo bestaat de leerlingpopulatie in de sector techniek bijna volledig uit jongens en in de sector zorg en welzijn bijna volledig uit meiden. Op de havo en het vwo zijn het vooral jongens die het profiel Natuur & Techniek volgen (havo 78%, vwo 64%); bij het profiel Cultuur & Maatschappij zijn dat vooral meiden (havo 79%, vwo 80%). Wel is het aandeel meiden bij de profielen N&T en N&G op het havo en in het vwo de laatste tijd toegenomen. Het is niet zo dat jongens minder vaak voor N&T en N&G kiezen, maar dat meiden verhoudingsgewijs méér voor het N&T-profiel kiezen. Het totale aantal leerlingen dat voor een van beide profielen kiest, groeit fors. Het aandeel meiden in de sector techniek in het vmbo-b/k stijgt ook, al gaat het nog altijd om slechts 10%. In het vmbo-g ligt dat aandeel op 22% in 2016/2017. Jongens kiezen niet vaker voor de sector zorg en welzijn.

Binnen het mbo 2 en 3 domineren de mannen in de sector techniek (90%) en de vrouwen in de sector zorg (80%). In het mbo 4 zijn deze verschillen iets kleiner. Bij de mbo-niveaus 2 en 3 zijn de mannen met ongeveer 55 tot 65% in de meerderheid in de sectoren groen en economie.

In het hbo zijn de verschillen in man-vrouwverhouding iets minder groot, maar nog altijd aanzienlijk. Mannen kiezen voor de technische opleidingen (het aandeel mannen is 75%), vrouwen voor opleidingen in de sectoren gedrag en maatschappij (hun aandeel is 77%), gezondheidszorg (81%) en onderwijs (65%).

In het wetenschappelijk onderwijs zijn mannelijke studenten oververtegenwoordigd in de sectoren economie (68%) en techniek (74%). Sinds 2006 is het aandeel vrouwen in de techniek gestegen van 15% naar 26% in 2016, maar het ligt nog altijd beneden het EU-gemiddelde. Van de onderzochte OECD-landen heeft alleen Turkije minder vrouwen in technische opleidingen.

Vrouwen domineren in het wetenschappelijk onderwijs juist in de sectoren gedrag en maatschappij (72%), gezondheidszorg (72%) en taal en cultuur (67%).

1.3 Ook zorgen over tekort aan mannen voor de klas en de gevolgen voor jongens en meiden

Het parlement vraagt aandacht voor de disbalans tussen mannen en vrouwen werkzaam in het basisonderwijs. Een initiatiefnota vanuit de Tweede Kamer pleit voor meer mannen voor de klas, omdat meer mannelijke rolmodellen goed zou zijn voor jongens én voor meiden. De diversiteit in het personeelsbestand zou bovendien bijdragen aan een gezonde organisatie.

Het ontbreken van mannelijke rolmodellen in het basisonderwijs zou nadelig uitpakken voor jongens. De raad is nagegaan wat er bekend is over dit onderwerp in relatie tot de verschillen tussen jongens en meiden (zie paragraaf 8.4). Uit onderzoek blijkt dat leskrijgen van vrouwen geen negatieve invloed heeft op de prestaties van jongens en meiden.¹⁰ Vanuit het perspectief van voldoende rolmodellen voor zowel jongens als meiden is disbalans onwenselijk.

1.4 Welke verschillen doen zich waar voor en hoe problematisch zijn ze?

Naar aanleiding van het rapport *De Staat van het Onderwijs 2018* en de initiatiefnota van een kamerlid heeft de Tweede Kamer de Onderwijsraad verzocht te adviseren over de verschillen tussen jongens en meiden in het onderwijs. De raad heeft daarop vier vragen geformuleerd:

- Om welke verschillen gaat het en waar doen die zich voor?
- Hoe zijn deze verschillen te verklaren?
- Zijn de verschillen problematisch?
- Wie heeft welke taak in het verkleinen van eventuele verschillen? Is er bijvoorbeeld een taak voor de overheid? En zo ja, welke beleidsmaatregelen komen daarvoor dan in aanmerking?

In de maatschappelijke discussie en ook in de adviesvraag worden de groepen jongens en meiden onderscheiden. De raad maakt in deze verkenning onderscheid tussen de begrippen 'sekses' en 'gender'. Sekse gaat over het fysieke geslacht waarmee iemand wordt geboren. De twee grote groepen die dan worden onderscheiden, zijn jongens en meiden (mannen en vrouwen). Ze worden met elkaar vergeleken qua schoolloopbaan, onderwijsprestaties en onderwijskeuzes. De Onderwijsraad realiseert zich dat er meer variëteit in sekse bestaat. Jongens en meiden zijn echter de twee relatief grote groepen en in onderzoek worden ze vaak met elkaar vergeleken. Daarom hanteert de raad in deze verkenning het binaire onderscheid tussen jongens en meiden (mannen en vrouwen).

Bij gender refereert de raad aan sociaal-culturele aspecten van het man- en vrouw-zijn. Gender ziet de raad als een sociaal construct waarbij eigenschappen worden toegeschreven aan mannen en aan vrouwen. Mannen en vrouwen kunnen ook zichzelf eigenschappen toedichten en zich in meer of mindere mate 'mannelijk' of 'vrouwelijk' gedragen en voelen.

Totstandkoming van de verkenning

De Onderwijsraad heeft voor deze verkenning onderzoek laten uitvoeren. Het Brain en Development Research Centre (Universiteit Leiden) deed literatuuronderzoek naar de ontwikkeling van cognitieve en non-cognitieve vaardigheden van jongens en meiden (van 6-18 jaar). Verder is gesproken met experts uit diverse vakgebieden (zie Geraadpleegde deskundigen achter in deze verkenning).

Bij de beantwoording van de eerste vraag – om welke verschillen gaat het en waar doen die zich voor – kijkt de raad naar de leeftijd van 0 tot 40 jaar. Ook de verschillen op de arbeidsmarkt worden meegenomen. Het gaat dan om:

- verschillen in prestaties, (cognitieve en non-cognitieve) vaardigheden en hersenontwikkeling; en
- verschillen in schoolloopbaan en op de arbeidsmarkt.

Daarbij gaat de raad telkens na of de verschillen voor bepaalde groepen jongens en meiden groter zijn; denk hier aan sociaaleconomische status en migratieachtergrond.

De raad constateert dat school- en beroepsloopbanen van meiden en jongens verschillen. Dit is een probleem, omdat de verschillen ontstaan door belemmeringen vanuit de omgeving die steeds óf jongens óf meiden treffen. Zo ontstaan ongelijke kansen en worden keuzes beperkt.

2 Conclusies

Er zijn verschillen in loopbanen, vooral veroorzaakt door omgevingsfactoren

De raad constateert dat er verschillen zijn in de loopbanen van jongens en meiden – op school en op de arbeidsmarkt. Die hangen vooral samen met onderwijsfactoren en maatschappelijke en culturele factoren.

De verschillen tussen jongens en meiden in prestaties en vaardigheden zijn te klein om de gevonden verschillen in schoolloopbanen te kunnen verklaren. De verschillen *binnen* de groep jongens en *binnen* de groep meiden zijn groter dan die *tussen* jongens en meiden. Ook de verschillen in hersenontwikkeling tussen jongens en meiden verklaren de gevonden loopbaanverschillen onvoldoende. De raad vindt dat het onderwijs een taak heeft in het verkleinen van verschillen in loopbanen. Maar het onderwijs kan dat niet alleen.

Paragraaf 2.1 beschrijft drie gevonden verschillen in school- en beroepsloopbanen. Paragraaf 2.2 laat zien dat deze niet zozeer te verklaren zijn door verschillen in prestaties, vaardigheden en hersenen. Paragraaf 2.3 gaat in op belangrijke omgevingsfactoren en paragraaf 2.4 licht toe waarom de gevonden verschillen problematisch zijn. In hoofdstuk 3 schetst de raad mogelijke oplossingen. De onderbouwing voor de conclusies volgt in de hoofdstukken 4 t/m 8: de bevindingen van deze verkenning.

2.1 Op drie punten (grote) verschillen in school- en beroepsloopbanen

De raad constateert dat verschillen zich vooral voordoen in *loopbanen* van jongens en meiden. Ten eerste volgen jongens vaker dan meiden *onderwijs* op een lager niveau. Er gaan naar verhouding meer jongens naar het vmbo en ook meer naar vmbo basisberoepsgerichte leerweg. Van daaruit stromen de jongens door naar het mbo. Meiden gaan vaker naar het havo en vwo en stromen van daaruit door naar het hoger onderwijs. Ook vallen jongens vaker uit, ze stromen vaker af en blijven vaker zitten. De verschillen in doorstromen en uitval tussen jongens en meiden zijn relatief klein in vergelijking met die tussen kinderen en jongeren met verschillende sociaaleconomische achtergrond en wel of geen migratieachtergrond. Daarbij versterkt hun achtergrond de verschillen tussen jongens en meiden. Anders gezegd: jongens uit een lager sociaaleconomisch milieu en met een niet-westerse migratieachtergrond hebben een minder positieve schoolloopbaan dan jongens uit een hoog sociaaleconomisch milieu en zonder migratieachtergrond (zie verder hoofdstuk 5).

Het tweede verschil betreft de loopbaan op de *arbeidsmarkt*. Na afronding van de schoolloopbaan gebeurt het omgekeerde. Op de arbeidsmarkt verzilveren meiden hun voorsprong (nog) niet. De verschillen tussen mannen en vrouwen nemen af, maar zijn nog altijd groot. Vrouwen verdienen minder, werken vaker in deeltijd (ook al direct na afstuderen) en stromen minder vaak door naar management- en topfuncties. De grootste verschillen ontstaan na de geboorte van hun eerste kind (zie verder hoofdstuk 6).

Ten derde zijn er grote verschillen in de verdeling van jongens en meiden over sectoren en beroepen (horizontale onderwijs- en arbeidsmarktsegregatie). Deze verschillen ontstaan in het onderwijs en werken door op de arbeidsmarkt. De profielkeuze in het voortgezet onderwijs wordt bestemd in de studiekeuze in het middelbaar beroepsonderwijs, hoger onderwijs en op de arbeidsmarkt. Nederland kent in vergelijking met andere landen een grote horizontale onderwijssegregatie tussen de seksen. In Nederland studeren bijvoorbeeld aanzienlijk minder vrouwen wiskunde, natuurkunde, techniek en ict dan in welk van de OECD-referentielanden ook. Mannen kiezen juist aanzienlijk minder voor zorg en onderwijs. Deze scheve verdeling van jongens en meiden over profielen, sectoren en opleidingen is groter in het vmbo en mbo dan in het hoger onderwijs (zie verder hoofdstuk 7).

2.2 Verschillen in vaardigheden en hersenen verklaren verschil in schoolloopbaan niet

Verschillen tussen jongens en meiden in het onderwijs ontstaan door een complex samenspel van biologische en omgevingsfactoren. Hoeveel precies te verklaren is door biologische verschillen valt moeilijk te zeggen. Wel is bekend dat sekseverschillen in prestaties en vaardigheden behoorlijk fluctueren in de tijd en tussen landen.¹¹ Omgevingsfactoren spelen dus zeker ook een belangrijke rol.

Over de interactie tussen biologische en omgevingsfactoren is weinig bekend. Het zou kunnen zijn dat omgevingsfactoren bepalen of de biologische potentie tot uitdrukking komt en hoe sterk. Zo kunnen subtiele biologische verschillen in de loop der jaren uitvergroot en geaccentueerd worden.¹² Jongens en meiden kunnen in potentie hetzelfde, maar als jongens en meiden anders behandeld worden, ontwikkelen ze zich daardoor anders. Verschillen in prestaties en vaardigheden zijn dan het gevolg van (jaren) selectief oefenen. Oefening en ervaring kunnen zo de invloed van biologische verschillen domineren.

De verschillen tussen jongens en meiden in prestaties, vaardigheden en hersenen zijn beperkt. De variatie binnen de groep jongens en binnen de groep meiden is groter dan die tussen de groepen.¹³ Ze zijn in ieder geval te klein om de verschillen in schoolloopbanen te verklaren. De verschillen in prestaties tussen jongens en meiden in het primair onderwijs en de eerste vier jaar van het voortgezet onderwijs zijn vrij klein. Daarbij presteren de ene keer meiden (licht) beter (taal) en de andere keer jongens (wiskunde). Ook de verschillen in cognitieve en non-cognitieve vaardigheden zijn over het algemeen beperkt, behalve als het gaat om sociaal gedrag (waarbij meiden in het voordeel zijn) en mentale rotatie¹⁴ (waarbij jongens in het voordeel zijn). Er is discussie of er verschillen bestaan in plannings- en controlefuncties (executieve functies) tussen jongens en meiden. Wierenga en Crone vonden in hun onderzoek op dit punt slechts kleine verschillen, terwijl Jolles wel verschillen aantroef in de executieve functies. Wetenschappers lijken het er wel over eens dat vaardigheden als het maken van gedragskeuzes, prioriteren, evalueren, rekeninghouden met de wensen en emoties van anderen, bij zowel jongens als meiden, vanaf hun 14e jaar sterk in ontwikkeling zijn (zie ook hoofdstuk 4).¹⁵

Het onderzoek van Wierenga en Crone laat zien dat de hersenen van jongens en meiden meer overeenkomsten vertonen dan verschillen en dat jongens niet achterlopen in de hersenontwikkeling. Een van de eerste studies naar verschillen in hersengroei tussen jongens en meiden vond aanwijzingen dat jongens in de voorste delen van de hersenschors (prefrontale cortex) één jaar achterlopen in ontwikkeling ten opzichte van

11 Driessen & Van Langen, 2011b.

12 Jolles, 2017.

13 Wierenga & Crone, 2019.

14 Vermogen om een 3D-object, meermaals afgebeeld in 2D vanuit telkens een andere invalshoek, te herkennen als hetzelfde object.

15 Jolles, 2007 en 2017; Crone, 2008.

meiden.¹⁶ Deze resultaten zijn echter in vervolgstudies, deels gebaseerd op dezelfde Amerikaanse dataset, niet weer gevonden.¹⁷ Recentere studies met andere steekproeven kunnen de veronderstelde vertraagde hersengroei bij jongens niet bevestigen. Dit zou betekenen dat de verschillen in hormonen niet hetzelfde effect hebben op de hersenontwikkeling als op geslachtsverschillen in lichaamsgroei (een eerdere groeispurt in lichaamslengte bij meiden dan bij jongens). Ook is onlangs onderzocht of er een relatie is tussen hersengroei en verschillen in prestaties op een rekentaak (jongens presteerden beter) en een leestaak (meiden presteerden beter). Er werd geen verband gevonden.¹⁸ Er is dus tot nu toe geen bewijs dat geslachtsverschillen in hersengroei de verschillen in schoolprestaties kunnen verklaren (zie ook hoofdstuk 4).

2.3 Omgevingsfactoren verklaren belangrijk deel van de verschillen

Als de verschillen in schoolloopbaan maar zeer beperkt voortkomen uit verschillen in prestaties, vaardigheden en hersenontwikkeling, waar ligt de oorzaak dan wél? De literatuur draagt verklaringen aan op het niveau van het gezin, de school en de samenleving.

Gezin en sociale omgeving

Op het niveau van het gezin en de sociale omgeving noemt de literatuur 'seksespecifieke socialisatieprocessen' als verklaring voor verschillen in school- en beroepsloopbanen. Opvoeding speelt een belangrijke rol in de eigenschappen die meiden en jongens ontwikkelen en de manier waarop ze zich (gaan) gedragen.¹⁹ Kinderen worden beloond voor gedrag dat de ouders zien als passend bij hun sekse, en gecorrigeerd bij 'niet-passend' gedrag. Zo leren kinderen hoe ze zich horen te gedragen. Daarnaast identificeren kinderen zich met rolmodellen binnen het gezin. Die imiteren ze, waardoor ze zich ook zonder expliciete beloning sekserollen eigen maken. Door zulke socialisatieprocessen ontwikkelen jongens en meiden verschillende toekomstperspectieven en beelden van hun competenties.²⁰ En dat leidt tot verschillen in loopbanen. De laatste jaren is er ook aandacht gekomen voor de invloed van leeftijdgenoten, die verschillen tussen jongens en meiden kan verklaren. Onderzoek laat zien dat jongensculturen over het algemeen minder op leren en school zijn gericht dan meisjesculturen. Je inzetten voor school beschouwen veel jongens als 'niet cool'. Jongens lopen niet graag het risico als 'nerd' gezien te worden.²¹

School en stelsel

Binnen de school vinden socialisatieprocessen plaats die in het verlengde liggen van die binnen het gezin. Leraren hebben verschillende verwachtingen van jongens en meiden, en het lesmateriaal bevat stereotypen die de socialisatieprocessen van jongens en meiden beïnvloeden. Ook de leeromgeving speelt een rol. Als op school belangrijke zaken ontbreken zoals duidelijkheid, regels, structuur, een veilig pedagogisch-didactisch klimaat, goede begeleiding en een zorgstructuur, zijn jongens (extra) in het nadeel.²² Verder is er de laatste jaren veel aandacht voor de gedachte dat de oververtegenwoordiging van vrouwen in het basisonderwijs leidt tot minder positief gedrag en mindere prestaties van jongens. Voor dit veronderstelde verband is echter – anders dan voor de eerste twee – geen empirische ondersteuning. De prestaties van jongens worden niet beïnvloed door de sekse van de leraar.²³ Het onderwijsstelsel (macroniveau) speelt een rol.²⁴ Een meer gedifferentieerd stelsel is gunstig voor jongens en vroege selectie is gunstig voor meiden.

Samenleving

Tot slot bevat de literatuur verklaringen op het niveau van de samenleving. Kenmerken van de economie, arbeidsmarkt, algemeen maatschappelijke opvattingen over seksegelijkheid en emancipatie, en het overheidsbeleid spelen een rol.²⁵ Onderzoek wijst bijvoorbeeld uit dat in landen waar de vrouwenemancipatie en het genderbewustzijn verder ontwikkeld zijn,

16 Lenroot e.a., 2007.

17 Aubert-Broche e.a., 2013.

18 Wierenga, Bos, Van Rossenberg & Crone, 2019.

19 Bijvoorbeeld Belotti, 1975.

20 Eidhof, Van Houtte & Vermeulen, 2016.

21 Ibid.

22 Heemskerck, Van Eck, Kuiper & Volman, 2012.

23 Driessen & Doesborgh, 2004; Martino, 2008.

24 Van Langen & Dekkers, 2005; Scheeren, Van de Werfhorst & Bol, 2018.

25 Van Langen & Dekkers, 2005; Driessen & Van Langen, 2007.

meer vrouwen kiezen voor bètastudies. In Nederland bestaan sterke opvattingen over de rolverdeling tussen mannen en vrouwen bij zorgtaken.²⁶ Nederland kent een deeltijdtraditie met name voor vrouwen en dat leidt tot verschillen in loopbanen – vooral na de geboorte van het eerste kind, ook wel ‘motherhood penalty’ genoemd. Het arbeidssysteem is ingericht op het ‘anderhalfverdienersmodel’²⁷ en daarop wordt ook beleid gemaakt. Bijvoorbeeld ten aanzien van voorzieningen voor kinderopvang en verlofregelingen.

De verklaringen worden uitgebreider beschreven in hoofdstuk 8.

2.4 Omgevingsfactoren kunnen ontwikkeling van capaciteiten belemmeren

Onderbenutting van capaciteiten is problematisch voor individu en samenleving

De raad vindt verschillen in schoolloopbanen problematisch als ze het gevolg zijn van omgevingsfactoren die leiden tot (1) onderbenutting van wat kinderen en jongeren in hun mars hebben en (2) belemmeringen in het maken van keuzes. Van onderbenutting is sprake wanneer kinderen en jongeren niet de kennis, vaardigheden en houdingen ontwikkelen waarvoor zij de potentiële bekwaamheden hebben.

Wat is ‘in aanleg’?

Met ‘wat kinderen en jongeren in hun mars hebben’ doelt de raad op waar ze in aanleg toe in staat zijn, hun potentiële bekwaamheden. Dit zijn de kennis, vaardigheden en houdingen die ze zich eigen kunnen maken om de volgende stappen in hun leven te zetten, zoals een beroep gaan uitoefenen en meedraaien in de samenleving en in de democratische rechtstaat. Daarbij gaat het om:

- *cognitieve* kennis en vaardigheden zoals taal, rekenen en wiskunde;
- *vakspecifieke* kennis en vaardigheden, bijvoorbeeld in de vakken geschiedenis en economie;
- *beroeps- en vakgerelateerde* kennis, vaardigheden en houdingen die bijvoorbeeld aan bod komen in beroepsonderwijs; en
- kennis, vaardigheden en houdingen die nodig zijn om een rol te kunnen spelen in de *democratische rechtstaat*.

De raad vindt het belangrijk dat iedereen de *mogelijkheid* krijgt eigen capaciteiten te ontwikkelen en een loopbaan te kiezen die daarbij past. Hier ligt een rol voor ouders, de school en de samenleving. Dit uitgangspunt sluit aan bij een meritocratisch onderwijsideaal en het uitgangspunt van een democratische samenleving, waarin keuzevrijheid een groot goed is. Mensen mogen kiezen wat ze willen doen en worden en er horen geen belemmeringen te zijn om zo’n keuze te maken.²⁸

Onderbenutting van het menselijk potentieel is problematisch voor het individu én voor de samenleving. Individuen kunnen hierdoor minder bereiken in hun leven (terwijl ze dat wel zouden willen) en daardoor minder bereiken in en voor de samenleving. Ook de segregatie naar sectoren en beroepen kan problematisch zijn voor individu en samenleving. Deze horizontale segregatie beperkt de keuzes die mensen kunnen maken in hun leven, in het onderwijs en op de arbeidsmarkt.²⁹ Bijvoorbeeld de keuze om deel te nemen aan betaalde arbeid, om al dan niet in deeltijd te werken en om werkzaam te zijn in een bepaalde sector of bepaald beroep. De segregatie bestendigt stereotypen. Dat maakt bepaalde beroepen slechts beperkt toegankelijk voor mannen en vrouwen.³⁰ Ook bepaalt de horizontale segregatie onder andere status, prestige, werkcondities, werkomgeving, ervaringen en beloning van mannen en vrouwen.³¹ Dit houdt de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen in de samenleving in stand.³² Voor de samenleving als geheel is de horizontale segregatie problematisch omdat de beperkte diversiteit binnen sectoren en beroepen samengaat met

²⁶ Michel & Mahon, 2002; Kremer, 2007.

²⁷ Waarbij de man telt voor 1 fte en de vrouw voor 0,5 fte.

²⁸ Berlin, 2017.

²⁹ Xie & Shauman, 1997; EIGE, 2017.

³⁰ EIGE, 2017.

³¹ Charles & Grusky, 2004; Kreimer, 2004; Reskin & Bielby, 2005; Steinmetz, 2012; Burchell, Hardy, Rubery & Smith, 2014.

³² Kreimer, 2004.

minder creativiteit en innovatie.³³ De segregatie is extra problematisch voor sectoren met tekorten zoals het onderwijs (zie de initiatiefnota vanuit de Tweede Kamer), de thuiszorg en de techniek. Door de segregatie zijn de tekorten nog groter.

De raad vindt onderbenutting van potentiële bekwaamheden, en de belemmeringen om bepaalde keuzes te maken vooral problematisch als het steeds dezelfde groep mensen overkomt, dus steeds jongens of steeds meiden. Jongens en meiden zijn met min of meer dezelfde potentie geboren.³⁴ Wanneer prestaties en loopbanen van jongens en meiden systematisch van elkaar afwijken, duidt dit op ongelijke kansen om bepaalde capaciteiten te ontwikkelen en/of op belemmeringen om bepaalde keuzes te maken. Verschillen mogen er zijn, maar geen ongelijke kansen en beperkte keuzevrijheid. Volgens de raad zouden jongens en mannen en vrouwen meer dan nu het geval is dezelfde onderwijsloopbanen en beroepsloopbanen kunnen hebben. Tegelijkertijd is keuzevrijheid belangrijk in de democratische samenleving. Burgers moeten vrij keuzes kunnen maken, vrij kunnen bepalen welke normen en waarden bij hen passen en welke opvoeding ze hun kinderen willen geven.

In het volgende hoofdstuk onderzoekt de raad mogelijkheden om de horizontale segregatie en de verschillen in deeltijdwerken te verkleinen met behoud van ruimte voor burgers om keuzes te maken.

Vooraf denkbeelden over gender werken belemmerend

Binnen de maatschappij wordt op verschillende manieren aangekeken tegen het onderscheid tussen mannen en vrouwen. Dit maakt ook dat mensen uiteenlopende visies hebben op hoe de maatschappij eruit moet zien. Afhankelijk van hun visie kennen ze mannen en vrouwen dezelfde of juist andere eigenschappen, rechten, taken, rollen, mogelijkheden, sociale status enzovoort toe. Zulke visies en opvattingen werken door in het gedrag van mensen, de manier waarop ze elkaar tegemoet treden en de keuzes die ze maken. Leraren, leerlingen en studenten nemen deze ook mee het onderwijs in. De raad onderscheidt vier perspectieven en laat zien hoe ze het benutten van capaciteiten belemmeren.

Gender-essentialisme is de – soms stilzwijgende – overtuiging dat mannen en vrouwen aangeboren en fundamenteel verschillende interesses en vaardigheden hebben.³⁵ Gender-essentialisme biedt niet alleen een verklaring voor maatschappelijke patronen, maar moedigt ook traditionele, conformistische keuzes aan. Mensen met deze opvattingen verwijzen naar biologische ('natuurlijke', 'essentiële') verschillen tussen de seksen om bredere verschillen te verklaren.³⁶ Volgens het gender-essentialisme zijn maatschappelijke verschillen tussen mannen en vrouwen dus niet iets cultureel-historisch (verbonden aan een bepaalde plaats en tijd).³⁷ Ook leraren kunnen expliciete of impliciete essentialistische overtuigingen hebben. Dit komt tot uitdrukking in hun gedrag naar jongens en meiden (jongens kunnen nu eenmaal niet plannen, meiden kunnen nu eenmaal geen wiskunde), waardoor deze minder kansen krijgen. En dat kan weer uitmonden in onderbenutting van capaciteiten.

Daarnaast moedigt het essentialisme jongens en meiden aan stereotiepe keuzes te maken.³⁸ Er spelen expliciete of impliciete overtuigingen mee over wat mannen en vrouwen goed kunnen en wat bij hen past. Terwijl meiden bijvoorbeeld heel goed kunnen zijn in wiskunde en het leuk zouden vinden in de techniek te werken, kiezen ze voor andere vakgebieden zoals onderwijs en zorg. En omgekeerd kunnen jongens heel goed zijn in zorg, en motivatie halen uit het volgen van zo'n profiel of studierichting, maar kiezen voor techniek. Dit 'genderconformisme' is een van de belangrijkste verklaringen voor het ontstaan van typische mannen- en vrouwenberoepen (horizontale segregatie). Het verklaart ook waarom vrouwen vaker kiezen voor deeltijdwerk (zie hoofdstuk 8). Vergeleken met andere landen zijn de horizontale segregatie en de oververtegenwoordiging van vrouwen in deeltijdwerk in

³³ PricewaterhouseCoopers, 2008.

³⁴ Jolles, 2017.

³⁵ England, 2010.

³⁶ Pilcher & Whelehan, 2004, p.41. Sommige mensen vinden het bijvoorbeeld niet problematisch dat vrouwen zijn oververtegenwoordigd in de top van het bedrijfsleven, omdat zij dit zien als een logisch gevolg van het 'natuurlijke overwicht' van mannen. In Nederland is deze manier van denken (de vrouw als het 'zwakke geslacht') de afgelopen decennia in het openbaar steeds meer in diskrediet geraakt. Een ander, vaak gehoord voorbeeld van gender-essentialistisch denken is het verklaren van de relatieve oververtegenwoordiging van vrouwen in de zorg met de redenering dat vrouwen van nature zorgzamer zijn, omdat zij kinderen kunnen baren en mannen niet. Mannen zouden van nature juist technischer zijn en daarom zijn oververtegenwoordigd in de techniek.

³⁷ Ibid.

³⁸ England, 2010.

Nederland erg groot (zie hoofdstuk 6 en 7). De ongelijke verdeling van mannen en vrouwen over sectoren, beroepen en posities leidt op zichzelf weer tot minder gelijke kansen en meer genderconformisme. Het alom zichtbare maatschappelijke patroon – weinig vrouwen aan de top, getalsmatige ‘mannen-’ en ‘vrouwenberoepen’ en de ongelijke verdeling van onbetaald werk c.q. de onderwaardering van traditioneel ‘vrouwelijk’ werk – versterkt dat jongens/mannen en meiden/vrouwen minder kansen krijgen en daar zélf ook in meegaan door alleen genderconforme keuzes te overwegen.³⁹

Het *egalitarisme* is ‘gelijkheidsdenken’, gericht op gelijke kansen én op gelijke(re) uitkomsten. Aan de ene kant is er het meer individualistische kansengelijkheidsperspectief van het liberalisme. Aan de andere kant is er egalitaristische kritiek op de verschillen in uitkomsten tussen groepen, zoals mannen en vrouwen. Het egalitarisme streeft naar een zo gelijk mogelijke verdeling van maatschappelijke posities tussen mannen en vrouwen ‘op groepsniveau’. Daarbij kan men denken aan economische onafhankelijkheid, macht, onbetaald werk, politieke functies, zorgtaken en opvoeding. Dit is vaak ook de belangrijkste manier waarop emancipatie in de praktijk wordt gemeten. In extreme vorm streeft het egalitarisme een ‘fiftyfifty’-samenleving na, wat de keuzevrijheid van burgers mogelijk aantast.

Het *communitarisme* legt de nadruk op de gemeenschap. Standpunten over wat wenselijk of onwenselijk is, komen voort uit religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen, praktijken en instituties die binnen een gemeenschap worden overgedragen.⁴⁰ Aanhangers van dit perspectief zijn eerder geneigd voorrang te verlenen aan de belangen van de gemeenschap dan aan persoonlijke belangen. Mannen en vrouwen zullen zich daarom bijvoorbeeld eerder conformeren aan gegeven maatschappelijke en sociale rollen. Dorpen kunnen gemeenschappen vormen, en bijvoorbeeld kerkgemeenten. De natie is in zekere zin ook een gemeenschap.⁴¹ Ook vanuit het communitarisme worden keuzes gemaakt op basis van tradities en gebruiken. Een lid van de gemeenschap zal geneigd zijn zich te conformeren aan sociale rollen die vanuit die gemeenschap geformuleerd worden. Denk aan bepaalde kerkelijke gemeenschappen die specifieke rollen toewijzen aan vrouwen en aan mannen (vrouwen zorgen voor de kinderen en mannen zijn kostwinner). Ook dit kan leiden tot onderbenutting van capaciteiten.

Het *constructivisme* of *sociaal constructivisme* stelt dat hoe we denken en ons gedragen continu wordt geconstrueerd door (groepen) mensen in sociale processen. In die zin staat het lijnrecht tegenover het essentialisme, dat uitgaat van essentiële, ‘natuurlijke’ waarheden, die los staan van ons (groeps)denken.⁴² In genderstudies hebben sociaal-constructivistische auteurs vooral betoogd dat maatschappelijke verschillen en hiërarchische verhoudingen tussen mannen en vrouwen geen ‘natuurlijk’ gevolg zijn van essentiële sekse-eigenschappen, maar de uitkomst zijn van socialisatie in het gezin, in de gemeenschap, op school, op het sportveld enzovoort. Stereotiepe denkbeelden en praktijken worden bijvoorbeeld ook gereproduceerd en versterkt in de media, in de landelijke politiek, in reclame-uitingen en in bepaalde levensbeschouwingen.⁴³ Het sociaal constructivisme biedt onder andere een verklaring voor het genderconformisme van zowel mannen als vrouwen.

³⁹ Xie & Shauman, 2005; Yazililitas, Svensson, De Vries & Saharso, 2013; England, 2010.

⁴⁰ Taylor, 1989; Etzioni, 1993.

⁴¹ Anderson, 2006.

⁴² Bryman, 2004. p. 538-539.

⁴³ Pilcher & Whelehan, 2004; Van Tricht, 2018. Zoals Van Tricht (p. 64) schrijft: “De grote vraag is: als de (evolutionair-)biologische verschillen tussen mannen en vrouwen zo groot zijn, hoe komt het dan dat die verschillen in uiteenlopend sociaalpsychologisch onderzoek zo klein zijn? Of anders gezegd: waarom is er meer verschil tussen mannen onderling en vrouwen onderling dan tussen de categorieën man en vrouw? (...) Op zulke vragen komt geen antwoord. Een logische conclusie vind ik dat genen, hormonen, hersenen én de evolutionair-biologische projecties op een fictief verleden uiteindelijk niet zo veel verschil tussen mannen en vrouwen weten te creëren als men ons wil laten geloven. Mannen en vrouwen blijken vooral gewoon mensen te zijn, met alle mogelijke variaties van dien.”

Onderwijs heeft een rol in het verkleinen van verschillen in loopbanen. Zet in op bewustwording van genderstereotypering in het onderwijs. Vermijd een seksspecifieke aanpak en focus op individuele verschillen tussen leerlingen. En zet aanvullende instrumenten in op de arbeidsmarkt.

3 Mogelijke oplossingen

Onderwijs draagt bij aan verkleinen van verschillen in loopbanen

Ongelijke kansen tussen jongens en meiden en verschillen in keuzepatronen hangen dus samen met omgevingsfactoren op drie niveaus: gezin en sociale omgeving, onderwijs en maatschappij.

De raad vraagt hier aandacht voor de invloed van de factoren op het niveau van de maatschappij. En specifiek voor de invloed van denkbeelden over gender en hoe deze doorwerken in het onderwijs.

De raad vraagt ook aandacht voor factoren op schoolniveau. De ene school lukt het beter gelijke kansen en keuzemogelijkheden te creëren voor jongens en meiden dan andere. Onderwijs kan dus een rol hebben in het verkleinen van verschillen in school- en beroepsloopbanen (bijvoorbeeld uitval, zittenblijven en beroepskeuze) en zou die rol ook moeten nemen.

Vanuit de twee niveaus maatschappij en school heeft de Onderwijsraad nagedacht over mogelijke oplossingen: vergroot de bewustwording van culturele normen ten aanzien van gender (paragraaf 3.1); verklein verschillen door in te spelen op individuele leerlingen (paragraaf 3.2); en zet aanvullende instrumenten in om verschillen op de arbeidsmarkt te verkleinen (paragraaf 3.3).

3.1 Vergroot de bewustwording van culturele normen ten aanzien van gender in het onderwijs

Gender gaat over de beleving van sekse in een samenleving, over hoe we aankijken tegen sekseverschillen en daar betekenis aan toekennen. Onze overtuigingen en opvattingen over gender maken dat mannen en vrouwen dezelfde of juist verschillende eigenschappen, rechten, taken, rollen, mogelijkheden, sociale status enzovoort krijgen toegekend.

De overtuigingen en opvattingen ten aanzien van gender blijken een relatief belangrijke verklaring te zijn voor verschillen in loopbanen tussen jongens en meiden, zo blijkt uit deze verkenning. Vooral als het gaat om de horizontale segregatie. In Nederland is het onderscheid tussen 'typische mannen- en vrouwenberoepen' (horizontale segregatie) relatief groot.

De Onderwijsraad adviseert de minister meer bewustwording te creëren over genderstereotypering in het onderwijs. Genderstereotypering kan zich op drie manieren voordoen: door verwachtingen en gedrag van leraren, bij loopbaanoriëntatie en -begeleiding en in lesmateriaal.

De lerarenopleiding kan een belangrijke rol spelen in de bewustwording van de verschillende vormen van genderstereotypering en de minister kan er ook voor kiezen nascholingsaanbod te stimuleren op dit vlak.

In deze verkenning spreekt de raad niet alleen beide ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan, maar ook werkgevers. Aanvullende instrumenten zijn nodig, omdat het onderwijs niet alles kan oplossen (zie paragraaf 3.3).

Leraren worden zich (nog) meer bewust van stereotypen

De Onderwijsraad vraagt specifiek aandacht voor de impact van het gedrag en de verwachtingen van leraren. Dit blijkt een belangrijke verklarende factor. Onderzoek van een groot aantal jaar geleden (1984) wees uit hoe lastig het is stereotypen in het denken te vermijden.⁴⁴ Terwijl de meerderheid van de leraren vond dat onderwijs niet rolbevestigend moest zijn, bleken ze geijkte denkbeelden over jongens en meiden uit te dragen in de klas en beide groepen anders te benaderen. Destijds was dat in het nadeel van meiden. Een meerderheid van de leraren vond meiden ijveriger, kwetsbaarder, volgamer en dommer dan jongens. Vooral kwetsbaarheid vonden ze kenmerkend voor meiden. Dat sprak voor de leraren vanzelf, ze stonden er niet bij stil dat dit rolbevestigende denkbeelden waren. Verder vond bijna een derde (29,5%) dat je als leraar meiden moest beschermen en niet te hard moest aanpakken. Bijna de helft (46,5%) vond ook dat je meiden geen abstracte en ingewikkelde taken moest geven.⁴⁵ Tegenwoordig lijken juist de verwachtingen ten aanzien van jongens lager.

Recenter onderzoek (2015) laat zien dat leraren jongens en meiden anders benaderen.⁴⁶ Leraren hebben meer aandacht voor negatief gedrag in verhouding tot positief gedrag. En jongens krijgen het grootste deel van de aandacht van leraren – zowel positieve als negatieve aandacht. Jongens en meiden krijgen positieve aandacht voor verschillende karaktereigenschappen. Meiden worden vooral geloofd om hun goede schoolse karaktereigenschappen of gedrag, denk aan stil zijn, meewerken, en jongens voor zaken als gevoel voor humor en een extraverte persoonlijkheid.⁴⁷

Er is in de onderzoeksliteratuur geen bewijs gevonden voor de vaak gehoorde suggestie dat jongens slechter presteren wanneer ze leskrijgen van een vrouw. Toch wordt de oververtegenwoordiging van vrouwen in het basisonderwijs vaak als verklaring voor verschillen aangedragen. Door de oververtegenwoordiging zou de cultuur 'te feminien' zijn, waardoor jongens in het nadeel zijn.⁴⁸ Meiden zouden niet alleen een andere manier van leren hebben dan jongens, deze manier zou ook op de meeste scholen de norm zijn geworden. Dit zou nadelig uitpakken voor de jongens. Ook het ontbreken van mannelijke rolmodellen zou in het nadeel zijn van de jongens.

Maar er is geen empirisch bewijs gevonden voor sekseverschillen in manieren van leren.⁴⁹ En ook niet voor de veronderstelling dat jongens slechter presteren wanneer ze les krijgen van een vrouw of beter wanneer er een man voor de klas staat.⁵⁰ Er zijn wel aanwijzingen dat het gedrag van jongens in het onderwijs vaker dan dat van meiden wordt bestraft en gecorrigeerd door leraren (zowel mannen als vrouwen).⁵¹ Welk effect dat heeft, is niet bekend. Wel kan het ontbreken van mannelijke rolmodellen invloed hebben op de beroepskeuzes van jongens en meiden. Door de oververtegenwoordiging van vrouwen in het basisonderwijs (zie de initiatiefnota vanuit de Tweede Kamer in paragraaf 1.3) kunnen kinderen en jongeren onbewust de boodschap meekrijgen dat werken in het basisonderwijs vooral iets is voor vrouwen en niet voor mannen.

Sekse-stereotyperen in het onderwijs is hardnekkig en gebeurt onbewust. Zonder dat je er erg in hebt kunnen stereotypen worden bevestigd in gedrag. Lage verwachtingen kunnen zichzelf waarmakende voorspellingen worden. Juist *doordat* je lage verwachtingen hebt, zullen die ook uitkomen. Het is belangrijk dat leraren aandacht hebben voor de mogelijkheid dat hun verwachtingen ten opzichte van jongens te laag zijn. En dat ze die vervolgens (onbewust) overbrengen, steeds weer.⁵² Confrontatie met video-opnames van het eigen lesgeven kan leraren helpen zich bewust te worden van hun stereotiepe denken en handelen, en onjuiste beelden over leerlingen te corrigeren.

44 Jungbluth, 1984.

45 Ibid; Van den Bergh, Denessen & Volman, 2020.

46 Van Maele e.a. 2015.

47 Ibid.

48 Driessen, 2005 en 2009; Veendrick, Tavecchio & Doornenbal, 2004.

49 Driessen & Van Langen, 2011b.

50 Driessen & Doesborgh, 2004; Martino, 2008.

51 Tavecchio, 2019; Van Maele e.a. 2015.

52 Van Maele e.a. 2015.

Voorkom stereotypen in loopbaanoriëntatie en -begeleiding en stimuleer twee kanten op

De raad vraagt aandacht voor een genderneutrale loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB). Laat leerlingen en studenten in het onderwijs kennis maken met een breed palet aan profielen, sectoren, studierichtingen. Wanneer ze kennis maken met veel verschillende richtingen, vertaalt zich dat in minder stereotiepe keuzes. Als jongeren niet kunnen kiezen tussen profielen, sectoren of studierichtingen, kiezen ze vaak voor de meest gangbare optie. Dit is dikwijls ook een genderstereotiepe keuze. Eerder pleitte de raad voor een brede oriëntatie op het havo en vwo door ook beroepsgerichte vakken een plek te geven in het curriculum. Hierdoor kunnen havisten en vwo'ers zich breed ontwikkelen en zich beroepsmatig breed oriënteren en bekwamen.⁵³ Ook dit kan genderstereotiepe keuzes helpen voorkomen. Voor de brede oriëntatie in het mbo is het belangrijk dat er voldoende stageplekken zijn in uiteenlopende sectoren. Hierin hebben werkgevers een taak.

Naast de brede oriëntatie kan ingezet worden op het verleiden van jongeren om minder stereotiepe keuzes te maken. Dat vergt specifiek beleid voor meiden én voor jongens. Zo kunnen meiden gestimuleerd worden te kiezen voor techniek en jongens voor bijvoorbeeld onderwijs en zorg. Nu richt het beleid zich alleen op het stimuleren van meiden om te kiezen voor zogenoemde STEM-studies (Science, Technology, Engineering, Mathematics). Dit zijn studies waar het accent ligt op exacte en toegepaste wetenschappen, techniek en/of of ict en wiskunde. Ze monden vaak uit in wetenschappelijke en/of technisch geïntereerde beroepen.

In navolging van de Sociaal-Economische Raad (SER) vraagt de Onderwijsraad ook aandacht voor de voorlichting van jongeren over de studie- en beroepskeuze en de implicaties van die keuzes. Creëer al op de middelbare school bewustzijn bij leerlingen over de (financiële) implicaties van een keuze voor werken in bepaalde sectoren en voor deeltijdwerk, en wat die betekenen voor hun economische (on)afhankelijkheid en carrièremogelijkheden.⁵⁴ Jongeren zijn daar vaak niet bewust mee bezig. Des te meer reden om er aandacht aan te besteden in de loopbaanoriëntatie en -begeleiding.

Voorkom stereotypen in lesmateriaal

Ook lesmateriaal is zelden genderneutraal. Uit onderzoek weten we dat vrouwen systematisch ondervertegenwoordigd zijn (in teksten en op afbeeldingen) in boeken voor de vakken Nederlands en wiskunde (brugklas). Personages met een beroep zijn hier vaker man dan vrouw en de mannelijke personages hebben een veel grotere diversiteit aan beroepen. Verder laat onderzoek zien dat blootstelling aan (subtiele) ondervertegenwoordiging van bepaalde groepen en bijbehorende (negatieve) stereotypen kan leiden tot verminderde motivatie en lagere prestaties bij die groepen.⁵⁵

Het is dus zaak attent te zijn op dit soort stereotypen in lesmateriaal. Er zijn diverse middelen op de markt om het materiaal hierop te controleren en wetenschappers hebben een prijs gewonnen die hen in staat stelt een nieuw diagnostisch instrument te ontwikkelen.⁵⁶ Stimuleer leraren dus dit soort middelen in te zetten.

3.2 Verklein verschillen door te kijken naar individuen en niet naar sekse

Heb aandacht voor individuele verschillen in plaats van een seksspecifieke aanpak

Problematische verschillen in schoolloopbanen ontstaan niet alleen onder invloed van culturele normen, maar ook door factoren op schoolniveau. Daarvan lijken vooral de jongens de dupe. Uit onderzoek blijkt dat de ene school betere resultaten behaalt met jongens dan andere. Daar komt bij: op veel scholen waar jongens het goed doen – dat wil zeggen relatief weinig voortijdig schoolverlaten, weinig afstromen naar een lager onderwijstype en weinig zittenblijven – dit ook voor meiden geldt.⁵⁷ De aanpak op deze scholen kenmerkt zich door aandacht voor individuele verschillen tussen leerlingen. Ze voeren dus niet zozeer een specifiek beleid gericht op jongens of op verschillen tussen

⁵³ Onderwijsraad, 2019.

⁵⁴ SER, 2019.

⁵⁵ Mesman, Van de Rozenberg, Van Veen, Zicha & Groeneveld, 2019.

⁵⁶ Zie <https://www.magazine-on-the-spot.nl/nwo-synergy2020/synergy-award/> (geraadpleegd op 31 maart 2020).

⁵⁷ Heemskerk e.a. 2012.

jongens en meiden als groep, maar kijken wat de individuele leerling nodig heeft. Een kenmerk van goed onderwijs. Belangrijk om op te merken is dat het onderwijs niet alleen moet aansluiten bij de behoeften en kenmerken van leerlingen, maar ook gericht moet zijn op ontwikkeling, grenzen verleggen en nieuwe dingen leren. Plannen, communiceren en samenwerken zijn nu eenmaal belangrijke vaardigheden in de samenleving.

Onderwijs ingericht naar de veronderstelde behoeften van jongens (of meiden) kan juist negatief uitpakken. De verschillen *binnen* de groep jongens en *binnen* de groep meiden zijn groter dan die *tussen* de groepen.⁵⁸ Bepaalde behoeften of kenmerken toedichten aan jongens of meiden kan stereotyperend werken. En handelen naar die veronderstelde behoeften en kenmerken kan juist leiden tot ongewenste beperkingen. Werk dus aan een brede ontwikkeling van jongens én meiden.

Structuur, begeleiding en focus op het sturen van gedrag en motivatie

De aanpak van scholen waar jongens het goed doen, behelst een combinatie van structuur bieden, goed begeleiden en voortdurend sturen en monitoren op gedrag en motivatie van leerlingen.

Sommige scholen bieden *structuur* door het accent te leggen op aanbodgestuurd onderwijs, andere scholen leggen juist veel verantwoordelijkheid bij de leerlingen, begeleiden hen daarbij en leren hen bijvoorbeeld te structureren.

Denk bij een goede *begeleiding* aan persoonlijke aandacht en een goede zorgstructuur gericht op vroege signalering van potentieel uitvallen, en ondersteuning van deze leerlingen. Deze scholen doen er ook veel aan om ouders bij het onderwijs van hun kinderen te betrekken. Dit om spijbelen, schooluitval en onderpresteren te voorkomen.

De scholen *sturen en monitoren* het gedrag van leerlingen door aandacht te besteden aan plannen, het organiseren van schoolwerk, overzien van keuzes, zelfsturing, samenwerken en reflectie op eigen gedrag en vaardigheden. Door in te spelen op de interesses van leerlingen, en keuzemogelijkheid te bieden binnen de lesstof, proberen de scholen hun leerlingen ook (extra) te motiveren.

3.3 Aanvullende instrumenten nodig om verschillen op arbeidsmarkt te verkleinen

Op de arbeidsmarkt nemen de loopbaanverschillen een andere wending. Daar zijn het de vrouwen die een minder gunstige loopbaan hebben. Dit was al eerder onderwerp van onderzoek en beleid. Onlangs zijn er rapporten verschenen van de Sociaal-Economische Raad en het Sociaal en Cultureel Planbureau en is een interdepartementaal beleidsonderzoek (ibo) afgerond naar deeltijdwerken. Deze verkenning van de Onderwijsraad over loopbaanverschillen tussen jongens en meiden in het onderwijs en op de arbeidsmarkt bevestigt het belang van de adviezen ten aanzien van het arbeidsmarktbeleid. Daarom brengt de raad ze nogmaals voor het voetlicht.

De SER heeft diverse adviezen geformuleerd om belemmeringen voor genderdiversiteit op de arbeidsmarkt en binnen de arbeidsorganisatie weg te nemen. De SER heeft vooral bekeken waarom de doorstroom van vrouwen naar de (sub)top stagneert en welke maatregelen de belemmeringen kunnen wegnemen. De SER adviseerde maatregelen op vier terreinen,⁵⁹ die inmiddels integraal zijn overgenomen door het kabinet.

Ten eerste: maatregelen gericht op het verminderen van ongelijkheid op de arbeidsmarkt en het stimuleren van arbeidsparticipatie. De keuze voor deeltijdwerk – en dan vooral door vrouwen – is niet alleen te herleiden tot individuele preferenties of maatschappelijke voorkeuren. Deze keuze is deels ook een gevolg van financiële en praktische belemmeringen om meer uren te werken en bijvoorbeeld zorg en werk duurzaam te combineren.

Ten tweede: maatregelen die het makkelijker maken om werken, zorgen en leren te combineren. Doel van deze maatregelen is talenten te ontwikkelen en mensen te ondersteunen bij hun arbeidsdeelname en het combineren van verschillende rollen en taken. De maatregelen zijn niet alleen gericht op vrouwen; ook mannen hebben er baat bij. Het gaat

⁵⁸ Wierenga & Crone, 2019.

⁵⁹ SER, 2019.

om investeren in kinderopvang en sluitende dagarrangementen, optimalisering van verlof na de geboorte van het kind, en het stimuleren van een leven lang ontwikkelen tijdens de beroepsloopbaan. Gezinsverplichtingen vormen namelijk een belangrijke reden om af te zien van meer scholing voor degenen die kort daarvoor al een opleiding, cursus of training hebben gevolgd.

Ten derde: maatregelen binnen arbeidsorganisaties. Bedrijven spelen een belangrijke rol in het bevorderen van diversiteit in de organisatie. Het is bijvoorbeeld belangrijk dat de noodzaak en urgentie van diversiteitsbeleid door de top van de organisatie worden gevoeld, zichtbaar worden uitgedragen en dat de verantwoordelijkheid voor diversiteitsbeleid hoog in de organisatie belegd wordt. Ook is het belangrijk dat het diversiteitsbeleid in de organisatie verankerd wordt. Om duurzame resultaten te bereiken, zullen diversiteit en diversiteitsmaatregelen een plaats moeten krijgen in de reguliere strategische en HR-beleidslijnen (Human Resources, personeelsbeleid) en geïmplementeerd moeten worden in alle lagen van de organisatie. Dit om te voorkomen dat diversiteitsbeleid en -maatregelen afhankelijk zijn van enkele betrokken personen. En tot slot is het van belang kennis en inzicht te vergroten bij managers en leidinggevendenden over kenmerken van de eigen organisatiecultuur en hoe medewerkers deze cultuur verschillend kunnen beleven.

Ten vierde: maatregelen gericht op genderdiversiteit in de top. Deze zijn vooral bedoeld om de doorstroom van vrouwen te bevorderen en het tempo van de groei van het aandeel vrouwen in de top van het bedrijfsleven te versnellen.

Het interdepartementaal beleidsonderzoek naar deeltijdwerken noemt een aantal aangrijpingspunten voor de overheid om de arbeidsduurbeslissingen te beïnvloeden. Diverse institutionele en maatschappelijke factoren dragen bij aan de deeltijdcultuur in Nederland. Denk aan sociale normen, het arbeidsmarktgedrag van werkgevers en (toekomstige) werknemers, het belasting- en toeslagenstelsel, verlofregelingen, de kinderopvang en schooltijden. Het fiscale stelsel is ingericht op het anderhalfverdienersmodel, waarbij de stap van niet werken naar betaald werken aantrekkelijk is, maar de keuze meer uren te gaan werken soms betrekkelijk weinig oplevert.

Om veranderingen op gang te brengen zijn stevige keuzes nodig op een aantal beleidsterreinen, aldus het ibo-rapport. Dat is de consequentie van de sterke samenhang en verwevenheid van het bestaande systeem van kinderopvang, onderwijs, werknemers- en werkgeversgedrag, sociale normen en overheidsbeleid. De belangrijkste knoppen waaraan de overheid kan draaien om de arbeidsduurbeslissing te beïnvloeden zijn (1) het belasting- en toeslagenstelsel, (2) de kinderopvang en het onderwijs, en (3) de verlofregelingen. De geboorte van een kind is een moment waarop ouders belangrijke keuzes maken over de verdeling van het betaalde en onbetaalde werk, en biedt praktisch gezien ook veel aangrijpingspunten voor beleid. Op basis van deze bevindingen is een aantal beleidsvarianten ontwikkeld voor het realiseren van vier doelen: de economische zelfstandigheid vergroten, gelijkheid tussen vrouwen en mannen bevorderen, het arbeidsaanbod verruimen en verschillen in belastingdruk tussen een- en tweeverdieners verkleinen.⁶⁰

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) onderzocht of en op welke manier vrouwen en mannen doorstromen naar leidinggevende functies en welke factoren daarbij een rol spelen. Het onderzoek laat zien dat arbeidsduur en overwerk het sterkst samenhangen met een lagere kans van vrouwen om door te stromen naar leidinggevende functies. De uitkomsten bevestigen de verwachting dat vrouwen minder vaak doorstromen naar leidinggevende en topfuncties doordat zij veel vaker dan mannen een deeltijdbaan hebben en minder vaak overwerken. In dat opzicht wordt het ibo-rapport over deeltijdwerken extra interessant. Het SCP pleit dan ook, net als het ibo-rapport, voor het stimuleren van voltijdwerk. Het SCP voegt daar nog aan toe dat maatregelen niet alleen gericht moeten zijn op werkende ouders, in het bijzonder moeders. Het is belangrijk de maatregelen ook te richten op andere groepen die relatief veel in deeltijd werken, zoals jonge en oude vrouwen zonder kinderen. Jonge vrouwen werken al vanaf het begin van hun loopbaan relatief vaak in deeltijd. Dat bepaalt direct hun latere kansen op doorstroom naar leidinggevende functies. Verder ligt er een rol voor bedrijven. Deze kunnen vaker het gesprek aangaan met vrouwen die in deeltijd werken en hen vragen of zij interesse hebben om meer uren te gaan werken. Ook kunnen bedrijven opnieuw bezien of leidinggevende functies werkelijk alleen in voltijd uit te oefenen zijn en of het takenpakket van topfunctionarissen zo aangepast kan worden dat het ook werkelijk een voltijdbaan van 40 uur is.⁶¹

deel 2

be
vindingen

De verschillen tussen jongens en meiden in prestaties en vaardigheden kunnen de verschillen in schoolloopbanen niet verklaren. Dat jongens in hun ontwikkeling een jaar zouden achterlopen op meiden, is niet bewezen.

4 Bevinding 1 Slechts kleine tot middelgrote verschillen in vaardigheden en hersenen

Dit hoofdstuk gaat in op de verschillen in prestaties tussen jongens en meiden (paragraaf 4.1), cognitieve en non-cognitieve vaardigheden (paragraaf 4.2) en hersenen (paragraaf 4.3). Dit hoofdstuk is gebaseerd op een aantal overzichtsstudies. Voor de verschillen in cognitieve en non-cognitieve vaardigheden is geput uit het literatuuronderzoek van Wierenga en Crone. Zij belichten vooral experimentele studies die vaardigheden meten in een laboratoriumcontext, en in mindere mate studies gebaseerd op vragenlijsten die ervaringen meten van leerlingen zelf, leraren en ouders.

Over het algemeen blijken de verschillen in prestaties tussen jongens en meiden klein. En soms presteren jongens beter en soms meiden. Ook de verschillen in vaardigheden zijn vaak klein, net als de verschillen in hersenontwikkeling. Recente studies kunnen niet aantonen dat jongens in hun ontwikkeling een jaar achterlopen op meiden.

4.1 Verschillen in prestaties zijn beperkt

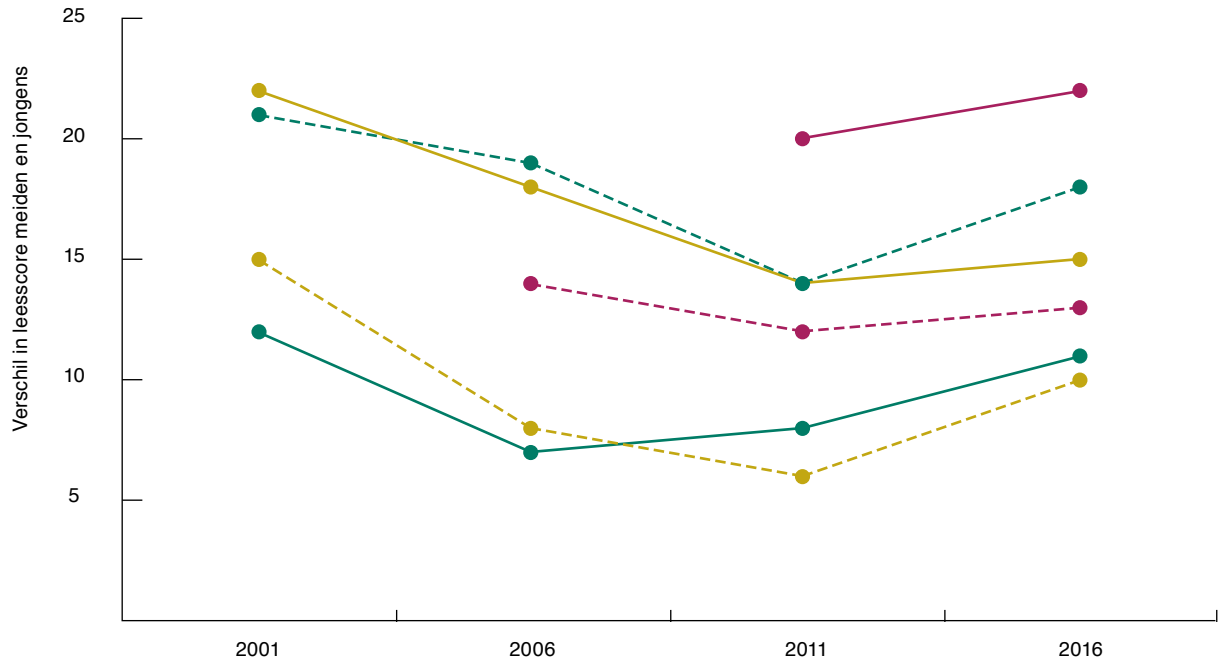
Verschillen in prestaties in het onderwijs zijn beperkt en wisselen

Qua schoolprestaties is er in Nederland geen sprake van een systematische achterstand van jongens ten opzichte van meiden – noch in het primair onderwijs, noch in de eerste vier jaar van het voortgezet onderwijs. De geconstateerde sekseverschillen in prestaties zijn namelijk vrij beperkt en bovendien afwisselend in het voordeel van de meiden of de jongens.

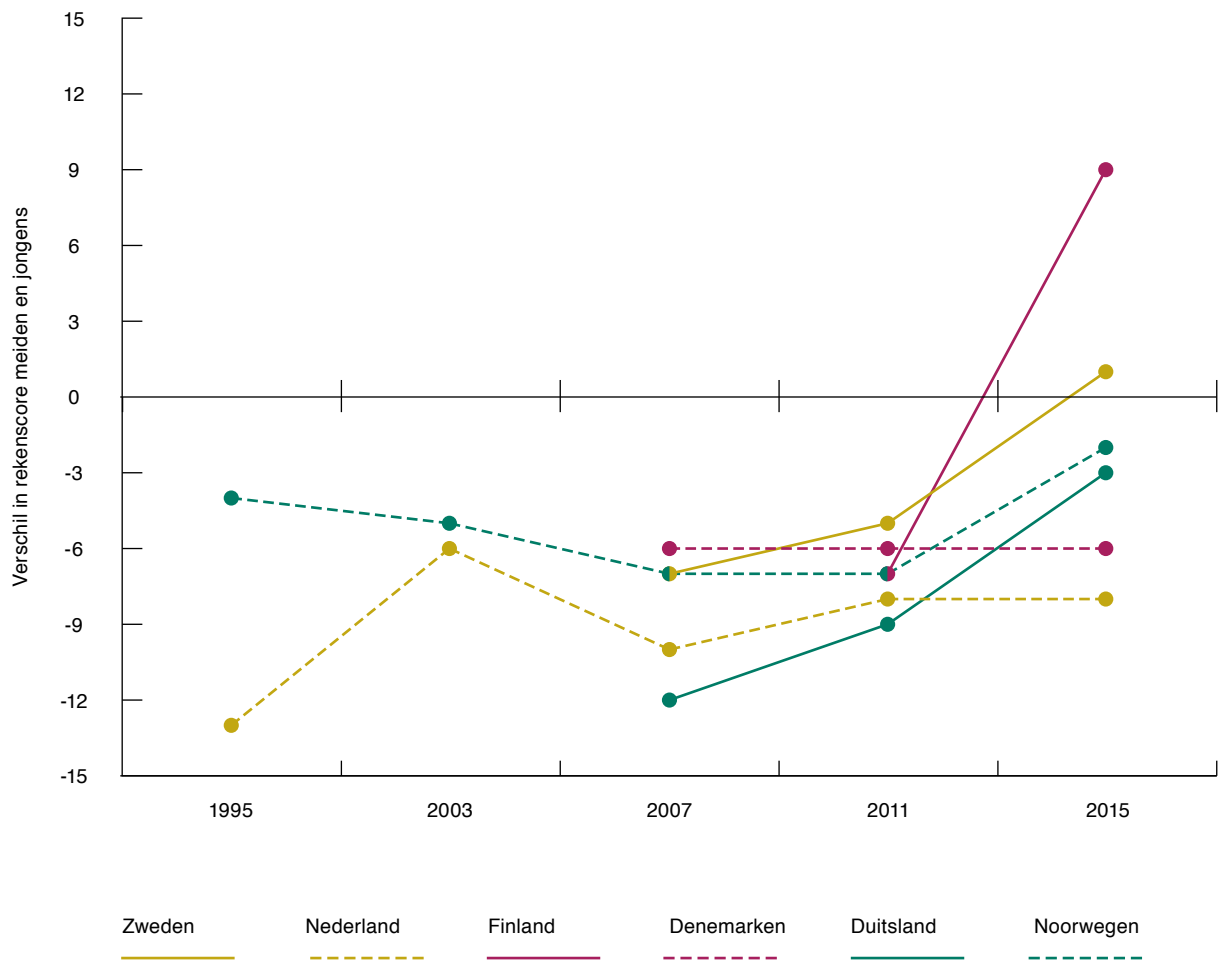
Over het algemeen hebben de jongens een voorsprong bij de domeinen rekenen en wiskunde en de meiden bij de domeinen (Nederlandse) taal en lezen. De verschillen doen zich voor in het basis- en voortgezet onderwijs, maar op de basisschool zijn ze groter.⁶²

De internationale onderzoeken laten hetzelfde beeld zien. De figuren 3 en 4 tonen de ontwikkeling in de tijd van het verschil tussen jongens en meiden op de basisschool (4th grade) voor lezen en rekenen.⁶³ De verschillen in Nederland zijn relatief constant. Op het gebied van lezen zijn de verschillen in Nederland kleiner en op het gebied van rekenen groter dan in de andere OECD-landen in het onderzoek.

Figuur 3: Trends in het sekseverschil in lezen in het basisonderwijs (4th grade)⁶⁴

Figuur 4: Trends in het sekseverschil in rekenen in het basisonderwijs (4th grade)⁶⁵

Zweden Nederland Finland Denemarken Duitsland Noorwegen

Ook het PISA-rapport uit 2018⁶⁶ laat zien dat meiden op 15-jarige leeftijd een betere leesvaardigheid hebben dan jongens van deze leeftijd. Meiden zijn beter in de processen die ten grondslag liggen aan het leesbegrip, zoals informatie opzoeken, begrijpen en evalueren. Meiden kiezen ook vaker moeilijkere boeken dan jongens en hebben meer plezier in lezen. De prestaties van zowel meiden als jongens in Nederland dalen ten opzichte van die van hun leeftijdgenoten in andere landen. Het verschil in leesvaardigheid tussen Nederlandse jongens en meiden is wel ongeveer even groot als in andere landen.⁶⁷

Jongens presteren in het algemeen wat beter op toetsen voor rekenen en wiskunde, maar de verschillen zijn veel kleiner en minder consistent dan bij taal.⁶⁸ Meiden scoren aan het begin van de basisschool iets beter op wiskunde, terwijl jongens juist beter lijken te presteren aan het eind van de basisschool tot op de universiteit.⁶⁹ De recente PISA-resultaten laten zien dat de prestatieverschillen tussen jongens en meiden van 15 tot 18 jaar bij wiskunde helemaal zijn verdwenen. De prestaties van jongens op natuurwetenschappen zijn in 2018 achteruit gegaan, terwijl die van meiden gelijk zijn gebleven. Hierdoor zijn meiden voor het eerst iets beter in natuurwetenschappen dan jongens.⁷⁰

Op 15-jarige leeftijd zijn de jongens oververtegenwoordigd in de groep (all-round) laagpresteerders. Dit geldt voor bijna alle landen.⁷¹

In een andere test, onder 21-22-jarigen, zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen in leesvaardigheid en rekenvaardigheid kleiner.⁷² Mogelijk heeft dit te maken met de verschillende condities waaronder de tests onder 15-18- en 21-22-jarigen worden afgenomen, waardoor de resultaten moeilijk met elkaar te vergelijken zijn.⁷³

4.2 Kleine tot middelgrote verschillen in cognitieve en non-cognitieve vaardigheden

Jongens zwakker in sociale vaardigheden en sterker in mentale rotatie

Om zicht te krijgen op verschillen in cognitieve en non-cognitieve vaardigheden, hebben Wierenga en Crone (2019) in opdracht van de Onderwijsraad literatuuronderzoek gedaan. Het betreft onderzoek naar verschillen tussen jongens en meiden in vaardigheden die van belang zijn voor schoolsucces. Ze keken naar de cognitieve vaardigheden intelligentie, begrijpend lezen, mentale rotatie⁷⁴, planning en strategieën en executieve functies (drie deelgebieden: impulsbeheersing, flexibiliteit en werkgeheugen).⁷⁵ En naar de niet-cognitieve vaardigheden risicogedrag, emotieregulatie, zelfvertrouwen en sociale vaardigheden.⁷⁶ De vaardigheden zijn relatief gecontroleerd gemeten in een labsituatie. Verschillen zijn uitgedrukt in zogenoemde effectgrootte (zie tekstkader op volgende pagina).

Er zijn kleine significante effecten gevonden tussen jongens en meiden bij de cognitieve vaardigheden impulsbeheersing, flexibiliteit en begrijpend lezen. Meiden scoorden hierop beter. Net als op de niet-cognitieve vaardigheden emotieregulatie en sociale vaardigheden (respectievelijk een kleine en medium effectgrootte). Jongens scoorden beter dan meiden op de cognitieve vaardigheid mentale rotatie (medium effectgrootte). Er is ook gekeken naar onderzoek op basis van vragenlijsten. Uit de onderzoeken kwam naar voren dat jongens aangaven meer risico's te nemen dan meisjes. Dit geslachtsverschil in risicogedrag werd echter niet ondersteund door de experimentele studies.⁷⁷

66 PISA (Programme for International Student Assessment) is een vergelijkend internationaal onderzoek naar de prestaties van 15-jarige leerlingen in 79 landen bij lezen, wiskunde en natuurwetenschappen.

67 Gubbels, Van Langen, Maassen & Meelissen, 2019.

68 Driessen & Van Langen, 2013; Else-Quest, Linn, & Hyde, 2010; Lindberg, Hyde, Petersen & Linn, 2010.

69 Driessen & van Langen, 2013; Lindberg e.a., 2010.

70 Gubbels e.a. 2019.

71 OECD, 2018.

72 OECD, 2016.

73 OECD, 2018.

74 Vermogen om een 3D-object, meermaals afgebeeld in 2D vanuit telkens een andere invalshoek, te herkennen als hetzelfde object.

75 Voor een beschrijving van deze vaardigheden zie Wierenga & Crone, 2019.

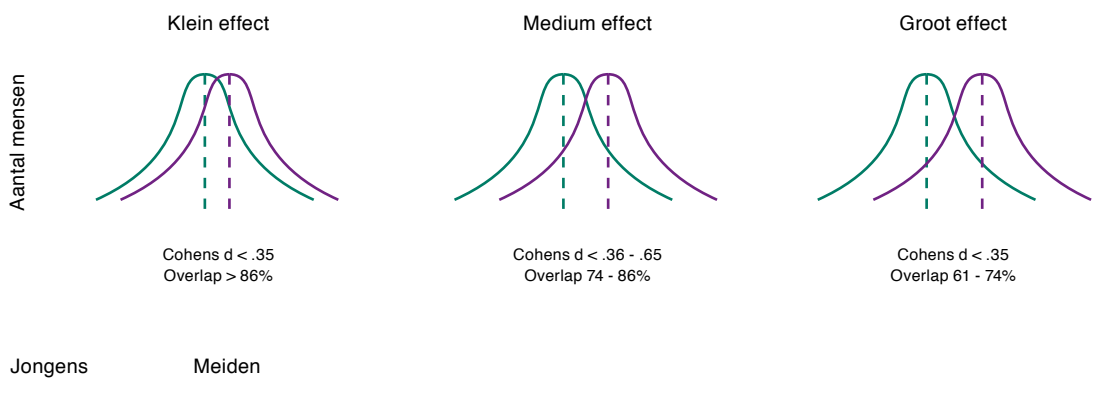
76 Voor een beschrijving van deze non-cognitieve vaardigheden zie Wierenga & Crone, 2019.

77 Wierenga & Crone, 2019.

Wat is effectgrootte?

Een maat om de omvang van verschillen tussen twee groepen uit te drukken is de effectgrootte. Deze vertelt of twee groepen compleet verschillen, helemaal overlappen of ergens daartussenin. Effectgrootte is bijvoorbeeld te berekenen met Cohens 'd', die meerdere factoren meeneemt: de gemiddelde verschillen tussen twee groepen, maar ook de spreiding binnen de groepen en overlap tussen de groepen. De grootte van een effect wordt dan uitgedrukt in verwaarloosbaar (<0.10), klein (0.11-0.35), medium (0.36-0.65), groot (0.66-1.00) of heel groot (>1.00). Als we gedragsmaten vergelijken, is er altijd een overlap tussen de jongens en meiden: zelfs bij een groot effect overlappen groepen voor meer dan de helft. Het is dus niet zo dat alle meiden hoger dan alle jongens scoren op bijvoorbeeld een leestaak. De kans 'echte' verschillen te vinden, neemt toe naarmate de steekproef groter wordt. Anders gezegd, met heel grote steekproeven kun je heel kleine verschillen (kleine effectgroottes) waarnemen. Het betekent overigens niet dat elk significant verschil ook belangrijk is in de echte wereld (ecologische validiteit).⁷⁸

Figuur 5: Effectgrootte berekend met Cohens 'd'

Er waren geen noemenswaardige verschillen tussen jongens en meiden in de cognitieve vaardigheden intelligentie, werkgeheugen en planning. En evenmin in laboratorium-gemeten niet-cognitieve vaardigheden (risicogedrag, emotieregulatie en sociale vaardigheden). Jongens en meiden verschilden ook niet noemenswaardig in zelfvertrouwen. Er werd geen duidelijk verschil gevonden in de spreiding van de scores binnen de groep jongens en binnen de groep meiden. Soms schuift de verdeling wat de ene kant op, soms wat de andere kant op, maar dat is niet consistent over studies. De verschillen zijn zeer klein en de overlap tussen jongens en meisjes is voor alle bevindingen groter dan 85%. Toch kunnen de kleine verschillen betekenisvol zijn bij de verklaring van algemene tendensen in onderwijsprestaties. De verklaring is echter niet gemakkelijk in één specifieke richting te vinden.⁷⁹

Executieve functies zijn bij jongens én meiden sterk in ontwikkeling

Wierenga en Crone vonden in het literatuuronderzoek geen grote verschillen in executieve functies en planningsvaardigheden, maar andere wetenschappers veronderstellen dat er wel grote verschillen bestaan op dit vlak. Zo stelt Jolles dat vanaf het einde van de basisschool tot ongeveer het 25e levensjaar de executieve functies van jongens en meiden nog volop in ontwikkeling zijn en dat jongens over het algemeen later zijn uitgerijpt dan meiden.⁸⁰ Bovendien bestaat er volgens Jolles een grote variëteit tussen individuele leerlingen in de ontwikkeling van executieve functies.⁸¹

Executieve functies worden op verschillende manieren gedefinieerd, wat op zichzelf kan resulteren in wisselende onderzoeksresultaten. Jolles definieert executieve functies als plannings- en controlefuncties die een individu in staat stellen weloverwogen keuzes te maken. Het executief functioneren is volgens Jolles tweedelig: het gaat om processen in het werkgeheugen en aandachtsfuncties en om het controleren van emoties en motivaties. Samengevat gaat het om: planning van het gedrag; probleemoplossend gedrag; zelf

⁷⁸ Wierenga & Crone, 2019.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Van Tetering & Jolles, 2017.

⁸¹ Jolles, 2007 en 2017.

geïnitieerd zoeken; inhibitieprocessen (de mate waarin je gedrag kunt uitstellen, afremmen of stoppen); cognitieve flexibiliteit; zelfevaluatie; sociaal monitoren en keuzes maken op grond van sociale, emotionele en rationele criteria.⁸²

Volgens Jolles verloopt de ontwikkeling van deze functies niet autonoom; de omgeving is bepalend voor de efficiëntie van de ontwikkeling. Oftewel de hersenen ontwikkelen zich in reactie op de omgeving.⁸³ Dit zou ook de grote variëteit verklaren tussen de individuele leerlingen/studenten. In het onderwijs is het dus belangrijk om scherp te krijgen welke executieve functies van leerlingen of studenten worden verwacht en na te gaan in hoeverre zij deze al hebben ontwikkeld. Begeleiding kan dan in sommige situaties een essentiële voorwaarde zijn om de taak te kunnen volbrengen (voor zowel jongens als meiden).

4.3 Hersenen van jongens en meiden vertonen meer overeenkomsten dan verschillen

Wierenga en Crone keken ook naar de neurobiologische verschillen tussen jongens en meiden. Uit hun literatuuronderzoek komt naar voren dat de hersenen van jongens en meiden meer overeenkomsten dan verschillen vertonen. Wat opvalt, is dat de hersenen van jongens onderling meer van elkaar verschillen dan van meiden onderling. Over het algemeen lijkt de spreiding in hersenstructuur tussen jongens groter dan die tussen meiden. Maar of dit samenhangt met cognitieve en niet-cognitieve vaardigheden of met schoolprestaties is onduidelijk. Dit is een interessante richting voor toekomstig onderzoek.

Hersenvomvang van jongens iets groter

Het brein van jongens en dat van mannen is gemiddeld 10% groter dan dat van meiden en vrouwen. Zelfs in de puberteit, wanneer meiden hun groeispurt twee jaar eerder doormaken dan jongens, blijft dit verschil bestaan. Dat is geen verrassing, aangezien alle organen bij mannen net iets groter zijn dan bij vrouwen. Dit wil niet zeggen dat mannen 10% intelligenter zijn. De verschillen in de hersenvomvang van mannen en vrouwen zijn niet te linken aan verschillen in intelligentie of cognitieve vaardigheden.⁸⁴ Het betekent overigens niet dat alle jongens een 10% groter brein hebben dan alle meiden: er is 50% overlap tussen de groepen.

Er zijn veel studies gedaan naar de subgebieden van de hersenen, maar de bevindingen over man-vrouwverschillen zijn niet eenduidig.⁸⁵ De resultaten hangen voornamelijk af van de manier waarop er 'gecorrigeerd' wordt voor het 10% verschil in hersenvomvang. Een recent onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat de verschillen in hersengrootte tussen mannen en vrouwen niet het gevolg zijn van biologische geslachtsverschillen, maar samenhangen met schaalverschillen. Als vrouwen met relatief grote hersenen worden vergeleken met vrouwen met relatief iets kleinere hersenen, ontstaan er namelijk vergelijkbare effectgroottes in hersenverschillen.⁸⁶

Jongens lopen niet achter in de hersenontwikkeling

Een vaak genoemde oorzaak voor verschillen in schoolprestaties is dat jongens zouden achterlopen in de hersenontwikkeling; dat zou bijvoorbeeld blijken uit het feit dat zij later in de puberteit komen. Hierover zijn veel tegenstrijdige bevindingen in de literatuur. Om dit te onderzoeken moet er rekening gehouden worden met de variatie in hersenstructuren tussen individuen. Daarom is het belangrijk niet alleen leeftijdsgroepen met elkaar te vergelijken, maar ook groeicurves van individuen te onderzoeken. Dit zijn zeer tijdrovende en intensieve studies waarvan er mondiaal maar een paar beschikbaar zijn. Een van de eerste studies naar verschillen in hersengroei tussen jongens en meiden vond dat jongens in de voorste delen van de hersenschors (prefrontale cortex) één jaar achterlopen in ontwikkeling ten opzichte van meiden.⁸⁷ Deze uitkomsten zijn echter in vervolgstudies en recente studies niet bevestigd.⁸⁸ Het verschil tussen jongens en meiden in groeispurt van hersenen wordt dus niet consistent gevonden. Ook is er tot nu toe geen bewijs dat geslachtsverschillen in hersengroei de verschillen in schoolprestaties kunnen verklaren.⁸⁹

⁸² Jolles, 2007 en 2020.

⁸³ Jolles, 2007.

⁸⁴ Goriounova & Mansvelder, 2019.

⁸⁵ Ruigrok e.a., 2014.

⁸⁶ Sanchis-Segura e.a., 2019.

⁸⁷ Lenroot e.a., 2007.

⁸⁸ Wierenga, Langen, Oranje & Durston, 2014; Wierenga e.a., 2019; Vijayakumar e.a., 2016; Mutlu e.a., 2013; Ducharme e.a., 2016.

⁸⁹ Wierenga e.a., 2019.

Wat betreft cognitieve vaardigheden en hersenen geldt dat jongens onderling meer verschillen dan meiden onderling. Dit wordt ook gerapporteerd voor mannen en vrouwen. Niet alleen in hersenstructuur, maar ook in hersenomvang en hersengroei zijn er meer jongens dan meiden met grotere uitschieters. Verder geldt dat binnen de groep jongens en meiden de verschillen groter zijn dan tussen de beide groepen.

Effecten van hormonen op hersenen niet hetzelfde als op andere lichaamsdelen

In de puberteit hebben jongens en meiden een verhoogde hormoonproductie. Bij jongens produceren de teelballen testosteron, bij meiden produceren de eierstokken oestrogenen en progesteron. De hormonen worden in elkaar omgezet; daarom hebben jongens ook oestrogenen en meiden ook testosteron, alleen in kleinere hoeveelheden. Dit zorgt voor een verdere ontwikkeling van secundaire geslachtskenmerken, zoals baardgroei bij jongens en borstontwikkeling bij meiden. Bij jongens gebeurt dit gemiddeld twee jaar later dan bij meiden, wat ook terug te zien is in de verschillen in lichaamsgroei. Er is echter geen consistent bewijs dat deze verhoogde hormoonproductie hetzelfde effect heeft op de hersengroei van jongens en meiden als op bijvoorbeeld de secundaire geslachtskenmerken.⁹⁰

Hormonen kunnen wellicht op een andere manier invloed hebben. Jolles wijst er bijvoorbeeld op dat testosteron maakt dat jongens beweeglijker, impulsiever en ondernemender zijn dan meiden. Volgens Jolles is dit een belangrijke reden waarom jongens in het onderwijs vaker als 'druk' worden gezien ten opzichte van meiden.⁹¹

Waarschijnlijk kleine verschillen in hersenactiviteit

Er wordt ook onderzoek gedaan naar de hersenactiviteit van mannen en vrouwen. Mogelijk gebruiken zij hun hersenen op verschillende manieren. Een grote overzichtsstudie naar hersenactiviteit bij volwassenen concludeert dat er een 'publication bias' bestaat: er zijn waarschijnlijk veel studies die geen geslachtsverschillen vinden, maar die uitkomst niet rapporteren.⁹² Bijna tweehonderd studies tussen 2007 en 2017 zijn op een rij gezet, waarbij opviel dat maar weinig grote studies (steekproeven boven de honderd deelnemers) zijn gepubliceerd. Ook vonden deze grotere studies tegen de verwachtingen in niet meer geslachtsverschillen dan de kleinere studies. Dit is een belangrijke conclusie, omdat de literatuur hier mogelijk een vertekend beeld geeft van de verschillen in de hersenactiviteit tussen mannen en vrouwen.

⁹⁰ Wierenga & Crone, 2019.

⁹¹ Jolles, 2017.

⁹² David e.a., 2018.

Verschillen in schoolloopbaan ontstaan in het voortgezet onderwijs en werken door in het vervolgonderwijs. Jongens vallen vaker uit, blijven vaker zitten en stromen door naar lagere niveaus.

5 Bevinding 2

Schoolloopbanen van jongens verlopen minder gunstig dan die van meiden

In vrijwel alle opzichten doorlopen jongens een minder gunstige schoolloopbaan dan meiden. De verschillen ontstaan vooral in het voortgezet onderwijs, maar ook in het vervolgonderwijs zijn er verschillen. In dit hoofdstuk kijkt de raad naar verschillen in de mate waarin jongens en meiden vertraging oplopen, uitvallen of afstromen gedurende hun schoolloopbaan. Waar mogelijk kijkt de raad of dit ook samenhangt met sociaaleconomische status en migratieachtergrond. De schoolloopbaan begint in het basisonderwijs en eindigt op het moment dat mannen en vrouwen de arbeidsmarkt betreden. Tot slot vergelijkt de raad het behaalde onderwijsniveau van jongens en meiden.

5.1 Slechts kleine verschillen in het basisonderwijs

De verschillen tussen de loopbanen van jongens en meiden in het basisonderwijs zijn niet groot. Jongens en meiden doorlopen ongeveer even vaak de basisschoolperiode in de tijd die daarvoor staat. De verschillen tussen leerlingen met en zonder migratieachtergrond zijn groter dan die tussen jongens en meiden als het gaat om vertraging in de basisschoolperiode. Jongens worden wel vaker verwezen naar het speciaal (basis-) onderwijs dan meiden.

Meisje doorlopen iets vaker de basisschooltijd in de tijd die daarvoor staat

Meiden doorlopen het basisonderwijs iets vaker dan jongens in de tijd die daarvoor staat of in een versneld tempo. Van het cohort dat in schooljaar 2012/2013 in groep 3 (leerjaar 3) begon, rondde 81,3% van de jongens en 83,8% van de meiden het basisonderwijs af in de tijd die daarvoor staat (2,5 procentpunt verschil). Het verschil is even groot als bij het cohort leerlingen van het jaar daarvoor, maar groter dan bij het cohort dat begon in 2010/2011 (1,6 procentpunt verschil). Aan het einde van groep 8 zijn de percentages zittenblijvers bij jongens en meisjes nagenoeg gelijk. Het aandeel jongens dat blijft zitten in de onderbouw van het primair onderwijs, is groter dan het aandeel meiden. In de bovenbouw is het omgekeerd: daar is het aandeel meiden dat blijft zitten iets hoger. Per saldo heffen de verschillen tussen de onderbouw en bovenbouw elkaar op, zodat er nauwelijks een verschil overblijft aan het einde van de basisschoolperiode (zie figuur 6).

Figuur 6: Aandeel zittenblijvers per leerjaar in het basisonderwijs onder jongens en meiden in cohort 2012 (%)⁹³

Cohort 2012	Jongens	Meiden
Leerjaar 3	0,0	0,0
Leerjaar 4	4,9	4,3
Leerjaar 5	8,9	8,6
Leerjaar 6	10,5	10,6
Leerjaar 7	11,2	11,4
Leerjaar 8	11,7	11,9

Verschillen naar migratieachtergrond zijn groter dan verschillen naar sekse

De verschillen tussen wel en geen migratieachtergrond zijn groter zijn dan die tussen jongens en meiden. Voor het cohort 2012 geldt dat zowel meiden (85,6%) als jongens (82,9%) zonder migratieachtergrond hun basisschoolloopbaan vaker zonder vertraging afronden dan meiden en jongens met een migratieachtergrond. In dit cohort rondde 60,3% van de jongens en 65,6% van de meiden met een eerste generatie niet-westerse migratieachtergrond de basisschool af in de tijd die daarvoor staat.⁹⁴ De verschillen tussen jongens en meiden met een migratieachtergrond waren groot (5,3 procentpunt verschil) vergeleken met de verschillen tussen jongens en meiden zonder migratieachtergrond (2,5 procentpunt verschil).

Verschillen in speciaal (basis)onderwijs zijn groot

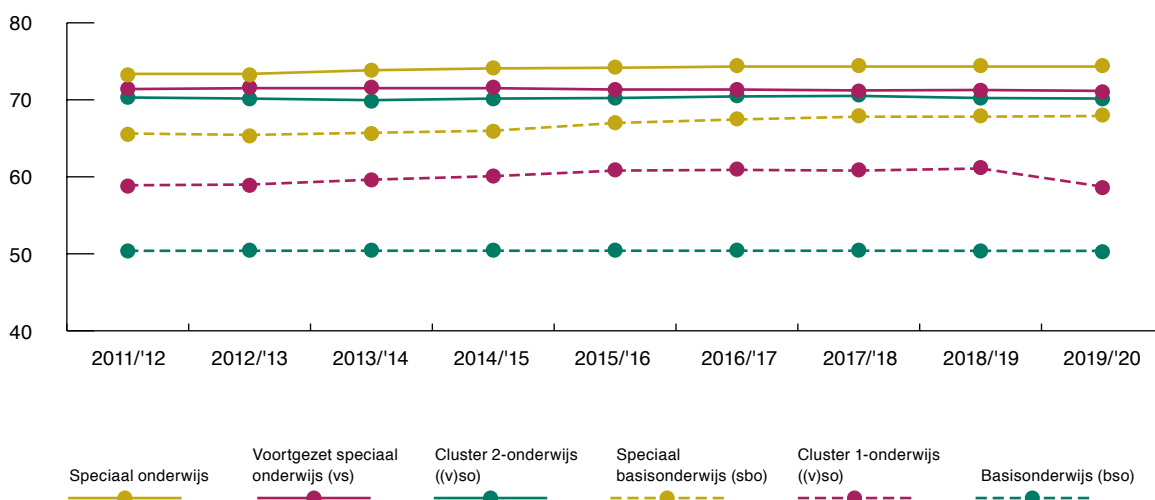
Jongens in het basisonderwijs worden vaker verwezen naar het speciaal basisonderwijs (sbo) dan meiden en zijn oververtegenwoordigd in het speciaal basisonderwijs. Aan het einde van groep 8 (leerjaar 2018/2019) werd 3,3% van de jongens van het cohort 2012 verwezen naar het speciaal basisonderwijs. Bij meiden was dit 1,9% (1,4 procentpunt verschil), zie figuur 7. De verschillen kunnen ook over de volgende cohorten worden aangetoond. Dit geldt naar verwachting ook voor het cohort 2013.

Figuur 7: Verwijzingen naar het speciaal onderwijs in schoolloopbanen cohort 2012 (%)⁹⁵

Cohort 2012	Jongens	Meiden
Leerjaar 3	0,0	0,0
Leerjaar 4	0,8	0,4
Leerjaar 5	1,7	1,0
Leerjaar 6	2,4	1,3
Leerjaar 7	3,0	1,7
Leerjaar 8	3,3	1,9

Jongens zijn oververtegenwoordigd in het speciaal basisonderwijs. In het schooljaar 2018/2019 was 68% van de leerlingen in het speciaal basisonderwijs jongen, tegenover 32,1% meisje. In het reguliere basisonderwijs was de verhouding jongens en meiden ongeveer gelijk (50:50). De afgelopen jaren is de verhouding jongens en meiden in het speciaal basisonderwijs constant gebleven (zie figuur 8). Ook binnen het speciaal onderwijs zijn er verschillen. In het schooljaar 2018/2019 was bijna driekwart van de leerlingen in het speciaal onderwijs jongen (zie figuur 8). Jongens zijn oververtegenwoordigd in de clusters 3 en 4 (jongeren met leer- en gedragsproblemen). Maar ook in de clusters 1 en 2 (jongeren met een audiovisuele respectievelijk auditieve beperking) zijn er meer jongens dan meiden (zie figuur 8).

Figuur 8: Aandeel jongens in (speciaal) basisonderwijs, (voorgezet) speciaal onderwijs, en cluster 1- en 2- onderwijs⁹⁶

⁹⁴ Inspectie van het Onderwijs, 2019a.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid.

5.2 Verschillen ontstaan in het voortgezet onderwijs

De startpositie van jongens en meiden in het voortgezet onderwijs is ongeveer gelijk. Meiden doorlopen het voortgezet onderwijs beter dan jongens. Jongens lopen vaker vertraging op, vallen vaker uit en stromen vaker af. Meiden behalen aan het einde van hun schoolloopbaan in het voortgezet onderwijs vaker een havo- of vwo-diploma. Jongens vaker een vmbo-diploma in een van de beroepsgerichte leerwegen.

Geen grote verschillen in schoolloopbanen bij de start van het voortgezet onderwijs

Meiden en jongens krijgen ongeveer gelijke schooladviezen voor het voortgezet onderwijs (zie figuur 9). In schooljaar 2018/2019 kregen iets meer jongens dan meiden vwo als schooladvies. In daaropvolgende schooljaren is dat verschil nog aanwezig. Meer meiden dan jongens krijgen als eindadvies havo/vwo. Dit verschil is klein. Ook de verdeling van jongens en meiden over brugklastypen bij de start van het voortgezet onderwijs is grotendeels gelijk (zie figuur 10).

Figuur 9: Definitief schooladvies jongens en meiden in het schooljaar 2018/2019 (%)⁹⁷

	Jongens	Meiden
Vwo	20,6	20,0
Havo/vwo	10,6	10,9
Havo	17,6	17,7
Vmbo-gt/havo	9,6	10,0
Vmbo-gt	17,3	18,1
Vmbo-k/gt	4,4	4,5
Vmbo-k	9,4	9,1
Vmbo-b/k	3,7	3,6
Vso/pro/vmbo-b	6,9	6,2

Figuur 10: Verdeling van jongens en meiden over brugklastypen bij de start van het voortgezet onderwijs in schooljaar 2010/2011 (%)⁹⁸

Brugklastype	Jongens	Meiden
Vwo	12,0	10,8
Havo/vwo	22,6	23,0
Havo	3,0	3,0
Vmbo-(basis-kader)gt/havo/vwo	13	13,5
Vmbo-(basis-kader)gt/havo	10,8	11,7
Vmbo-alle leerwegen	10,5	9,7
Vmbo-gt	10,8	11,6
Vmbo-basis-kader	17,2	16,8

Het eindadvies komt tot stand op grond van het schooladvies van de leerkracht en het advies dat voortvloeit uit de eindtoets. Sinds het schooljaar 2014/2015 is het advies van de leerkracht leidend bij de toelating tot het voortgezet onderwijs. Het advies kan worden bijgesteld als blijkt dat leerlingen hoger scoren op hun eindtoets dan is ingeschat in het schooladvies van de leerkracht. Van het cohort dat in 2014/2015 de eindtoets deed scoorden meiden vaker hoger op de eindtoets dan de leerkracht had ingeschat in zijn schooladvies. Desondanks werden de schooladviezen niet veel vaker bijgesteld dan bij jongens.⁹⁹

Verschillen ontstaan al na één jaar na de start in de brugklas en worden groter in de onderbouw. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) heeft cijfers gepresenteerd over het cohort leerlingen dat in schooljaar 2010/2011 begon in het voortgezet onderwijs. Daaruit blijkt dat

⁹⁷ CBS, 2018c.

⁹⁸ CBS, 2019a.

⁹⁹ CBS, 2018c.

jongens in de eerste drie jaar van het voortgezet onderwijs meer vertraging opliepen dan meiden. De verschillen namen in die periode geleidelijk toe. Na één jaar had 2,67% van de jongens vertraging opgelopen tegenover 1,53% van de meiden (verschil 1,23 procentpunt). Na het derde jaar was de kans dat een jongen vertraging had opgelopen 14,80% tegenover 9,35% bij de meiden (verschil 5,45 procentpunt).¹⁰⁰

Uit de cijfers van de Inspectie van het Onderwijs blijkt dat in de onderbouw jongens vaker doubleren dan meiden (zie figuur 11). In de eerste twee jaren van het voortgezet onderwijs doubleert 4,9% van de jongens tegenover 2,9% van de meiden. Na de onderbouw van het voortgezet onderwijs blijkt dat op alle niveaus jongens vaker doubleren dan meiden.

Figuur 11: Doubleren, uitgesplitst naar schoolsoort en geslacht 2016/2017 (n = 750, 134)¹⁰¹

	Onderbouw	Vmbo-b	Vmbo-k	Vmbo-gt	Havo	Vwo
	%	%	%	%	%	%
Jongens	4,9	6,7	4,1	8,9	13,3	8,3
Meiden	2,9	6,1	3,0	6,3	9,7	6,4

Uit de cijfers van het CBS voor cohort 2010 blijkt dat jongens in de eerste drie jaren vaker het voortgezet onderwijs zonder diploma verlieten dan meiden. Na één jaar was dat 1,22% van de jongens tegenover 0,76% van de meiden. Na het derde jaar waren de verschillen verder opgelopen: respectievelijk 4,31% van de jongens tegenover 2,98% van de meiden, een verschil van 1,23 procentpunt (zie figuur 12).

Figuur 12: Situatie na start in de brugklas in schooljaar 2010/2011 (%)¹⁰²

	Jongens	Meisjes
Vertraging		
Na 1 jaar	2,76	1,53
Na 2 jaar	7,79	4,38
Na 3 jaar	14,80	9,35
Uit voortgezet onderwijs zonder diploma		
Na 1 jaar	1,22	0,76
Na 2 jaar	2,59	1,70
Na 3 jaar	4,31	2,98

In het schooljaar 2017/2018 stroomden jongens vaker af dan meiden en stroomden jongens ook minder vaak op dan meiden (zie figuur 13). De kans dat een jongen in leerjaar 3 is afgestroomd ten opzichte van zijn eindadvies was 15%, voor meiden bedroeg die 8,9%. Overigens zijn zowel jongens als meiden in dit schooljaar minder vaak afgestroomd en vaker opgestroomd dan in 2016/2017.

Dat jongens vaker afstroomden gold voor alle niveaus. De kans dat een jongen met een vwo-eindadvies in het derde leerjaar was afgestroomd bedroeg 15,5%, bij een meisje was de kans 9,5%. De kans dat een jongen met een havo-advies in leerjaar 3 was afgestroomd was bijna 10 procentpunt groter dan bij een meisje. Bij de opstroom was het andersom: de kans dat jongens opstroomden ten opzichte van het havo-advies was kleiner dan bij meiden.

¹⁰⁰ CBS, 2019a.

¹⁰¹ Inspectie van het Onderwijs, 2019b.

¹⁰² CBS, 2019a.

Figuur 13: Onderwijspositie leerjaar 3 ten opzichte van basisschooladvies, uitgesplitst naar vo-advies en geslacht, 2017/2018 (n = 180.328)¹⁰³

		Jongens	Meisje
		%	%
Vmbo-b	Plaatsing gelijk aan advies	73,1	63,6
	Opgestroomd ten opzichte van advies	26,9	36,4
Vmbo-b/k	Laagste onderwijssoort dubbel advies	43,3	31,8
	Hoogste onderwijssoort dubbel advies	46,7	50,8
	Opgestroomd	10,1	17,4
Vmbo-k	Afgestroomd	15,1	8,9
	Plaatsing gelijk aan advies	63,4	58,8
	Opgestroomd	21,5	32,3
Vmbo-k/gt	Afgestroomd	6,8	2,9
	Laagste onderwijssoort dubbel advies	45,9	32,7
	Hoogste onderwijssoort dubbel advies	45,0	59,8
	Opgestroomd	2,4	4,6
Vmbo-gt	Afgestroomd	16,3	9,2
	Plaatsing gelijk aan advies	72,0	71,4
	Opgestroomd	11,7	19,4
Vmbo-gt/havo	Afgestroomd	6,4	3,0
	Laagste onderwijssoort dubbel advies	57,1	45,7
	Hoogste onderwijssoort dubbel advies	34,1	47,1
	Opgestroomd	2,3	4,2
Havo	Afgestroomd	25,7	15,8
	Plaatsing gelijk aan advies	59,5	59,7
	Opgestroomd	14,8	24,5
Havo/vwo	Afgestroomd	10,7	6,2
	Laagste onderwijssoort dubbel advies	50,1	38,4
	Hoogste onderwijssoort dubbel advies	39,2	55,4
Vwo	Afgestroomd	15,5	9,5
	Plaatsing gelijk aan advies	84,5	90,5

Tijdens het voortgezet onderwijs vallen jongens vaker uit

Zeven jaar na de start heeft 13% van de jongens het voortgezet onderwijs verlaten zonder een vo-diploma, tegenover 11,2% van de meiden.¹⁰⁴ Vooral jongens verlaten het onderwijs zonder diploma of startkwalificatie. Dat blijkt al uit de cijfers die bekend zijn van het voortgezet onderwijs.

Volgens de landelijke definitie is een voortijdig schoolverlater (vsv'er) een jongere van 12 tot 23 jaar die zonder startkwalificatie het onderwijs verlaat. Een startkwalificatie is een havo- of vwo-diploma of minimaal een mbo 2-diploma. Volgens deze definitie was in het schooljaar 2016/2017 2,22% van de jongens een vsv'er, tegenover 1,27% van de meiden (0,95 procentpunt verschil). In het schooljaar 2018/2019 was het verschil in uitvalpercentage tussen jongens en meiden groter (1,13 procentpunt). In het voortgezet onderwijs zijn de percentages lager dan in het hele onderwijs; in het mbo zijn de uitvalpercentages hoog.¹⁰⁵

In het schooljaar 2016/2017 was 0,56% van de jongens in het voortgezet onderwijs een vsv'er, tegenover 0,35% van de meiden (zie figuur 14). In het schooljaar 2018/2019 was het verschil tussen jongens en meiden lager (respectievelijk 0,21 en 0,19 procentpunt verschil).

¹⁰³ Inspectie van het Onderwijs, 2019b.

¹⁰⁴ CBS, 2019a. Overigens is niet iedere uitstroomer te classificeren als voortijdig schoolverlater volgens de landelijke definitie; een deel stroomt door naar het mbo, het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) of het particuliere onderwijs.

¹⁰⁵ Ook in het mbo geldt dat hoe lager het niveau, des te groter de uitval en des te groter de verschillen in uitval tussen jongens en meiden. De uitvalpercentages bij niveau 1 en 2 zijn hoog, net als de verschillen tussen jongens en meiden.

In de lagere niveaus van het voortgezet onderwijs lagen de uitvalpercentages in dezelfde periodes hoger dan in de hogere niveaus en ook de verschillen tussen jongens en meiden waren daar groter.¹⁰⁶

Figuur 14: Percentage voortijdig schoolverlaters naar geslacht in het voortgezet onderwijs en totaal¹⁰⁷

Vsv naar geslacht vo	Jongens	Meiden
2016/2017	0,56	0,35
2017/2018	0,58	0,39
2018/2019	0,59	0,38

Vsv naar geslacht totaal	Jongens	Meiden
2016/2017	2,22	1,27
2017/2018	2,42	1,35
2018/2019	2,56	1,43

Jongens worden vaker geschorst en van school verwijderd

Het aantal schorsingen en verwijderingen is toegenomen. Binnen de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengd-theoretische leerweg en op het havo is het aantal gemelde schorsingen gestegen. Binnen de gemengd-theoretische leerweg en het havo is het aantal gemelde verwijderingen toegenomen. Jongens worden drie keer zo vaak geschorst en vier keer zo vaak verwijderd dan meiden. In het schooljaar 2018/2019 werden 4159 jongens geschorst tegenover 1069 meiden, en 139 jongens verwijderd tegenover 47 meiden.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Vsv-cijferportal. Geraadpleegd op 11 mei 2020 van https://cijfers.duo.nl/ibi_apps/bip/portal/vsv_portal

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Inspectie van het Onderwijs, 2020c.

Jongens stromen vaker door naar een lager niveau dan meiden

Jongens doorlopen hun middelbareschooltijd minder goed dan mag worden verwacht op basis van het schooladvies en hun plaatsing in een bepaald brugklatype. Meiden presteren juist beter dan verwacht en stromen vaker omhoog. Het CBS vergeleek de behaalde vo-diploma's van jongens en meiden uit het cohort 2010 met het brugklatype waarin jongens en meiden waren gestart. Binnen elk van de onderscheiden brugklatypes bleken jongens na zeven jaar op een lager niveau uit te komen dan meiden.¹⁰⁹

Van de leerlingen die in 2010/2011 zijn gestart op het vwo had zeven jaar later ongeveer 67% van de jongens een vwo-diploma behaald. Meiden deden het beter: ongeveer 73% behaalde een vwo-diploma. Een derde (33%) van de jongens die begonnen in een vwo-brugklas, haalde een diploma op een lager niveau of stroomde uit zonder een diploma (dit kunnen ook leerlingen zijn die doorstromen naar het mbo, vavo of particulier onderwijs). Bij meiden was dat beduidend minder: 26%.

Van de leerlingen die in 2010/2011 zijn gestart in een havo-brugklas hadden zeven jaar later ongeveer 48% van de jongens en 55% van de meiden een havo-diploma behaald. De kans dat een jongen op een lager niveau uitstroomde bedroeg 26%, tegenover 17% bij meiden. Ook vanuit de brede brugklassen in het vmbo – waarin een of meer vmbo-leerwegen worden gecombineerd met havo en/of vwo – stroomden jongens vaker dan meiden door naar een lager niveau.

Jongens behalen een lager vo-diploma dan meiden

Jongens van het cohort leerlingen dat in 2010/2011 is gestart, haalden binnen zeven jaar verhoudingsgewijs minder vaak een vwo- of havo-diploma (respectievelijk 16,2% en 22,1%) dan meiden (18,7% en 24,5%). Op de lagere niveaus in het voortgezet onderwijs zijn de verhoudingen omgedraaid: relatief meer jongens dan meiden behaalden een diploma in een van de beroepsgerichte leerwegen in het vmbo (vmbo-b en -k). Op niveau vmbo-gt ontlopen ze elkaar niet veel: verhoudingsgewijs behaalden ongeveer evenveel meiden als jongens een vmbo-gt-diploma (zie figuur 15).

Figuur 15: Hoogst behaald vo-diploma zeven jaar na start brugklas 2011/2011 (%)¹¹⁰

Onderwijssoort	Jongens	Meiden
Geen vo-diploma, uit vo	13	11,2
Geen vo-diploma, in vo	0,3	0,2
Vwo	16,2	18,7
Havo	22,1	24,5
Vmbo-gt	23,8	23,6
Vmbo-k	13,5	12,9
Vmbo-b	11,2	8,9

5.3 Verschillen werken door in de schoolloopbaan binnen het mbo

Jongens stromen vanuit het vmbo door naar lagere niveaus in het mbo dan meiden. Meiden stapelen meer in het mbo en komen vaker terecht op een hoger mbo-niveau. Mannen zijn oververtegenwoordigd in het mbo; vrouwen vooral in de hogere niveaus van het mbo. Het aandeel mannen dat na het mbo doorstroomt naar het hbo is groter dan het aandeel vrouwen.

Jongens komen vanuit het vmbo terecht in lagere niveaus van het mbo

De verschillen tussen jongens en meiden binnen het vmbo werken door in het mbo. Meiden zijn oververtegenwoordigd op het hoogste niveau van het vmbo (gt) en stromen van daaruit direct door naar mbo 4. Jongens zijn oververtegenwoordigd in de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo (k en b) en het praktijkonderwijs. Zij stromen vandaar door naar een entreeopleiding of een mbo 2- of 3-opleiding. De niveauverschillen in het mbo zijn

echter niet volledig te verklaren vanuit de verschillen ontstaan in het voortgezet onderwijs. De Onderwijsinspectie wijst erop dat in het mbo vrouwen vaker een passend diploma behalen dan mannen.¹¹¹ Dat komt doordat mannen vaker doorstromen op een lager mbo-niveau dan op basis van hun vmbo-niveau mag worden verwacht. De kans dat een man in 2018/2019 lager wordt geplaatst is 13,7%; bij meiden is die kans 7,5% (6,2 procentpunt verschil). Het verschil is de laatste jaren stabiel.¹¹²

Mannen met migratieachtergrond stromen vaker uit het mbo zonder diploma

Mannen stromen vaker uit het mbo zonder diploma. In het studiejaar 2017/2018 ging het om 23,8% van de mannen en 15,6% van de vrouwen. Dat verschil is de laatste jaren gegroeid (in 2016/2017 ging het om respectievelijk 19,4% en 13,1%). Uit analyses van de Inspectie van het Onderwijs blijkt dat mannen, studenten met een migratieachtergrond en studenten uit apc-gebieden (armoedeprobleemcumulatie-) vaker uitstromen.¹¹³

Binnen de mbo-sector economie rapporteert de inspectie de verschillen in uitstroom tussen mannen en vrouwen in combinatie met de herkomst. Bij mannen zijn de verschillen tussen groepen met verschillende achtergronden groter dan bij vrouwen. Vrouwen stromen in elke categorie (geen migratie, westerse migratie, eerste en tweede generatie niet-westerse migratie) vaker gediplomeerd uit het mbo dan mannen.

Binnen het mbo stromen meiden vaker door naar een hoger niveau

Veel jongeren onder de 25 jaar in het mbo stapelen. Meiden doen dit vaker dan jongens. Binnen alle niveaus van het mbo stromen meiden meer door naar een hoger niveau. Na het afronden van een entreeopleiding stroomde in het schooljaar 2017/2018 82% van de meiden door naar een hoger mbo-niveau, tegenover 74% van de jongens.¹¹⁴ Na het behalen van een mbo 2-diploma stroomde 64% van de meiden door naar een hoger niveau in het mbo tegenover 52% van de jongens. Meiden met een mbo 3-opleiding stroomden vaker door naar mbo 4.¹¹⁵

Relatief veel mannen op het mbo; vrouwen vooral op hogere niveaus in het mbo

Het aandeel mannen op het mbo is hoger dan het aandeel vrouwen. Van de mbo-studenten jonger dan 25 jaar in schooljaar 2017/2018 was 52,7% man en 47,3% vrouw. Uitgesplitst naar niveau haalden vrouwen ook binnen het mbo een hoger niveau van onderwijs dan mannen (zie figuur 16). Vrouwen waren oververtegenwoordigd op mbo 4. De kans dat een man is ingeschreven op een van de lagere niveaus (mbo 1, 2, 3) was daarentegen groter.

Figuur 16: Mbo'ers jonger dan 25 jaar, schooljaar 2017/2018 (%)¹¹⁶

Soort opleiding	Man	Vrouw
Entreeopleiding	3,17	2,06
Mbo 2	20,33	13,70
Mbo 3	25,05	23,74
Mbo 4	51,45	60,49
Totaal	100,00	100,00

Mannen switchen meer

Ieder jaar stappen studenten in het mbo over naar een andere opleiding. In het schooljaar 2016/2017 ging het om ongeveer 9% van de studenten. In het schooljaar 2017/2018 was dit gestegen naar 9,5%. Mannen switchen vaker dan vrouwen: in 2017/2018 switchte 10,1% van de mannen tegenover 8,8% van de vrouwen. Bij zowel mannen als vrouwen is het aantal overstappers toegenomen.

¹¹¹ Een passend diploma is een diploma dat op basis van een vooropleiding mag worden verwacht.

¹¹² Inspectie van het Onderwijs, 2020c.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Het is overigens de bedoeling dat studenten na een entreeopleiding doorstromen naar een hoger niveau; een entreeopleiding geldt niet als een startkwalificatie. Indien geen sprake is van doorstroom, gaat het om een vroegtijdig schoolverlater.

¹¹⁵ CBS, 2019b.

¹¹⁶ Inspectie van het Onderwijs, 2019c.

5.4 Verschillen in het hoger onderwijs zijn groot

Mannen stapelen vaker om uiteindelijk in het hoger onderwijs te komen

Het aandeel mannen dat na afronding van een mbo 4-opleiding doorstroomt naar het hbo is groter dan het aandeel vrouwen.¹¹⁷ Datzelfde geldt voor het hbo: na het voltooien van een hbo-bachelor stromen er verhoudingsgewijs meer mannen dan vrouwen door naar een wo-master. Ook het aandeel mannen met een vwo-diploma dat start op de universiteit is groter dan het aandeel vrouwelijke gediplomeerden. Vrouwelijke vwo-gediplomeerden gaan relatief vaak naar een hbo-bacheloropleiding.¹¹⁸

Mannen switchen meer en vallen vaker uit

Ongeveer 61% van de vrouwen zonder een migratieachtergrond zit na vier jaar nog op de hbo-opleiding van eerste inschrijving. Mannen met een niet-westerse achtergrond presteren minder goed: 35% bevindt zich na vier jaar nog op de hbo-opleiding van eerste inschrijving. Mannen zonder migratieachtergrond en vrouwen met een niet-westerse achtergrond zitten daar tussenin (met respectievelijk ongeveer 49% en 43%).

Net als in het hbo blijven vrouwen vaker in de wo-opleiding van eerste inschrijving dan mannen. Vrouwen met een niet-westerse migratieachtergrond van de tweede generatie blijven vaker in de opleiding van eerste inschrijving dan mannen zonder migratieachtergrond.

Deze verschillen worden vooral veroorzaakt door het switchen van opleiding binnen het hoger onderwijs. Mannen blijken meer te switchen tussen opleidingen. Kijken we alleen of studenten na vier jaar nog steeds op het hbo zitten, dan lopen de cijfers uiteen van 83% (vrouw, Nederlandse achtergrond, eerste inschrijving in het hbo) tot 77% (man, niet-westerse achtergrond, eerste inschrijving in het hbo). De percentages van mannen zonder migratieachtergrond en van vrouwen met een niet-westerse achtergrond liggen daar

tussenin. Opvallend is dat vrouwen met een niet-westerse achtergrond minder uitvallen dan mannen zonder migratieachtergrond.

Vrouwen behalen een hoger (eind)niveau; dit is een internationale trend

Vrouwen behalen tegenwoordig structureel een hoger niveau van onderwijs dan mannen. Dat blijkt uit de deelname van vrouwen aan het hoger onderwijs, die toeneemt ten opzichte van mannen. Deze ontwikkeling is niet van recente datum. Sinds het cursusjaar 1997/1998 zijn er meer vrouwen dan mannen ingeschreven in het hoger beroepsonderwijs. Binnen het wetenschappelijk onderwijs zijn vrouwelijke studenten sinds het cursusjaar 2006/2007 in de meerderheid. In het cursusjaar 2018/2019 was 51,4% van de studentenpopulatie in het hoger onderwijs vrouw en 48,6% man.¹¹⁹ De achterstand van mannen in het hoger onderwijs beperkt zich niet tot Nederland. De cijfers uit andere landen tonen aan dat sprake is van een internationale trend. Gemiddeld zijn vrouwen in de OECD-landen iets oververtegenwoordigd in de instroom in het hoger onderwijs. Dat geldt voor de associate degree, de bachelor- en de masteropleidingen. De verschillen tussen landen zijn groot, maar wijzen wel in de richting van oververtegenwoordiging van vrouwen in het hoger onderwijs. In Nederland ligt het aandeel vrouwen in de instroom van het bacheloronderwijs op 53%. Dat cijfer ligt vlak bij het EU-23-gemiddelde van 54%. Zweden toont voor het bacheloronderwijs een uitschieter naar boven, met een vrouwelijk aandeel van 61%.¹²⁰

Vrouwen zijn hoger gediplomeerd dan mannen

Dat vrouwen in Nederland tegenwoordig een structureel hoger niveau van onderwijs behalen, blijkt ook uit het aandeel hbo- en wo-gediplomeerden. Tot 2018 was het aandeel hbo- en wo-gediplomeerden onder vrouwen van 15-75 jaar lager dan dat van mannen in dezelfde leeftijdscategorie. In 2018 hadden ongeveer evenveel mannen als vrouwen van 15-75 jaar een hbo- of wo-diploma (zie figuur 17). In 2019 was het aandeel vrouwen groter.

Figuur 17: Bezit van een hbo- of wo-diploma, 15-75 jaar (%)¹²¹

	Mannen	Vrouwen
2008	27,3	23,4
2009	27,9	24,2
2010	28,5	24,8
2011	28,0	25,0
2012	28,5	25,7
2013	28,7	26,2
2014	28,7	27,3
2015	29,5	28,0
2016	29,6	28,7
2017	30,3	29,7
2018	30,7	30,6

De komende jaren zal het aandeel vrouwen met een hbo- of wo-diploma naar verwachting verder toenemen. Dat komt doordat jonge generaties vrouwen hoger zijn opgeleid dan jonge generaties mannen. Bijvoorbeeld binnen de generatie 25- tot 35-jarige vrouwen is het aandeel hbo- en wo-gediplomeerden ongeveer 52%, dat van mannen ligt ongeveer 10 procentpunten lager (zie figuur 18).

Figuur 18: Bezit van een hbo-of wo-diploma in 2018, uitgesplitst naar leeftijdsklasse en geslacht (%)¹²²

	Mannen	Vrouwen
15 tot 25 jaar	8,5	12,8
25 tot 35 jaar	42,3	51,8
35 tot 45 jaar	40,7	45,9
45 tot 55 jaar	34,5	32,5
55 tot 65 jaar	32,1	25
65 tot 75 jaar	26,1	15,6

Na het onderwijs zijn de rollen omgekeerd. Vrouwen hebben minder gunstige beroepsloopbanen: ze werken vaker in deeltijd, verdienen minder en stromen minder vaak door naar management- en topfuncties.

6 Bevinding 3 Beroepsloopbanen van vrouwen verlopen minder gunstig dan die van mannen

De verschillen in de loopbanen binnen het onderwijs werken niet op dezelfde manier door op de arbeidsmarkt, maar zijn wel aanzienlijk. Vrouwen hebben minder gunstige beroepsloopbanen. In dit hoofdstuk kijkt de raad naar arbeidsparticipatie, werken in deeltijd, salaris en doorstroom naar management- en topfuncties.

Vrouwen blijken op de arbeidsmarkt vaker in deeltijd te werken, minder te verdienen en minder vaak door te stromen naar topposities. Nergens in Europa werken vrouwen zo vaak in deeltijd als in Nederland. Ook het loonverschil tussen vrouwen en mannen is hier relatief groot. Bovendien telt Nederland in verhouding weinig vrouwelijke managers. De arbeidsparticipatie van vrouwen in Nederland is wel hoog.

6.1 Vrouwen werken vaker in deeltijd

Arbeidsparticipatie is hoog, maar vrouwen werken vaker in deeltijd

De arbeidsparticipatie van Nederlandse vrouwen en mannen is hoog. In 2017 had 72,9% van de vrouwen tussen de 15-64 jaar betaald werk, tegen 84,8% van de mannen. Daarmee staat Nederland qua arbeidsparticipatie van vrouwen in de top-10 (zevende plek) van EU-landen, net boven Letland. Bovenaan de ranglijst prijkt Zweden, waar 79,8% van de vrouwen een betaalde baan heeft. Ook de arbeidsparticipatie van Nederlandse mannen is hoog vergeleken met andere EU-lidstaten. Nederland neemt hier de vijfde plaats in. Op nummer één staat Tsjechië met een arbeidsparticipatie van 86,3%. De verschillen in arbeidsdeelname tussen mannen en vrouwen zijn na de economische crisis (na 2013) afgenomen. Er zijn verhoudingsgewijs meer vrouwen gaan participeren dan mannen in het arbeidsproces.¹²³

Nederland is kampioen deeltijdwerk: voor vrouwen is het de norm. Nederland steekt op dit punt met kop en schouders uit boven andere EU-landen. Bijna driekwart (74,1%) van de Nederlandse vrouwen werkt in een deeltijdbaan. Het eerstvolgende EU-land op de ranglijst is Oostenrijk; daar werkt iets minder dan de helft (47,9%) van de vrouwen in een deeltijdbaan. Daartussen zit dus 26,2 procentpunt verschil. Ook bij de mannen is Nederland kampioen deeltijd, al gaat om een aanzienlijk kleiner percentage dan bij vrouwen. Ruim een vijfde (22,6%) van de Nederlandse mannen werkt in een deeltijdbaan. Vergeleken bij de overige EU-landen is dat een hoog aandeel. De eerstvolgende op de EU-ranglijst is Denemarken, waar 12,4% van de mannen in deeltijd werkt.

De verschillen in deeltijdwerk zijn nog groot, maar worden kleiner

Tot aan 2015 is het verschil in het gemiddelde aantal gewerkte uren tussen mannen en vrouwen stabiel gebleven. Sinds 2015 zijn de verschillen in Nederland kleiner geworden doordat voornamelijk vrouwen meer zijn gaan werken. Sinds 2015 is het gemiddelde aantal gewerkte uren per week met ongeveer één uur toegenomen tot 28 uur. Het aandeel vrouwen met een grote deeltijdbaan (tussen de 28 en 35 uur) is toegenomen. De gewenste arbeidstijd – de tijd die iemand zou willen werken – van vrouwen met een deeltijdbaan ligt gemiddeld één uur hoger dan de gewerkte tijd.

De verschillen tussen mannen en vrouwen nemen af, maar zijn nog altijd groot. Jonge mannen werken meer uren dan jonge vrouwen en gaan niet minder werken. Ook de waardering van werk verschilt. Vrouwen geven aan betaald werk net zo belangrijk te vinden als mannen, maar zijn minder bereid dat ook voltijds te doen. Maar liefst 71% van de vrouwen geeft aan een voorkeur te hebben voor een deeltijdbaan om zo tijd over te hebben voor andere dingen. Bij de mannen gaat het om minder dan de helft (42%).¹²⁴

Direct na afstuderen blijken vrouwen meer in deeltijd te werken dan mannen

Anderhalf jaar na het afstuderen lijken mannen en vrouwen even gemakkelijk de weg naar de arbeidsmarkt te hebben gevonden: een even groot aandeel heeft een baan. Wel werken jonge vrouwen na het verlaten van school vaker in deeltijd (een baan van minder dan 35 uur) dan mannen. Bijna driekwart van de vrouwen met een mbo-diploma heeft een deeltijdbaan, tegenover een derde van de jonge mannen met een mbo-diploma.¹²⁵ Voor veel van deze vrouwen lijkt dat geen vrije keus; ongeveer de helft zou graag meer willen werken. Ook jonge vrouwen met een hbo- of wo-diploma werken vaker in deeltijd dan jonge mannen met hetzelfde diploma, al zijn de verschillen hier kleiner. Nemen we de hele populatie van 18 tot 25 jaar, dan blijkt ongeveer 62% van de vrouwen in deeltijd te werken, tegenover 28% van de mannen.¹²⁶ Vrouwen kiezen ook vaker voor de sectoren waar deeltijdwerken de norm is, namelijk zorg en onderwijs.¹²⁷

Grootste verschillen in arbeidsdeelname en deeltijdwerken na geboorte eerst kind

De grootste verschillen in arbeidsdeelname en deeltijdwerken ontstaan na het krijgen van het eerste kind. Vanaf dat moment stopt ongeveer 10% van de jonge moeders – al dan niet tijdelijk – met werken. Dit aandeel is de afgelopen jaren relatief stabiel gebleven. Vooral laagopgeleide jonge moeders stoppen met werken. Zo'n 30% van de jonge moeders gaat minder werken. Ongeveer 60% blijft na de geboorte van het eerste kind evenveel uren werken als daarvoor. Tien jaar geleden was dat zo'n 40%.¹²⁸ Voor jonge vaders heeft de komst van het eerste kind minder gevolgen; een overgrote meerderheid blijft evenveel uren werken als vóór de komst van het eerste kind.

Waarom kiezen vrouwen voor deeltijdwerk? In enquêtes noemen vrouwen als belangrijkste beweegredenen tijd voor het huishouden en tijd voor zichzelf,¹²⁹ met de zorg voor kinderen of kleinkinderen op een derde plaats. Andere veel genoemde redenen zijn vrijwilligerswerk, het volgen van een opleiding of cursus, dan wel mantelzorgverlening. Vrouwen die besloten geen betaalde arbeid te verrichten, doen dat in de eerste plaats om gezondheidsredenen. Op de tweede plaats vanwege de zorg voor kinderen en het huishouden. Daarna vanwege het volgen van een opleiding, vrijwilligerswerk en mantelzorg. Ten opzichte van tien jaar geleden worden de zorgtaken in het gezin en huishouden minder vaak genoemd als reden om geen betaalde arbeid te verrichten.¹³⁰

Scheve verdeling van zorgtaken in het gezin

De verdeling van zorgtaken in het gezin is scheef.¹³¹ Al willen vaders en moeders de zorgtaken het liefst gelijk verdelen, toch besteden vrouwen meer tijd aan de zorg en het huishouden dan mannen. Mannen besteden meer tijd aan (betaald) werk buitenshuis, hoewel een groot deel van de ouders vindt dat ook het werk buitenshuis gelijkelijk verdeeld hoort te zijn.

Mannen nemen een op de drie uren zorg voor kinderen voor hun rekening en 40% van de uren huishoudelijk werk. De verschillen in de verdeling van zorgtaken worden wel kleiner. Naar eigen zeggen heeft een op de acht ouders met minderjarige kinderen werk en zorg gelijk verdeeld. Van de ouders die een gelijke verdeling voorstaan, heeft een op de vijf dat ook gerealiseerd. Veel vrouwen die in deeltijd werken, zijn moeders die het aantal betaalde uren hebben verminderd om te zorgen voor kinderen, ouderen (mantelzorg) en het huishouden. Ook nemen vrouwen vaker ouderschapsverlof op dan mannen. In vergelijking met andere (Noord-)Europese vrouwen besteden Nederlandse vrouwen meer tijd aan onbetaald werk (waaronder zorgtaken). Ook het verschil tussen vrouwen en mannen is in Nederland groter dan in andere (Noord-)Europese landen.¹³²

¹²⁴ CBS & SCP, 2018.

¹²⁵ SCP, 2018, p. 7.

¹²⁶ CBS & SCP, 2018.

¹²⁷ CBS, 2019b; zie verder hoofdstuk 7.

¹²⁸ CBS & SCP, 2018, p. 26.

¹²⁹ CBS & SCP, 2018, p. 30.

¹³⁰ CBS & SCP, 2018.

¹³¹ Ibid.

¹³² OECD, 2019a.

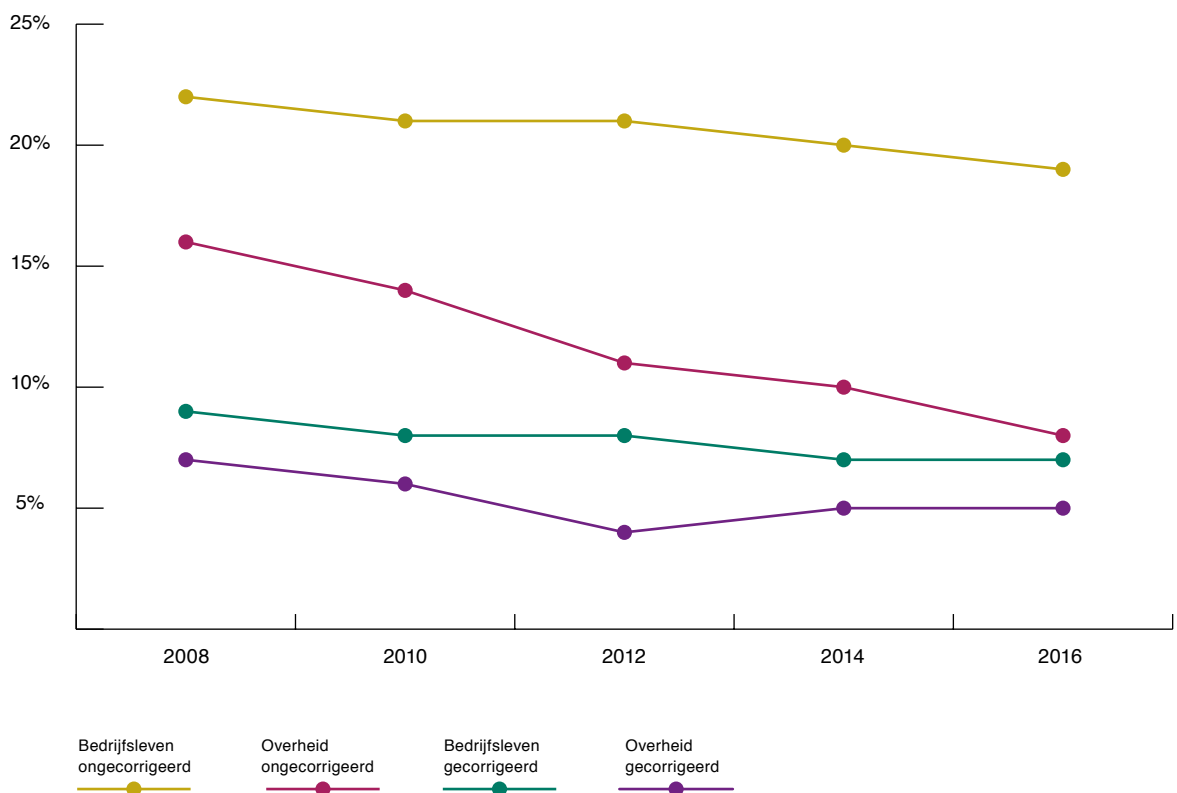
Opvattingen van mannen en vrouwen over de gewenste rolverdeling in het gezin lopen uiteen. Op de vraag of een vrouw beter is toegerust om kleine kinderen op te voeden, antwoorden ongeveer vier op de tien mannen bevestigend. Vrouwen vinden dat minder vaak. Het gebruik van formele opvang voor kinderen is sinds 2015 toegenomen. Dat heeft voor een belangrijk deel te maken met het verruimde recht op kinderopvangtoeslag. Al is het gebruik van (formele) kinderopvang toegenomen, niet alle ouders zijn ervan overtuigd dat kinderopvang goed is voor het kind. Vrouwen denken iets positiever over kinderopvang van jonge kinderen (tot en met de peuterleeftijd) dan mannen. Vrouwen staan iets negatiever tegenover opvang van schoolgaande kinderen.

6.2 Jonge vrouwen verdienen meer, maar in de latere beroepsloopbaan minder

Vrouwen verdienen minder dan mannen, ook als rekening wordt gehouden met verschillende achtergrondkenmerken. Sinds 2008 berekent het CBS loonverschillen voor werknemers bij de overheid en in het bedrijfsleven en houdt daarbij rekening met een groot aantal kenmerken van de werknemer zoals leeftijd, herkomst, opleiding en werkervaring, kenmerken van de werkgever (zoals sector, aantal werknemers) en kenmerken van de baan (beroepsniveau, voltijd/deeltijd en dergelijke). Indien het loon is gecorrigeerd voor deze kenmerken blijkt het loonverschil tussen mannen vrouwen bij de overheid 5% te bedragen en 7% in het bedrijfsleven.¹³³

Indien geen rekening wordt gehouden met deze achtergrondkenmerken zijn de verschillen respectievelijk 8% (overheid) en 19% (bedrijfsleven). Deze ongecorrigeerde loonverschillen hangen grotendeels samen met de leeftijdverschillen tussen mannen en vrouwen. Zowel bij de overheid als in het bedrijfsleven ligt de gemiddelde leeftijd van mannen hoger dan van vrouwen. Andere belangrijke verklaringen voor de ongecorrigeerde loonverschillen zijn: deeltijdwerk, beroepsniveau en leidinggeven (zie figuur 19). Sinds 2008 zijn de gecorrigeerde en ongecorrigeerde loonverschillen afgenomen.

Figuur 19: Beloningsverschillen tussen mannen en vrouwen (2008-2016)¹³⁴

¹³³ Het SCP wijst erop dat een loonverschil niet per se hoeft te wijzen op beloningsdiscriminatie in de zin van 'ongelijk loon voor arbeid van gelijke waarde'.

¹³⁴ Muller e.a., 2018.

Verschillen worden pas later in de beroepsloopbaan groter in het voordeel van mannen

De verschillen in salaris tussen mannen en vrouwen veranderen gedurende hun beroepsloopbaan. Pas in een later stadium van de loopbaan gaan de mannen meer verdienen dan vrouwen. In 2017 verdienden jonge vrouwen meer dan jonge mannen. Bij de overheid verdienden vrouwelijke werknemers tot aan het 36e levensjaar meer dan hun mannelijke leeftijdgenoten. In het bedrijfsleven lag die grens bij 26 jaar. Tien jaar ervoor, in 2008, lagen die grenzen op respectievelijk 33 jaar en 24 jaar. Ze zijn dus flink opgeschoven in het voordeel van vrouwen. Een deel van de loonverschillen tussen jonge mannen en vrouwen hangt samen met het bereikte eindniveau van onderwijs: jonge vrouwen zijn tegenwoordig vaker dan mannen hoger opgeleid.

Tot aan het 40e levensjaar zijn de verschillen relatief klein om daarna op te lopen in het voordeel van mannen. In de categorie ouder dan 55 jaar zijn de verschillen het grootst. Vrouwen in deze categorie verdienen bij de overheid 11% tot 20% minder per uur dan mannen en in het bedrijfsleven 26% tot 30% minder dan mannen. Dat ligt vooral aan het verschil in opleidingsniveau. Mannen zijn in deze categorie gemiddeld hoger opgeleid dan vrouwelijke leeftijdgenoten.

Komst eerste kind is een van de oorzaken van inkomensverschillen

In Nederland is de zogenoemde 'child penalty', het verlies van inkomen na de geboorte van het eerste kind, hoog en dan vooral voor vrouwen. Het Centraal Planbureau (CPB) berekende dat het verlies van inkomen van vrouwen acht jaar na de geboorte van het eerste kind gemiddeld 39% groter is dan het verlies bij mannen.¹³⁵ Dat heeft vooral te maken met de daling van het gewerkte aantal uren, maar er spelen meer factoren. Door de onderbreking van de carrière gaan er ook vaardigheden en kennis verloren; bovendien kiezen vooral vrouwen een baan waarin werk en gezin beter te combineren zijn (minder of andere uren, flexibele werktijden, dichterbij huis). Dat zal vaak een baan zijn van mindere kwaliteit (tijdelijke aanstelling, minder loon). Het verlies van inkomen na de geboorte van het eerste kind lijkt vooral een gevolg te zijn van gevestigde rolpatronen en de keuze van de vrouw om in deeltijd te gaan werken.

6.3 Vrouwen stromen minder door naar hoge functies

Vrouwen stromen minder door naar hoge functies. Het aandeel vrouwen aan de top blijft achter bij het wettelijke streefcijfer van 30%. Wel is het aandeel vrouwen in de raden van toezicht en bestuur van de grootste 5000 bedrijven de afgelopen jaren toegenomen. Nu is ongeveer een op de vijf topbestuurders van de grootste 500 bedrijven en een op de zes topbestuurders van de grootste 5000 bedrijven een vrouw. Vergeleken met het bedrijfsleven zijn in de top van de rijksoverheid (34%), onder hoogleraren en bij non-profitorganisaties (40%) meer vrouwen werkzaam.¹³⁶ In de subtop zijn vrouwen goed vertegenwoordigd. Daarmee lijkt er in principe voldoende potentieel om het percentage vrouwen in topfuncties verder te verhogen. In internationaal perspectief scoort Nederland bovengemiddeld tot gemiddeld als het gaat om topposities bij beursgenoteerd bedrijven. In de subtop scoort Nederland beneden het Europees gemiddelde.¹³⁷ De nadruk op het streven naar diversiteit aan de top van beursgenoteerde bedrijven verhult soms de dynamiek in het midden- en kleinbedrijf. Er is echter weinig informatie voorhanden over het aandeel vrouwen aan de top in het mkb.

Het aandeel vrouwen onder managers is lager dan het aandeel mannen. In 2017 was 6% van de werkzame bevolking manager (voor mannen en vrouwen samen). Bij vrouwen ging het om 3%, bij mannen om 8%. De ondervertegenwoordiging van vrouwen in managementfuncties gold voor alle sectoren (behalve bouwnijverheid), maar was minder sterk in de sectoren informatie en communicatie, de zakelijke dienstverlening, bij de overheid en in de zorg. Van ondervertegenwoordiging is sprake als het aandeel vrouwelijke managers lager is dan je op grond van het totale aandeel vrouwen werkzaam in een sector mag verwachten. Het aandeel vrouwen dat in 2017 een managersfunctie vervulde, was de helft kleiner dan je op grond van de arbeidsdeelname per sector mocht verwachten. Bij de overheid en in de zorg waren er meer vrouwelijke dan mannelijke managers; maar minder dan je op grond van het totale aandeel vrouwen werkzaam in deze sectoren mocht verwachten.¹³⁸

¹³⁵ CPB, 2019a, p. 5.

¹³⁶ CPB, 2019b; CBS & SCP, 2018.

¹³⁷ CPB, 2019b.

¹³⁸ CBS & SCP, 2018.

Er spelen diverse factoren bij het lage aandeel vrouwen aan de top.¹³⁹ Het is moeilijk te bepalen hoe groot de rol van elke factor is.¹⁴⁰ Het relatieve aandeel vrouwen in managementfuncties is al lager dan dat van mannen in het eerste jaar na het betreden van de arbeidsmarkt.¹⁴¹ Het verschil tussen de percentages mannen en vrouwen met een hoog opleidingsniveau in een managementfunctie bedraagt bij de start van de carrière ongeveer tussen 1 en 2 procentpunt. De eerste jaren na de start nemen de percentages managers onder mannen en vrouwen ongeveer even snel toe. Na ongeveer zes jaar na de start van de carrière stagneert de groei van het aandeel managers onder werkende vrouwen, terwijl dat van mannen verder groeit. De verschillen worden daarna groter. De gemiddelde leeftijd waarop die stagnatie optreedt, is 31 jaar. Niet geheel toevallig valt dat moment voor hoogopgeleide vrouwen samen met de leeftijd waarop het eerste kind wordt geboren (zie paragraaf 6.2).

Welke factoren bepalen de instroom naar, doorstroom in en uitstroom van vrouwen uit hoge managementfuncties? Het SCP heeft dit onlangs onderzocht. Uit dat onderzoek blijkt dat arbeidsduur en overwerk het sterkst samenhangen met een lagere kans van vrouwen om door te stromen naar leidinggevende functies. Voltijdwerk geeft starters én ervaren werknemers een duidelijk grotere kans om door te stromen naar een leidinggevende functie dan altijd in een niet-leidinggevende functie te blijven. Voor topfuncties geldt dit nog sterker dan voor lagere leidinggevende functies. Toch blijkt dat deeltijdwerk niet alle routes naar leidinggevende functies afsluit. Voor doorstroom naar de top is het effect van overwerk nog sterker dan voor doorstroom naar andere leidinggevende functies, vooral bij relatief veel overwerk (meer dan tien uur per week). De uitkomsten van het onderzoek bevestigen de verwachting dat vrouwen minder vaak doorstromen naar leidinggevende en topfuncties doordat zij veel vaker dan mannen een deeltijdbaan hebben en minder vaak overwerken.¹⁴² De verwachting dat steun van de leidinggevende ertoe doet, wordt niet bevestigd in de analyses. Ook andere organisatiekenmerken zoals de sector lieten niet of nauwelijks samenhang zien met doorstroom.

¹³⁹ CPB 2019b; SER, 2019. De SER onderscheidt bijvoorbeeld ook verschillende niveaus waarop verklaringen een rol spelen.

¹⁴⁰ CPB, 2019b, p. 12. Het CPB noemt de volgende factoren: de deeltijdcultuur, risicoaversie en competitieaversie, het denken in stereotypen en de bestaande organisatiecultuur.

¹⁴¹ SCP 2018, p. 77.

¹⁴² Menens & Idema, 2020.

Vergeleken met andere landen kent Nederland een grote horizontale seksesegregatie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Er zijn ‘typische jongens- en meidenopleidingen’ en ‘typische mannen- en vrouwenberoepen’.

7 Bevinding 4 Grootste verschillen doen zich voor in de verdeling over sectoren en beroepen

De studierichting bepaalt in belangrijke mate het beroep waarin mannen en vrouwen werkzaam zijn. De grootste verschillen tussen jongens en meiden in het onderwijs doen zich voor in hun profiel- en sectorkeuze. De traditionele verdeling naar sectoren en beroepen is aanwezig in het voortgezet onderwijs, het middelbaar beroepsonderwijs en het hoger beroeps- en wetenschappelijk onderwijs. Nederland kent een grotere horizontale onderwijssegregatie tussen seksen dan andere landen van de Europese Unie. De segregatie tussen seksen in STEM-beroepen (exacte wetenschap, techniek) is in Nederland het grootst. Ook bij de zogenoemde EHW-beroepen (onderwijs, zorg) is er een sterke segregatie, maar minder extreem.

7.1 Grote verschillen in verdeling van jongens en meiden over sectoren en beroepen

De verschillen in studiekeuze zijn het grootst in het vmbo, mbo en hbo

Een indicator om de verdeling van jongens en meiden over sectoren en profielen te vergelijken is de segregatie-index. Deze geeft aan welk aandeel van de totale populatie moet wisselen van profiel of sector om een gelijke verdeling van mannen en vrouwen over de profielen en sectoren te krijgen. Hoe hoger de index, des te groter de segregatie is (zie figuur 20).

Figuur 20: Segregatie-index voor de keuze van onderwijsrichting¹⁴³

	Vmbo 3, 4	Havo 4, 5	Vwo 5, 6	Mbo	1e-jaars hbo	1e-jaars wo
2005/2006	25,5	20,1	17	22,7	18,5	9,5
2006/2007	25,1	19,6	16,7	22,4	18,2	9,4
2007/2008	24,7	17,5	16,3	22,4	17,7	8,8
2008/2009	24,4	15,1	14,5	22,2	17,4	9,1
2009/2010	23,7	14,3	12,1	21,7	16,7	8,5
2010/2011	22,6	13,6	11,7	21,5	16,6	8,5
2011/2012 ¹⁴⁴	22,1	13	11,2	21,5	16,1	8,8
2012/2013	21,3	12,2	11,1	21,4	16,1	8,9
2013/2014	20,8	12,1	10,9	21,1	15,9	9,3
2014/2015	19,7	11,8	10,6	20,6	16,3	9,7

¹⁴³ OCW, z.d.

¹⁴⁴ Trendbreuk vmbo in 2011/2012: sinds de invoering van de intersectorale programma's in 2007/2008 is tot 2011/2012 ten onrechte een aantal leerlingen ingedeeld in de sectoren techniek en economie, ten koste van de sector intersectorale programma's.

	Vmbo 3, 4	Havo 4, 5	Vwo 5, 6	Mbo	1e-jaars hbo	1e-jaars wo
2015/2016 ¹⁴⁵	18,9	11,3	10,2	20,1	17,2	12,6
2016/2017	18,4	11,4	10,3	20	17	12,3
2017/2018	17,9	11,3	10,2	20,2	17,2	12,4
2018/2019 ¹⁴⁶	17,9	11,5	10,5	20,5	17,4	12,4

Door de jaren heen is de segregatie tussen jongens en meiden naar sector het grootst in het vmbo, mbo en hbo. In het schooljaar 2017/2018 diende 20,2% van de studentpopulatie in het mbo van sector te wisselen om een volledig gelijke verdeling te krijgen. In het vmbo en het hbo was dat respectievelijk 17,9% en 17,2%. In het havo, vwo en het wo was de verdeling over richtingen meer gelijk met segregatie-indices van respectievelijk 11,3%, 10,2% en 12,4%. Tot aan het schooljaar 2015/2016 is de segregatie in het onderwijs gelijk gebleven of afgenomen, alleen in het wetenschappelijk onderwijs is de segregatie tussen jongens en meiden toegenomen. De laatste jaren is de situatie overal stabiel. Alleen in het vmbo nam de segregatie af.

Jongens kiezen voor techniek en meiden voor zorg

Jongens kiezen vaker voor technische studies en meiden vaker voor de richting zorg en welzijn. Het CBS berekent al gedurende een aantal jaren het aandeel jongens en meiden in de studierichtingen zorg en bètatechniek.¹⁴⁷

In het voortgezet onderwijs (havo en vwo) kiezen leerlingen in het derde jaar uit een aantal profielen: Natuur & Techniek, Natuur & Gezondheid, Economie & Maatschappij en Cultuur & Maatschappij. Jongens hebben een voorkeur voor de profielen Natuur & Techniek en Economie & Maatschappij. Meiden kiezen vaker voor Natuur & Gezondheid en Cultuur & Maatschappij. Het aandeel meiden dat in het havo en vwo kiest voor een profiel met Natuur & Techniek (of Natuur & Techniek in combinatie met een ander profiel) was in het schooljaar 2017/2018 respectievelijk 30,2% en 42,3%.¹⁴⁸

In het vmbo was het aandeel meiden in de sector techniek het laagst. Ongeveer 9,6% van de meiden in de leerjaren 3 en 4 van het vmbo (exclusief niveau tl) koos voor een opleiding in de techniek. In het mbo was het aandeel vrouwen hoger (19,4%). In het hbo was het 18,7% en in het wetenschappelijk onderwijs 36,2% van het totaal aantal studenten. Het aandeel jongens en mannen in de zorgopleidingen toont een spiegelbeeld. In het vmbo, mbo, hbo en wo was het aandeel jongens/mannen dat koos voor een zorgopleiding laag, van 15,1% in het vmbo tot 28,6% in het wo. Daartussen bevonden zich het mbo (21,2%) en het hbo (19,9%).

De segregatie naar sekse in techniek en zorg neemt af

Sinds het schooljaar 2006/2007 is het aandeel vrouwen in technische richtingen toegenomen. In het voortgezet onderwijs is na de invoering van de tweede fase in 2007/2008 het percentage meiden met een Natuur & Techniek-profiel in twee jaar tijd aanzienlijk gestegen (17,8 procentpunt in het vwo en 9,8 procentpunt in het havo). Ook daarna is het aandeel meiden gestegen. Ook in het vmbo is het aandeel meiden in de sector techniek sinds 2006/2007 gegroeid, zij het niet zo hard als in het havo en het vwo. In het mbo neemt het aandeel vrouwen tot aan 2015/2016 gestaag toe, om daarna weer iets te slinken. Het hbo vertoont eenzelfde trend.¹⁴⁹ In het wetenschappelijk onderwijs is het aandeel vrouwen in bètarichtingen tussen 2006/2007 en 2014/2015 licht gegroeid.¹⁵⁰ Vanaf 2015/2016 tot aan 2018/2019 is het aandeel vrouwen verder toegenomen.

In het vmbo en mbo neemt het aandeel mannen in de sector zorg en welzijn sinds 2006/2007 toe. In het hbo is het aandeel vanaf 2014/2015 ongeveer stabiel. In het wetenschappelijk onderwijs neemt de segregatie in zorgopleidingen juist toe. Dit omdat het aandeel jongens in zorgopleidingen verder terugloopt.¹⁵¹

¹⁴⁵ Trendbreuk hbo en wo in 2015/2016: tot en met 2014/2015 is gebruik gemaakt van de indeling ISCED-F1997, daarna is uitgegaan van de indeling ISCED-F2013. De oude en nieuwe indeling sluiten niet op elkaar aan en hebben een verschillend aantal categorieën in de hoofdindeling (respectievelijk 10 en 8).

¹⁴⁶ De cijfers voor 2018/2019 zijn nog niet definitief.

¹⁴⁷ OCW, z.d.

¹⁴⁸ De cijfers voor 2018/2019 zijn nog niet definitief.

¹⁴⁹ Door een andere ISCED-indeling zijn de hbo- en wo-cijfers vanaf 2015/2016 niet te vergelijken met de cijfers in de periode ervoor.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ CBS, 2018a.

Ook op de arbeidsmarkt is sprake van segregatie naar beroepsgroep en sector

Ook op de arbeidsmarkt is er sprake van segregatie tussen mannen en vrouwen. Ze zijn van oudsher werkzaam in verschillende sectoren. Twee categorieën die – net als in het onderwijs – te maken hebben met een hoge segregatie zijn de zorgsector (80% vrouw) en de technische sector (13% vrouw). Ook in de sectoren dienstverlenend en pedagogisch werken van oudsher relatief veel vrouwen. Dit varieert van ongeveer 70% in de sector dienstverlenend tot ongeveer 72% in de sector zorg en welzijn. De drie sectoren waar van oudsher weinig vrouwen werken zijn de sectoren transport en logistiek, technisch en ict. Het aandeel vrouwen varieert van ongeveer 12% bij transport en logistiek tot ongeveer 14% bij ict.¹⁵²

De segregatie naar sector is sinds 2007 afgenomen. De verdeling van mannen en vrouwen over beroepsklassen kan worden uitgedrukt in een beroepssegregatie-index. Deze geeft aan welk aandeel van de totale populatie binnen een sector moet veranderen om een gelijke verdeling van mannen en vrouwen over verschillende beroepen te krijgen. Hoe hoger de index, des te groter de segregatie tussen mannen en vrouwen. In 2007 bedroeg de index 24%, in 2015 22% en sindsdien is hij gelijk gebleven. De daling van de segregatie-index sinds 2007 hangt samen met de afname van het aandeel vrouwen in traditionele vrouwenberoepen. In de sector zorg en welzijn en de sector dienstverlenend bijvoorbeeld is hun aandeel licht afgenomen. In de sectoren waar traditioneel weinig vrouwen werken zoals in transport en logistiek, de technische sector en de ict, is het aandeel vrouwen licht toegenomen. Overigens is het niet zo dat in alle sectoren met een sterke oververtegenwoordiging van vrouwen hun aandeel terugloopt. Zo is het percentage vrouwen in de sector pedagogisch toegenomen. Twee andere sectoren waar het aandeel vrouwen is gestegen, zijn de sector openbaar bestuur, veiligheid en juridisch en de sector creatief en taalkundig.

Keuzes in het onderwijs werken door op de arbeidsmarkt en andersom

Met de keuze voor een opleidingsrichting sorteren mannen en vrouwen voor op verschillende sectoren en beroepen op de arbeidsmarkt. De segregatie naar sector komt daarom grotendeels voort uit de keuzes die mannen en vrouwen in het onderwijs maken. Tegelijkertijd beïnvloedt de ongelijke verdeling van mannen en vrouwen over sectoren ook weer de keuzes die jongens en meiden maken in het onderwijs. De zichtbare patronen op de arbeidsmarkt nodigen uit tot genderconformisme: jongens en meiden in het onderwijs zijn geneigd keuzes te maken overeenkomstig de bestaande patronen. Daarnaast speelt mee dat diverse beroepsgroepen sterk van elkaar zijn afgegrensd, waardoor de mobiliteit tussen beroepsgroepen gering is. Daardoor wordt ook op een later moment de segregatie naar beroep niet opgeheven. Ook blijken werknemers niet in staat of bereid om zich om te scholen tot een ander beroep dan waarin ze initieel zijn opgeleid.¹⁵³

Vrouwen die een opleiding volgen die traditioneel gedomineerd wordt door mannen, hebben een minder grote kans in een corresponderend beroep terecht te komen. Van de vrouwen met een opleiding in de richting techniek, industrie en bouwkunde was in 2017 ongeveer een kwart werkzaam in een technisch beroep. Bij de mannen ging het om meer dan de helft.¹⁵⁴ Datzelfde geldt voor vrouwen met een informatica-opleiding. Zij zijn minder vaak werkzaam in de ict dan mannen met dezelfde vooropleiding. De kans dat een vrouw met een zorgopleiding daadwerkelijk terechtkomt in de sector zorg, is ongeveer even groot als de kans dat een man daar belandt.¹⁵⁵

7.2 Verschillen relatief groot vergeleken met andere landen

Horizontale onderwijsongelijkheid is relatief groot

Vergeleken met andere EU-landen kent Nederland een grote horizontale segregatie tussen seksen. Er zijn grote verschillen naar studierichting binnen de EU. Dit geldt voor alle niveaus van onderwijs, maar wel het meest voor het beroepsonderwijs. Nederland vormt daarop geen uitzondering. Vooral in de bètarichtingen zijn vrouwelijke afgestudeerden ondervertegenwoordigd. Dit betekent niet dat meiden en vrouwen deze studies niet aankunnen, maar dat ze niet kiezen voor dit soort studierichtingen. Andersom kiezen weinig mannen voor het onderwijs en de zorg. In landen die sterk hechten aan gelijkheid

¹⁵² CBS & SCP, 2018.

¹⁵³ Buchmann, DiPrete & McDaniel, 2010.

¹⁵⁴ CBS & SCP, 2018.

¹⁵⁵ CBS, 2018a.

tussen mannen en vrouwen is het percentage mannen dat afstudeert in een van deze studierichtingen doorgaans hoger.¹⁵⁶ Daarbij zijn mannen over het algemeen vaker te vinden in opleidingen die vooruitzicht bieden op een hoger loon zoals techniek en ict, en minder in opleidingen die samenhangen met lagere lonen zoals onderwijs, kunst en menswetenschappen.¹⁵⁷

Binnen de EU kent het Nederlands hoger onderwijs de laagste percentages gediplomeerde vrouwen in een bètarichting. In vrijwel ieder land van de Europese Unie is het aandeel vrouwen met een hogeronderwijsdiploma meer dan 50%. In het studiejaar 2016/2017 was dat zelfs gemiddeld 58%. Deze oververtegenwoordiging van vrouwen ten opzichte van mannen geldt niet voor de onderscheiden bètarichtingen. Vooral in de studierichting informatica en de richting techniek, industrie en bouwkunde zijn vrouwen in de EU ondervertegenwoordigd. Hier is gemiddeld respectievelijk 20,5% en 29,9% van de afgestudeerde vrouw. In Nederland geldt dat nog sterker met respectievelijk 14,4% en 23,1%. Bij de studierichting wiskunde en natuurwetenschappen is het EU-gemiddelde aandeel afgestudeerde vrouwen 54,6%. In Nederland is het 44,4% (studiejaar 2016/2017).¹⁵⁸ De Nederlandse deelnamecijfers behoren tot de laagste van de Europese Unie.

Segregatie naar beroepsgroep is relatief groot

Deze ongelijkheid tussen mannen en vrouwen naar richting in het onderwijs bestaat ook op de arbeidsmarkten van de EU-landen. Hoewel vrouwen tegenwoordig werken in beroepen en sectoren die voorheen voorbehouden waren aan mannen (informatica, en bouwkunde en techniek), is de segregatie in deze beroepsgroepen binnen de Europese Unie groot. Aan de andere kant worden bepaalde beroepsgroepen van oudsher gedomineerd door vrouwen, zoals de kinderopvang, basisonderwijs, de zorg en huishoudelijk werk. Ten opzichte van andere landen van de Europese Unie is de beroepssegregatie tussen mannen en vrouwen in Nederland hoog; in bepaalde beroepen is de segregatie naar geslacht zelfs het hoogst van alle lidstaten van de EU.

Om de beroepssegregatie naar geslacht te illustreren kijken we naar de participatie van vrouwen en mannen in de zogenoemde STEM- en EHW-beroepen. STEM staat voor Science, Technology, Engineering, Mathematics en duidt op een verzameling van academische gebieden in de exacte en toegepaste wetenschap, technologie en ict en wiskunde. EHW (Education, Health en Welfare) omvat een verzameling academische disciplines op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg en welzijn. In de Europese Unie werkt gemiddeld ongeveer een vijfde van alle werknemers in een STEM- of EHW-beroep.¹⁵⁹ De segregatie in STEM- en EHW-beroepen is hoog en relatief stabiel over de afgelopen jaren. Onderzoek in opdracht van de Raad van de Europese Unie wijst uit dat het gemiddelde aandeel mannen in EHW-beroepen is afgenomen van 30% in 2004 tot 26% in 2014. Het gemiddelde aandeel vrouwen in STEM-beroepen is slechts beperkt gestegen van 13% in 2004 tot 14% in 2014.¹⁶⁰

Er zijn grote verschillen tussen de Europese lidstaten. De segregatie tussen seksen in STEM-beroepen is het grootst in Nederland; ongeveer 9% van de werknemers in deze sectoren is vrouw. In Oostenrijk en Luxemburg is dat aandeel 10%. In Bulgarije, Polen en Litouwen is de segregatie naar geslacht veel minder sterk. In 2013/2014 bedroeg het percentage vrouwen werkzaam in een STEM-beroep in Bulgarije 26%, het hoogst van alle lidstaten in de Europese Unie. In Polen en Litouwen was 21% van de werknemers in een STEM-beroep vrouw. Binnen de STEM-beroepen zijn er weer grote verschillen. In Nederland is bijvoorbeeld de ict-sector de grootste beroepsgroep binnen STEM; het is tegelijkertijd een sector met een sterke ondervertegenwoordiging van vrouwen.¹⁶¹ In Bulgarije worden de STEM-beroepen gedomineerd door de categorie bedieningspersoneel van installaties en machines. Dit is een categorie waarin in Bulgarije van oudsher veel vrouwen werkzaam zijn. Verklaringen op het niveau van een individueel land kunnen een rol spelen in de keuze van mannen en vrouwen voor een bepaalde sector.

De verdeling tussen mannen en vrouwen in EHW-beroepen vormt het spiegelbeeld van

¹⁵⁶ EIGE, 2017, p. 59.

¹⁵⁷ OECD, 2019b, p. 88.

¹⁵⁸ OCW, z.d.

¹⁵⁹ Tussen landen zijn grote verschillen: in Zweden werkt ongeveer een derde van de werknemers (32%) in een van beide beroepsklassen, in Griekenland gaat het om 14%.

¹⁶⁰ EIGE, 2017.

¹⁶¹ EIGI, 2017, p. 43.

die in STEM-beroepen. Vrouwen domineren de EHW-beroepen, hoewel niet zo sterk als mannen de STEM-beroepen domineren. In Griekenland was in 2013/2014 de segregatie in EHW-beroepen het laagst van de hele Europese Unie (37% van de werknemers was man), gevolgd door Luxemburg (34%) en Italië (32%). In de Baltische staten was de segregatie het hoogst met slechts 13% mannen werkzaam in EHW-beroepen. Nederland bevond zich in de middenmoot (28%), vlak achter Spanje, Italië en Frankrijk. De verdeling van mannen en vrouwen over de EHW-beroepen kan verschillen per lidstaat. In een aantal lidstaten is de man-vrouwverhouding in medische of aanverwante beroepen in balans en in vrijwel alle lidstaten zijn vrouwen oververtegenwoordigd in de onderwijssector. De grootste segregatie bestaat in de categorie verzorgend personeel en vergelijkbare werknemers (onder andere thuiszorg, kinderopvang en aanverwante beroepen).¹⁶² De (grote) omvang van deze laatste beroepsgroep verklaart voor een belangrijk deel waarom bijvoorbeeld Zweden (waar liefst 7% van alle werknemers in deze sector werkzaam is) een relatief hoge segregatie in EHW-beroepen kent.

Verschillen in loopbanen zijn vooral te verklaren door denkbeelden over gender. Deze werken door in gedrag, verwachtingen en keuzes van leraren, leerlingen en studenten.

8 Bevinding 5

Vooral maatschappelijke en culturele factoren verklaren de verschillen

Vanuit de literatuur wordt een aantal omgevingsfactoren aangedragen voor het ontstaan van verschillen tussen jongens en meiden, mannen en vrouwen. Deze spelen op verschillende niveaus: maatschappij, gezin en leeftijdgenoten, school en onderwijsstelsel. De raad bespreekt ze in dit hoofdstuk per niveau.

8.1 Verklaringen op maatschappijniveau

De verklaringen op maatschappelijk niveau zijn geclusterd in beleid, economie/werkplek en sociaal-culturele factoren. Denk aan de afschaffing van de formele seksdiscriminatie in de loop van de twintigste eeuw (beleid), de opkomst van de dienstensector (economie) en de invloed van sociaal geconstrueerde denkbeelden zoals essentialisme (sociaal-culturele domein). Met dit globale overzicht plaatst de raad de belangrijkste bevindingen en oplossingsrichtingen in hoofdstuk 2 en 3 van deze verkenning in een breder perspectief.

Sociaal-culturele factoren hebben invloed op het ontstaan van verschillen

Verschillen tussen jongens en meiden zijn allereerst te verklaren door sociaal-culturele factoren. Deze verklaringen worden met name aangedragen vanuit de onderwijssociologie en genderstudies. In deze studies op macroniveau wordt gender (de culturele constructie van sekseverschillen) gezien als de “meest automatische, doordringende en vroegst geleerde”¹⁶³ categorisering van sociale relaties en identiteiten in de huidige wereld. Het is vaak het primaire instrument om sociale relaties te ‘framen’.¹⁶⁴ De meest invloedrijke denkbeelden over sekseverschillen zijn beschreven in paragraaf 2.4.

Beleid heeft invloed op het ontstaan van verschillen

Ook de wet- en regelgeving is van grote invloed op sekseverschillen in beroepsloopbanen. Een historische ontwikkeling was de afschaffing van de formele seksdiscriminatie op tal van maatschappelijke terreinen. Sinds de Grondwetswijziging van 1922 geldt het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen. Pas bij de inwerkingtreding van de Lex-Van Oven (lex = wet) op 1 januari 1957 werd een gehuwde vrouw handelingsbekwaam geacht en mocht ze zelfstandig overeenkomsten sluiten. Denk verder aan belangrijke veranderingen in het arbeidsrecht en het sociaal verzekeringsrecht, zeker vanaf de tweede helft van de jaren tachtig van de vorige eeuw. In 1980 werd de Wet gelijke behandeling voor mannen en vrouwen van kracht. Om dit recht effectief te kunnen maken, werd in 1994 de Commissie Gelijke Behandeling opgericht (nu College voor de Rechten van de Mens). Hier kunnen bijvoorbeeld vrouwen aankloppen als ze vinden dat de werkgever niet in overeenstemming met de wet handelt. Tot op de dag van vandaag zijn vragen met betrekking tot gelijke behandeling tussen mannen en vrouwen aan de orde.¹⁶⁵

Het afschaffen van de formele seksdiscriminatie – mede als gevolg van veranderende maatschappelijk-culturele opvattingen over de positie van vrouwen, en het feminisme als

¹⁶³ Glick & Fiske, 1999, in Yazilintas e.a., 2013, p. 531.

¹⁶⁴ Diverse auteurs in Yazilintas e.a., 2013, p. 531.

¹⁶⁵ Zie op dit moment het initiatiefwetsvoorstel Gelijke beloning voor mannen en vrouwen, TK 2018/2019, 35 157, nr. 3, tot wijziging van de Wet gelijke behandeling voor mannen en vrouwen. In het wetsvoorstel is geregeld dat de werkgever dient aan te tonen dat hij gelijk loon voor gelijk werk biedt.

sociale beweging – maakte het mogelijk dat (jonge) vrouwen in de decennia daarna een enorme inhaalslag maakten in het onderwijs en op de arbeidsmarkt.¹⁶⁶ Het is lastig te bepalen hoever dat proces gevorderd is; de inhaalslag van meiden en jonge vrouwen is immers van relatief recente datum en de arbeidsmarktcarrière van velen onder hen is nog niet volledig tot bloei gekomen. De huidige achterstand van vrouwen op de arbeidsmarkt is voor een deel een tijdelijke erfenis uit het verleden. Dit ‘cohorteffect’ is echter lang niet groot genoeg om de actuele ongelijkheden te kunnen verklaren. Het is evenmin zo dat landen in Europa met gemiddeld een hoger opgeleide vrouwelijke bevolking en een sterkere cultuur van voltijdwerken gemiddeld meer vrouwen in de raden van bestuur hebben.¹⁶⁷ Bovendien vindt seksediscriminatie nog steeds plaats, ook al is het nu verboden (zie verderop).

Andere, recente vormen van beleid om sekseverschillen in beroepsloopbanen te verminderen zijn verlofregelingen voor jonge gezinnen. Zo is sinds 1 januari 2019 het betaald zorgverlof voor beide ouders ingevoerd en per 1 juli 2020 een verlenging van het vaderschapsverlof.¹⁶⁸ Volgens de SER zijn de regelingen echter nog niet goed genoeg om de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen substantieel te verbeteren.¹⁶⁹ Ook de kinderopvang is van invloed op loopbaanverschillen tussen mannen en vrouwen. De Onderwijsraad pleitte voor een uitbreiding en verbetering van voorschoolse voorzieningen voor jonge kinderen – vooral ook voor de onderwijskansen van die kinderen zelf.¹⁷⁰ Goede kinderopvang is echter ook een belangrijk arbeidsmarktinstrument.¹⁷¹ Sluitende dagarrangementen helpen vrouwen (én mannen) om buitenshuis te kunnen werken en verschillende rollen en taken te combineren. In Nederland is de opvang echter sterk versnipperd, van wisselende kwaliteit en in de ogen van ouders nog altijd te duur.¹⁷² De inrichting van de kinderopvang hangt samen met de Nederlandse context van het ‘anderhalfverdienersmodel’: de sociaal-culturele norm dat de vrouw in deeltijd werkt en het merendeel van de zorgtaken voor haar rekening neemt terwijl de man voltijds werkt of een grote deeltijdbaan heeft en een halve of hele dag zorgt.¹⁷³

Economische factoren hebben invloed op het ontstaan van verschillen

Als het gaat om macro-economische ontwikkelingen die van invloed zijn (geweest) op het ontstaan van sekseverschillen, worden vaak twee factoren genoemd. Ten eerste de groei van de dienstverlenende sector en ten tweede de krimp van de (traditionele) industriële sector. Vrouwen betraden de arbeidsmarkt in een periode van groei van de dienstensector, waardoor zij relatief vaak in de dienstverlening gingen werken.¹⁷⁴ Omgekeerd nam het aantal banen in ambacht en industrie af,¹⁷⁵ waardoor het moeilijker zou zijn geweest om vrouwen in dit werk te integreren, zelfs als zij dat hadden gewild.¹⁷⁶

De algemene sociaaleconomische omstandigheden in een land zijn ook van invloed. Het materiële welvaartsniveau en de fase van maatschappelijke ontwikkeling (premodern, modern of laatmodern) waarin een land verkeert, hebben effect op de socialisering van de inwoners. Met name de manier waarop de identiteit van het individu wordt gevormd en de rol van gender daarbij zijn belangrijk voor het ontstaan van verschillen tussen jongens en meiden.

Sociaaleconomische omstandigheden verschillen in de mate waarin zij mensen in staat stellen hun genderidentiteit uit te drukken in de keuzes die zij maken in hun onderwijsloopbaan. Schreiner en Sjoberg verklaren op deze manier keuzepatronen in wiskunde, science en technologie in het hoger onderwijs.¹⁷⁷ In laatmoderne samenlevingen zullen vrouwen, wanneer zij de keuze hebben uit verschillende opties in het hoger onderwijs, sneller kiezen voor traditionele vrouwelijke richtingen, omdat deze sterker verbonden zijn met hun kernidentiteit. De onderzoekers veronderstellen dat die kernidentiteit zeer sterk beïnvloed is door maatschappelijke opvattingen over de verschillen tussen mannen en vrouwen. Vrouwen in minder ontwikkelde samenlevingen zijn minder bezig met dit soort issues en kiezen daarom vaker voor richtingen die niet traditioneel als

¹⁶⁶ England, 2010.

¹⁶⁷ Tyrowicz, Terjesen & Mazurek, 2020. Dit onderzoek is gebaseerd op 20 miljoen publieke en private organisaties in 41 Europese landen gedurende 2 decennia.

¹⁶⁸ SER, 2019, p. 72-73.

¹⁶⁹ SER, 2019, p. 73.

¹⁷⁰ Onderwijsraad, 2015.

¹⁷¹ SER, 2019, p. 70.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ SER, 2019, p. 69.

¹⁷⁴ Charles & Grusky, 2004.

¹⁷⁵ Morris & Western, 1991, in England, 2010, p. 16.

¹⁷⁶ England, 2010, p.16.

¹⁷⁷ Schreiner & Sjoberg, 2005, in Yazililtas e.a., 2013, p. 532.

vrouwelijk worden gezien. Hetzelfde mechanisme is van toepassing op mannen en hun keuzes. Toch zijn de verschillen tussen mannen in laatmoderne en in minder ontwikkelde samenlevingen veel kleiner, omdat de kernidentiteiten en genderrollen van mannen veel minder ter discussie staan in andere academische richtingen dan die van vrouwen in wiskunde, science en technologie.

Een andere factor is seksediscriminatie op de arbeidsmarkt: bij sollicitaties en op de werkvloer.¹⁷⁸ Dit is niet zozeer een economische variabele als wel een sociaal-culturele variabele die speelt in de economische setting. Soms liggen er ronduit seksistische motieven ten grondslag aan seksediscriminatie op de arbeidsmarkt, soms gebeurt het onbewust. Discriminatie kan ook op 'statistische' gronden plaatsvinden.¹⁷⁹ Een werkgever neemt bijvoorbeeld geen vrouw aan op een veeleisende functie vanuit de gedachte dat Nederlandse vrouwen zich gemiddeld vaker dan mannen schuldig voelen als ze een werk-familieconflict ervaren.¹⁸⁰ Dit is nog steeds een verboden onderscheid, omdat de sollicitant in kwestie niet wordt beoordeeld op persoonlijke merites, maar kenmerken krijgt toegedicht op basis van sekse.¹⁸¹ In de loop der jaren is het onderzoek naar seksediscriminatie op de werkvloer steeds verfijnder geworden. Onderzoek van Azmat en anderen laat bijvoorbeeld zien dat beginnende vrouwelijke juristen hun professionele aspiraties naar beneden bijstellen als gevolg van discriminatie op de werkvloer (intimidatie, denigrerende opmerkingen) en dat een groot deel van de latere verschillen in promotie te verklaren is door deze aspiratieverschillen.¹⁸² Een vergelijkbaar mechanisme is seksediscriminatie als een zichzelf vervullende voorspelling.¹⁸³ Een 'normaal' gemotiveerde vrouw besluit dan bijvoorbeeld voortaan minder overuren te maken, omdat ze herhaaldelijk wordt 'overgeslagen' op basis van de – aanvankelijk onjuiste – aanname van haar mannelijke werkgever of collega's dat ze als vrouw minder overuren zou willen maken. Recent onderzoek van het SCP naar ervaren discriminatie bevestigt dit beeld: in Nederland ervaren vrouwen meer discriminatie dan mannen en ervaren vrouwen vaker dan mannen dat ze worden gediscrimineerd vanwege hun geslacht. Vrouwen ervaren ook meer discriminatie dan mannen bij het zoeken naar werk en op de werkvloer.¹⁸⁴

Ook andere auteurs verbinden sociaal-culturele factoren met economische variabelen. Zo betoogt Paula England dat mannen en vrouwen nog steeds "gender oogkleppen"¹⁸⁵ op hebben bij het maken van loopbaankeuzes. Zij zijn nog steeds geneigd genderconform gedrag te vertonen om zo hun "ware zelf"¹⁸⁶ uit te drukken. Vrouwen zijn alleen geneigd gendergrenzen te overschrijden als er geen ander pad voor opwaartse mobiliteit is.¹⁸⁷ Mannen hebben die neiging nauwelijks. Immers, activiteiten (inclusief voltijdouderschap) en banen (zoals secretaresse en verpleegster) die traditioneel door vrouwen worden gedaan, krijgen nog altijd minder waardering (zowel cultureel als financieel) dan activiteiten en banen die traditioneel door mannen worden gedaan. In dit verband brengt Van Tricht de zogeheten wet van Sullerot in herinnering: naarmate er meer vrouwen in een bepaald beroep werken, zullen de status en de beloning ervan afnemen.¹⁸⁸ "Het is niet zo dat meer vrouwen in het onderwijs, op de arbeidsmarkt en in de besluitvorming als vanzelf tot een wereld leidt waarin 'vrouwelijke' eigenschappen hoger worden gewaardeerd."¹⁸⁹

8.2 Verklaringen op gezinsniveau

De seksspecifieke socialisatie begint in het gezin en in andere gemeenschappen zoals (sport)verenigingen en kerkgemeenschappen. Opvoeding speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling van eigenschappen bij meiden en jongens en de manier waarop ze zich (gaan) gedragen.¹⁹⁰ Kinderen worden beloond voor gedrag dat ouders zien als

¹⁷⁸ SER, 2019, p. 79. Volgens de SER vindt het grootste deel van de arbeidsmarktdiscriminatie tegenwoordig onbewust plaats.

¹⁷⁹ Akerlof & Kranton, 2010, p. 89.

¹⁸⁰ Derks e.a., 2018, in SER, 2019, p. 44.

¹⁸¹ Enteman, 1996, in Pilcher & Whelehan, 2004, p. 167.

¹⁸² Azmat e.a., 2020.

¹⁸³ Gagnon e.a., 2020, p. 28.

¹⁸⁴ SCP, 2020, p. 112, 121.

¹⁸⁵ England, 2010, p. 150.

¹⁸⁶ England, 2010, p. 161. England schrijft deze twee woorden zelf ook tussen aanhalingstekens.

¹⁸⁷ England, 2010, p. 150.

¹⁸⁸ Sullerot, 1968, zoals geciteerd in Van Tricht, 2018, p. 42.

¹⁸⁹ Van Tricht, 2018, p. 41-42.

¹⁹⁰ Belotti, 1975.

passend bij de sekse en gecorrigeerd bij 'ongepast' gedrag. Zo leren kinderen hoe ze zich horen te gedragen. Daarnaast identificeren kinderen zich met rolmodellen binnen het gezin. Ze imiteren die, waardoor ze zich ook zonder expliciete beloning sekserollen eigen maken. Door zulke socialisatieprocessen ontwikkelen jongens en meiden verschillende toekomstperspectieven en beelden van hun competenties.¹⁹¹

Ouders kunnen genderstereotiepe verwachtingen zowel impliciet als expliciet overbrengen op hun kinderen. Die worden daardoor beïnvloed. Onderzoek toont aan dat moeders sterke *impliciete* gender-stereotiepe verwachtingen hebben en vaders sterke *expliciete*.¹⁹² Vaders met kinderen van hetzelfde geslacht hebben sterkere impliciete stereotiepe verwachtingen dan vaders met zonen én dochters. Uit hetzelfde onderzoek bleek dat dochters sterke genderstereotiepe verwachtingen hebben wanneer hun moeders die ook hebben.¹⁹³

Voor een deel vinden deze socialisatieprocessen ook op school plaats, maar voor een groot deel buiten de school. Kinderen en leraren komen al met beelden en verwachtingen de school in.

8.3 Ook leeftijdgenoten spelen een rol

Een veelgenoemde verklaring voor prestatieverschillen tussen jongens en meiden is het sekseverschil in houding ten opzichte van school. Onderzoek laat zien dat jongensculturen over het algemeen minder op leren en school zijn gericht dan meidenculturen. Veel jongens vinden het 'niet cool' om je in te zetten voor school en lopen niet graag het risico als 'nerd' gezien te worden. In de literatuur zijn vormen van jongeren- en vooral jongenscultuur beschreven die de inzet van jongeren op school en hun schoolprestaties negatief beïnvloeden. Uit onderzoek blijkt dat de druk vanuit de omgeving om je naar traditionele gendernormen te gedragen, invloed kan hebben op het 'academisch zelfvertrouwen' van jongens en meiden en hun keuze voor een bepaald vakgebied.¹⁹⁴

Verschil in houding ten opzichte van school is klein, maar betekenisvol

Uit een onderzoek in de tweede klas van de middelbare school blijkt dat jongens hard werken een beetje minder cool vinden dan meiden. Ook geven jongens aan dat hard werken minder samenvalt met populair zijn op school. Dit onderzoek bevestigt niet dat jongens vaker dan meiden school 'uncool' vinden. Ander onderzoek geeft aan dat sekseverschillen in prestaties in het voortgezet onderwijs *deels* te verklaren zijn door specifieke gender-studieculturen.¹⁹⁵ Enkel een focus op sekse om de verschillen tussen jongens en meiden te begrijpen, is te beperkend. De verschillen op basis van achtergrondkenmerken zoals sociale status en migratieachtergrond zijn groter dan alleen de verschillen tussen jongens en meiden.¹⁹⁶

Druk tot genderconformiteit pakt verschillend uit voor academisch zelfvertrouwen

Wanneer jongens een sterke druk ervaren om zich genderconform – dat wil zeggen 'als een man' – te gedragen, lijdt hun academisch zelfvertrouwen daaronder, dat wil zeggen hun vertrouwen in de eigen prestaties en in hun rol binnen de onderwijsomgeving. Dat heeft een negatief effect op hun studieresultaten. Bij meiden is dit andersom: wanneer zij meer druk ervaren zich 'als een vrouw' (bescheiden, sociaal, risicomijdend enzovoorts) te gedragen op school, stijgt hun academisch zelfvertrouwen juist.¹⁹⁷ Die druk ervaren ze vanuit hun omgeving en vanuit zichzelf. Deze resultaten weerspiegelen genderspecifieke studieculturen in het voortgezet onderwijs. Wanneer jongens zich proberen te houden aan de masculiene normen, lijdt hun schools functioneren hieronder. Voor meiden is dit anders: zij voelen zich minder op hun gemak, maar hebben een hoger zelfvertrouwen in hun functioneren op school.

Genderconformiteit is ook van invloed op keuze voor vakgebied

Gendernormen hebben ook invloed op de keuzes die jongens en meiden maken om in een bepaald vakgebied te werken. In een omgeving waar traditionele gendernormen heersen, kiezen meiden niet vaak voor STEM-studies (Science, Technology, Engineering, Mathematics).¹⁹⁸ Wanneer zij vrienden hebben met meer traditionele gendernormen, kiezen ze nog veel minder vaak voor STEM. Bij jongens heeft dat minder effect op hun keuze voor STEM. De kans dat jongens kiezen voor STEM is wel groter wanneer zij alleen jongens en geen meiden als vrienden hebben.¹⁹⁹

¹⁹¹ Eidhof e.a., 2016.

¹⁹² Endendijk e.a., 2013.

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Vantieghem & Van Houtte, 2015; Van der Vleuten, Steinmetz & Van de Werthorst, 2018.

¹⁹⁵ Van Houtte, 2004.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Vantieghem & Van Houtte, 2015.

¹⁹⁸ Van der Vleuten e.a., 2018.

¹⁹⁹ Ibid.

8.4 Verklaringen op schoolniveau

Leraren hebben lagere verwachtingen van jongens

Een eerste verklaring voor het ontstaan van verschillen op school is de interactie met de leraar.²⁰⁰ Jongens krijgen sowieso de meeste aandacht – zowel positieve als negatieve. Verder blijkt uit onderzoek dat leraren verschillende verwachtingen hebben van jongens en meiden. Dit ‘gender-stereotyperen’ kan op lange termijn leiden tot sekseverschillen in de schoolloopbaan.²⁰¹ Dit gebeurt bijvoorbeeld als leraren herhaaldelijk beweren dat meiden slecht zijn in wiskunde. Onderzoek toont aan dat meiden dan inderdaad slechter presteren bij een wiskundetest. Wordt de stereotypering minder, dan blijken meiden betere resultaten te behalen in de bètavakken.²⁰² Tegenwoordig hebben zowel mannelijke als vrouwelijke leraren over het algemeen positievere verwachtingen van meiden dan van jongens.²⁰³ De lage verwachtingen van jongens kunnen zichzelf waarmakende voorspellingen worden, die jongens daadwerkelijk op achterstand zetten. Onderzoek laat ook zien dat verschillen vooral ontstaan door onbewust gedrag van leraren. Op het moment dat leraren zich bewust worden van hun gedrag, kunnen ze het bijsturen.²⁰⁴

Jongens presteren niet slechter als ze les krijgen van vrouwen

De laatste tijd wordt specifiek verwezen naar het gedrag van vrouwen en de oververtegenwoordiging van vrouwen in het basisonderwijs als verklaring voor verschillen in prestaties van jongens en meiden. Door de oververtegenwoordiging zou de cultuur ‘te feminien’ zijn, waardoor jongens in het nadeel zijn.²⁰⁵ Meiden zouden niet alleen een andere manier van leren hebben dan jongens, deze manier zou op de meeste scholen ook de norm zijn geworden. Dit zou nadelig uitpakken voor de jongens. Ook het ontbreken van mannelijke rolmodellen zou negatief uitpakken voor de jongens.

Er is echter geen bewijs gevonden voor sekseverschillen in manieren van leren.²⁰⁶ En evenmin voor de aanname dat jongens slechter presteren als ze les krijgen van vrouwen of beter als ze les krijgen van mannen.²⁰⁷ Er zijn wel aanwijzingen dat leraren (mannelijke en vrouwelijke) het gedrag van jongens in het onderwijs vaker bestraffen en corrigeren dan dat van meiden.²⁰⁸ Wat voor effect dit heeft, is niet bekend.

Het ontbreken van mannelijke rolmodellen kan wel invloed hebben op de beroepskeuzes van jongens en meiden. In dat opzicht is de huidige segregatie binnen het lerarenberoep een punt van zorg. Onbewust krijgen kinderen en jongeren de boodschap mee dat werken in het (basis)onderwijs vooral iets is voor vrouwen en niet voor mannen. De bestaande genderstereotypen onder leerlingen en studenten worden hierdoor verder versterkt.²⁰⁹ We weten uit onderzoek dat een scheve verdeling van mannen en vrouwen over beroepen een belangrijke invloed heeft op de keuze van kinderen en jongeren om voor een bepaald vak te kiezen.²¹⁰

Zijn onderwijsmodellen in het voordeel van meiden?

Een veel genoemde verklaring voor verschillen tussen jongens en meiden in het onderwijs is dat er op school steeds meer onderwijsmodellen gehanteerd worden waarin meiden en vrouwen beter gedijen.²¹¹ Het gaat dan met name om het postsecundair en hoger onderwijs. De onderwijsmodellen kenmerken zich door probleemgestuurd onderwijs, waarbij een sterk beroep wordt gedaan op zelfsturing.

Daarnaast zou de toename van het aandeel meiden in vooral het vwo en havo te verklaren zijn door de invoering van onderwijsvernieuwingen zoals de tweede fase. In dat onderwijs is er meer aandacht voor vaardigheden zoals zelfstandig werken, communicatie, samenwerken, studieplanning en informatie verzamelen en verwerken. Meiden zouden deze beter beheersen dan jongens. Jongens zouden op twee manieren nadeel ondervinden van de vernieuwing. In de eerste plaats worden ze gevraagd onderwijs te volgen waarvoor zij minder geschikt zijn dan meiden. In de tweede plaats worden jongens

200 Van Maele e.a., 2015.

201 Jolles, 2017.

202 Ibid.

203 Van Maele e.a., 2015.

204 Ibid.

205 Tavecchio, 2019.

206 Driessen & Van Langen, 2011b.

207 Driessen & Doesborgh, 2004; Martino, 2008.

208 Tavecchio, 2019; Van Houtte, 2019.

209 OECD, 2012.

210 Xie & Shauman, 2005; England, 2010; Yazilintas, Svensson, De Vries & Saharso, 2013.

211 Belfi, Levels & Van der Velden, 2015.

beoordeeld op de vaardigheden die ze in mindere mate bezitten, terwijl de vaardigheden waarop jongens zichzelf sterk inschatten (rekenvaardigheden en analytische vaardigheden) minder belangrijk zijn geworden.²¹²

Hoewel er in het buitenland geen onderwijsvernieuwingen zoals de tweede fase zijn ingevoerd, zien we daar dezelfde trend.²¹³ In bijna alle OECD-landen zijn meiden oververtegenwoordigd in de hogere niveaus; dat is niet uniek voor Nederland. Daarmee lijkt de verklaring van de onderwijsmodellen niet aannemelijk.

Uit onderzoek blijkt dat sommige scholen betere resultaten behalen met jongens dan andere. Daar komt bij: op veel scholen waar jongens het goed doen – dat wil zeggen relatief weinig voortijdig schoolverlaten, weinig afstromen naar een lager onderwijstype en weinig zittenblijven – geldt dit ook voor meiden.²¹⁴ Als een aantal zaken ontbreekt in de leeromgeving, zijn jongens (extra) in het nadeel.

De aanpak van scholen waar jongens het goed doen, komt voor een groot deel neer op het realiseren van goed onderwijs, waarbij gekeken wordt naar de individuele verschillen tussen leerlingen en niet zozeer naar de verschillen tussen jongens en meiden. Daarnaast wordt de aanpak van die scholen gekenmerkt door een combinatie van structuur bieden, goede begeleiding en voortdurend sturen en monitoren op gedrag en motivatie van leerlingen.²¹⁵

Seksestereotypen in lesmateriaal zijn in het nadeel van meiden

Stereotypen kunnen ook tot uitdrukking komen in het curriculum en leermiddelen. De aanpak en inhoud kunnen eenzijdig afgestemd zijn op een van beide seksen, waardoor verschillen in kansen ontstaan. Uit vrouwenstudies en emancipatieonderzoek uit de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw weten we bijvoorbeeld dat het curriculum in die tijd op allerlei manieren was afgestemd op jongens en dat het verborgen curriculum sekse-stereotiepe boodschappen

²¹² Coenen, Meng & Van der Velden, 2011.

²¹³ DiPrete & Buchmann, 2013.

²¹⁴ Heemskerk e.a., 2012.

²¹⁵ Ibid.

bevatte. In recent onderzoek van Mesman blijkt dat deze stereotypen nog steeds voorkomen in lesmateriaal. Vrouwen zijn systematisch ondervertegenwoordigd (in teksten en op afbeeldingen) in boeken voor de vakken Nederlands en wiskunde (brugklas). Personages met een beroep zijn vaker man dan vrouw en de mannelijke personages hebben een veel grotere diversiteit aan beroepen dan vrouwen. Onderzoek laat verder zien dat blootstelling aan (subtiele) ondervertegenwoordiging van bepaalde groepen en bijbehorende (negatieve) stereotypen kunnen leiden tot verminderde motivatie en lagere prestaties bij die groepen.²¹⁶

8.5 Verklaringen op het niveau van het onderwijsstelsel

Tot voor kort is relatief weinig aandacht besteed aan de institutionele factoren die de verschillen in onderwijsniveau tussen mannen en vrouwen kunnen verklaren. Scheeren en anderen noemen in dit verband het moment waarop het onderwijsstelsel leerlingen selecteert naar onderwijsniveau en onderwijstype.²¹⁷ In hun onderzoek testen ze de hypothese dat een late 'eerste' selectie – denk aan een verlengde brugklas – gunstiger uitpakt voor meiden dan voor jongens als het gaat om het uiteindelijk bereikte onderwijsniveau. De cijfers uit 21 Europese landen ondersteunen deze aanname. Een late eerste selectie vergroot de al aanwezige voorsprong van meiden ten opzichte van jongens in het onderwijs. Dit onderzoek laat zien dat de vormgeving van het onderwijsstelsel van invloed is op de prestaties van jongens en meiden. Ook in een studie met PISA-data is deze invloed aangetoond.²¹⁸

Latere selectie is dus in het voordeel van meiden, maar welk mechanisme hieraan ten grondslag ligt moet nader onderzocht worden. Waarschijnlijk is het een interactie tussen het moment van selecteren en de dan aanwezige verschillen tussen jongens en meiden. Met andere woorden: het moment van selectie kan de dan aanwezige verschillen vergroten of juist verkleinen. In de adolescentie zijn bijvoorbeeld de non-cognitieve vaardigheden sterk in ontwikkeling. Verschillen hierin kunnen, mede onder invloed van de omgeving, worden vergroot of verkleind en dat heeft weer invloed op de prestaties en verdere loopbaan. In de adolescentie ontwikkelen jongens en meiden ook hun identiteit. Deze verschillen kunnen eveneens worden vergroot of verkleind door het moment van selectie. In paragraaf 8.3 kwam aan de orde dat jongensculturen over het algemeen minder gericht zijn op school en leren dan meidenculturen.

Yazilitas en anderen noemen de kenmerken van (nationale) onderwijssystemen en het onderwijsbeleid als mogelijke verklaringen voor de ongelijke vertegenwoordiging van mannelijke en vrouwelijke studenten in wiskunde, science en technologie.²¹⁹ Deze verklaringen spelen een rol in de productie en reproductie van ongelijkheid in het onderwijs.²²⁰ De belangrijkste institutionele verklaringen zijn de mate van differentiatie en de mate van keuzevrijheid. Gedifferentieerde onderwijssystemen veroorzaken meer ongelijke uitkomsten met betrekking tot klassen, etniciteit én gender. Minder keuzevrijheid leidt tot meer gelijke uitkomsten. Uit Nederlands onderzoek bleek dat de invoering van de tweede fase en de vernieuwde tweede fase (die de vrijheid van leerlingen om een eigen examenprogramma samen te stellen vermindert) ook invloed heeft gehad op de keuze van meiden voor exacte (bèta)examenprogramma's in het voortgezet onderwijs.²²¹ Meiden in het vwo en havo kozen vaker voor een exacte (bèta)richting. Het CBS wijst erop dat met de invoering van de vernieuwde tweede fase in het schooljaar 2007/2008 het eenvoudiger werd om de profielen Natuur & Techniek en Natuur & Gezondheid te combineren. Uit cijfers van het CBS blijkt dat vooral meiden in het vwo na de invoering van de vernieuwde tweede fase kozen voor zo'n dubbelprofiel.²²²

²¹⁶ Mesman e.a., 2019.

²¹⁷ Scheeren e.a., 2018.

²¹⁸ Hek, Buchmann & Kraaykamp, 2019.

²¹⁹ Yazilitas e.a. 2013.

²²⁰ Yazilitas e.a. 2013, p. 533.

²²¹ Yazilitas e.a. 2013.

²²² CBS 2018c.

Geraadpleegde deskundigen

Gesprekken

De heer L. Woltring
De heer D. van der Wateren

*Auteurs De ontwikkeling van jongens in het onderwijs.
Context en praktijk van primair tot en met hoger onderwijs.*

Mevrouw I. Koopmans
Mevrouw B. Pouwels

Sociaal-Economische Raad
Sociaal-Economische Raad

Mevrouw M. Swanborn
Mevrouw R. van de Pol
De heer M. Balvers

Inspectie van het Onderwijs
Inspectie van het Onderwijs
Inspectie van het Onderwijs

Mevrouw A. Merens
De heer F. Bucx

Sociaal en Cultureel Planbureau
Sociaal en Cultureel Planbureau

De heer D. Visser

Centraal Planbureau

Mevrouw K. Hoogeveen

Sardes

Deelnemers panelgesprek

Mevrouw J. Endendijk

Universiteit Utrecht

Mevrouw G. Geerdink

Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Mevrouw I. Heemskerk

Kohnstamm Instituut

De heer J. Jolles

Vrije Universiteit

Mevrouw A. van Langen

KBA Nijmegen

Mevrouw J. Plantenga

Universiteit Utrecht

Literatuur

- Akerlof, G.A., & Kranton, R. (2010). *Identity Economics*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. 2nd Edition. London: Verso books.
- Annot, M., & Miles, P. (2005). A reconstruction of the gender agenda: The contradictory gender dimensions in New Labour's educational and economic policy. *Oxford Review of Education*, 31, 173-189.
- Aubert-Broche, B., Fonov, V.S., García-Lorenzo, D., Mouha, A., Guizard, N., Coupé, P., ... Collins, D.L. (2013). A new method for structural volume analysis of longitudinal brain MRI data and its application in studying the growth trajectories of anatomical brain structures in childhood. *NeuroImage*, 82, 393-402.
- Azmat, G., Cuñat, V., & Henry, E. (2020). *Gender Promotion Gaps: Career Aspirations and Workplace Discrimination*. IZA Discussion Papers, 12902. Bonn: Institute of Labor Economics (IZA).
- Bavinck, H. (1918). *De vrouw in de hedendaagsche maatschappij*. Kampen: J.H. Kok.
- Belfi, B.E., Levels, M., & Van der Velden, R.K.W. (2015). *De jongens tegen de meisjes: een onderzoek naar verklaringen voor verschillen in studiesucces van jongens*. ROA Reports No. 005. Maastricht: Research Centre for Education and the Labour Market.
- Belotti, E.G. (1975). *Little girls: Social conditioning and its effects on the stereotyped role of women during infancy*. London: Pluto Press.
- Van den Bergh, L., Denessen, E., & Volman, M. (Red.) (2020). *Werk maken van gelijke kansen: Praktische inzichten uit onderzoek voor leraren basisonderwijs*. Meppel: Ten Brink Uitgevers.
- Berlin, I. (2017). Two concepts of liberty. In D. Miller (Ed.), *Liberty Reader* (pp. 33-57). London: Routledge.
- Bryman, A. (2004). *Social Research Methods*. 2nd Edition. Oxford: Oxford University Press.
- Buchmann, C., DiPrete, T., & McDaniel, A. (2008). Gender inequalities in education. *Annual Review of Sociology*, 34, 319-337.
- Burchell, B., Hardy, V., Rubery, J., & Smith, M. (2014). *A New Method to Understand Occupational Gender Segregation in European Labour Markets*. Te raadplegen van http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/150119_segregation_report_web_en.pdf
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2010). *Terugblikken, een eeuw in statistieken*. Geraadpleegd op 4 juni 2020, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2010/51/terugblikken-een-eeuw-in-statistieken>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2016). *Met dezelfde citoscore een andere schoolloopbaan*. Geraadpleegd op 23 maart 2020, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/36/met-dezelfde-citoscore-een-andere-schoolloopbaan>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2018a). *Een op de vijf leerlingen gezondheid of welzijn is man*. Geraadpleegd op 6 maart 2020, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/11/een-op-vijf-leerlingen-gezondheid-of-welzijn-is-man>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2018b). *Techniekonderwijs wordt populairder bij meisjes*. Geraadpleegd op 2 juni 2020, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/15/techniekonderwijs-wordt-populairder-bij-meisjes>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2018c). *Meisjes stijgen meer boven schooladvies uit dan jongens*. Geraadpleegd op 2 juni 2020, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/50/meisjes-stijgen-meer-boven-schooladvies-uit-dan-jongens>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019a). *Jongens staan na een jaar al op achterstand op het vo*. Geraadpleegd op 2 juni 2020, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/36/meisjes-binnen-7-jaar-vo-hoger-niveau-diploma-dan-jongens>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019b). *Meisjes vaker dan jongens op hoogste niveau mbo*. Geraadpleegd op 2 juni 2020, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/40/meisjes-vaker-dan-jongens-op-hoogste-niveau-mbo>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019c). *Evenveel vrouwen als mannen met hbo- of wo-diploma*. Geraadpleegd op 2 juni 2020, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/10/evenveel-vrouwen-als-mannen-met-hbo-of-wo-diploma>
- Centraal Bureau voor de Statistiek & Sociaal en Cultureel Planbureau (2018). *Emancipatiemonitor 2018*. Den Haag: SCP.
- Centraal Planbureau (2019a). *Arbeidsparticipatie, gewerkte uren en economische zelfstandigheid van vrouwen*. Den Haag: CPB.
- Centraal Planbureau (2019b). *Vrouwen aan de top: Het aandeel vrouwen aan de top van het bedrijfsleven blijft achter bij het streefcijfer. Wat zijn de oorzaken, gevolgen en beleidsopties?* Den Haag: CPB.
- Charles, M., & Grusky, D. (2004). *Occupational Ghettos: The Worldwide Segregation of Women and Men*. Redwood City, California: Stanford University Press.

- Claessen, J. (2013). *Meisjessucces of jongensprobleem? De groeiende achterstand van jongens in het onderwijs ofwel de voorsprong van meisjes*. Heerlen: Wetenschappelijk Centrum Leraren Onderzoek, Open Universiteit.
- Coenen, J., Meng, C., & Van der Velden, R. (2011). *Schoolsucces van jongens en meisjes in het HAVO en VWO: waarom meisjes het beter doen*. ROA Reports, Nr. 2. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Crone, E. (2008). *Het puberende brein*. Amsterdam: Bert Bakker.
- David, S.P., Naudet, F., Laude, J., Radua, J., Fusar-Poli, P., Chu, I., ... Ionnidis, J.P.A. (2018). Potential Reporting Bias in Neuroimaging Studies of Sex Differences. *Scientific Reports*, 8.
- DiPrete, T., & Buchmann, C. (2013). *The Rise of Women: The Growing Gender Gap in Education and What it Means for American Schools*. New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Driessen, G. (2005). Effecten van de feminisering van het basisonderwijs: Opinions of feiten? *Pedagogiek*, 25, 40-58.
- Driessen, G. (2009). Teacher's sex and student's achievement, attitudes and behavior. Negative effects of the feminization of primary education? In Z. Buchholz & S. Boyce (Eds.), *Masculinity: Gender Roles, Characteristics and Coping* (pp. 1-26). Hauppauge, NY: Nova Science Publishers.
- Driessen, G., & Van Langen, A. (2007). Sekseverschillen in het onderwijs. 'The boys' problem' in internationaal perspectief. *Mens & Maatschappij* 82(2), 109-132.
- Driessen, G. & Van Langen, A. (2011a). Staan jongens in het primair en voortgezet onderwijs op achterstand? *Pedagogische Studiën*, 88(5), 322-338.
- Driessen, G., & Van Langen, A. (2011b). Mogelijke verklaringen voor onderwijsachterstanden van jongens. *Pedagogiek* 31(2), 155-171.
- Driessen, G. & Van Langen, A. (2013). Gender differences in primary and secondary education: Are girls really outperforming boys? *International Review of Education*, 59, 67-86.
- Driessen, G., & Doesborgh, J. (2004). *De feminisering van het basisonderwijs: Effecten van het geslacht van de leerkrachten op de prestaties, de houding en het gedrag van de leerlingen*. Nijmegen: ITS.
- Ducharme, S., Albaugh, M.D., Nguyen, T.-V., Hudziak, J.J., Mateos-Pérez, J.M., Labbe, A., ... Karama, S. (2016). Trajectories of cortical thickness maturation in normal brain development: The importance of quality control procedures. *NeuroImage*, 125, 267-279.
- Eidhof, B., Van Houtte, M., & Vermeulen, M. (Red.) (2016). *Sociologen over onderwijs*. Antwerpen: Garant.
- Else-Quest, N.M., Hyde, J., & Linn, M.C. (2010). Cross-National Patterns of Gender Differences in Mathematics: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 136(1), 103-27.
- Endendijk, J.J., Groeneveld, M.G., Van Berkel, S.R., Hallers-Haalboom, E.T., Mesman, J., & Bakermans-Kranenburg, M.J. (2013). Gender stereotypes in the family context: Mothers, fathers, and siblings. *Sex Roles*, 68(9-10), 577-590.
- England, P. (2010). The gender revolution: uneven and stalled. *Gender & Society*, 24(2), 149-166.
- Etzioni, A. (1993). *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities, and the Communitarian Agenda*. London: Crown.
- European Institute for Gender Equality (2017). *Gender segregation in education, training, and the labour market*. Brussel: EIGE.
- Europese Commissie (2018a). *Education and Training Monitor: Country Report*. Geraadpleegd op 5 februari 2019, van https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/et-monitor_nl
- Francis, B. (2006). Heroes or zeroes? The discursive positioning of 'underachieving boys' in English neo-liberal education policy. *Journal of Education Policy*, 21, 187-200.
- Gagnon, N., Bosmans, K., & Riedl, A. (2020). *The Effect of Unfair Chances and Gender Discrimination on Labor Supply*. IZA Discussion Papers, 12912. Bonn: Institute of Labor Economics (IZA).
- Goriounova, N.A., & Mansvelder, H.D. (2019). Genes, Cells and Brain Areas of Intelligence. *Frontiers in Human Neuroscience*, 13, 471.
- Gubbels, J., Van Langen, A., Maassen, N., & Meelissen, M. (2019). *Resultaten PISA-2018 in vogelvlucht*. Enschede: Universiteit Twente.
- Hartgers, M., & Portegijs, W. (2009). *Onderwijs*. In A. Merens & B. Hermans (Red.), *Emancipatiemonitor 2008* (pp. 46-77). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Heemskerk, I., Van Eck, E., Kuiper, E., & Volman, M. (2012). *Succesvolle onderwijsaanpakken voor jongens in het VO*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Hek, M., Buchmann C., & Kraaykamp G. (2019). Educational Systems and Gender Differences in Reading: A Comparative Multilevel Analysis. *European Sociological Review* 35(2), 169-86.

- Van Houtte, M. (2004). Why boys achieve less at school than girls: The difference between boys' and girls' academic culture. *Educational Studies*, 30, 159-173.
- Hyde, J. (2005). The gender similarities hypothesis. *American Psychologist*, 60(6), 581-592.
- Inspectie van het Onderwijs (2018). *Technische rapportage onderwijskansen en segregatie. De Staat van het Onderwijs 2016/2017*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2019a). *Technisch rapport hoofdstuk primair onderwijs. De Staat van het Onderwijs 2019*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2019b). *Technisch rapport hoofdstuk voortgezet onderwijs. De Staat van het Onderwijs 2019*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2019c). *De Staat van het Onderwijs 2019*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020a). *Technisch rapport hoofdstuk speciaal onderwijs. De Staat van het Onderwijs 2020*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020b). *Technisch rapport hoofdstuk voortgezet onderwijs. De Staat van het Onderwijs 2020*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2020c). *Technisch rapport mbo. De Staat van het Onderwijs 2020*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Jolles, J. (2007). Neurocognitieve ontwikkeling en adolescentie: enkele implicaties voor het onderwijs. *Onderwijsinnovatie*, maart 2007, 30-32.
- Jolles, J. (2017). *Het tienerbrein. Over de adolescent tussen biologie en omgeving*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Jolles, J. (2020). *Leer je kind kennen. Over ontplooiing, leren, denken en het brein*. Amsterdam: Pluim.
- Jungbluth, P. (1984). Covert sex-role socialization in Dutch education: A survey among teachers. *The Netherlands Journal of Sociology*, 20, 43-57.
- Kreimer, M. (2004). Labour Market Segregation and the Gender-Based Division of Labour. *European Journal of Women's Studies*, 11(2), 223-246.
- Kremer, M. (2007). *How Welfare States Care: Culture, Gender and Parenting in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Van Langen, A., & Dekkers, H. (2005). Cross-national differences in participating in tertiary science, technology, engineering and mathematics education. *Comparative Education*, 41, 329-350.
- Van Langen, A., & Driessen, G. (2006). *Sekseverschillen in onderwijsloopbanen: Een internationaal comparatieve trendstudie*. Nijmegen: ITS.
- Lenroot, R.K., Gogtay, N., Greenstein, D.K., Wells, E.M., Wallace, G.L., Clasen, L.S., ... Giedd, J.N. (2007). Sexual dimorphism of brain developmental trajectories during childhood and adolescence. *NeuroImage*, 36(4), 1065-1073.
- Liefbroer, A.C., & Dykstra, P.A. (2000). *Levenslopen in verandering: Een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Lindberg, S.M., Hyde, J.S., Petersen, J.L., & Linn, M.C. (2010). New trends in gender and mathematics performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 136(6), 1123-1135.
- Van Maele, D., Michalek, N., Engels, N., Laevers, F., Lombaerts K., & Van Houtte, M. (2015). *Gender op school: Meer dan een jongens-meisjeskwestie*. Tiel: Lannoo.
- Martino, W. (2008). *Boys' Underachievement: Which Boys Are We Talking About? What Works? Research into Practice*, Research Monograph # 12, Ontario.
- Menens, A., & Idema, J. (2020). *Verschillende wegen naar leidinggeven: Doorstroom van mannen en vrouwen naar leidinggevende functies*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Mesman, J., Van de Rozenberg, T., Van Veen, D., Zicha, L., & Groeneveld, M. (2019). *Representatie en stereotypering van vrouwen en mannen in schoolboeken voor de brugklas*. Geraadpleegd op 31 maart 2020, van <https://jimdo-storage.global.ssl.fastly.net/file/7f686795-c1b3-466d-8159-3a9fc6d13176/mesman%20-%20final%20rapport%20schoolboeken%20gender.pdf>
- Michel, S., & Mahon, R. (Eds.) (2002). *Child Care Policy at the Crossroads: Gender and Welfare State Restructuring*. New York/London: Routledge.
- Ministerie van Financiën (2020). *De(elt)tijd zal het leren. Van analyse naar beleid over deeltijd*. Den Haag: Interdepartementaal beleidsonderzoek.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap (z.d.). *Onderwijs in cijfers*. Geraadpleegd op 2 juni 2020, van <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/internationaal/leerlingen-en-studenten/stromen-instroom-in-het-hoger-onderwijs>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap (z.d.). *Onderwijs in cijfers*. Geraadpleegd op 2 juni 2020, van <https://www.ocwincijfers.nl>

- nl/emancipatie/vrouwen-en-onderwijs/
onderwijsrichting-segregatie-index
- Muller, L., Floris, J., Chkalova, K., Dankmeyer, B. & Bloem, M. (2018). *Monitor loonverschillen mannen en vrouwen, 2016*. Utrecht: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Mutlu, A.K., Schneider, M., Debbané, M., Badoud, D., Eliez, S., & Schaer, M. (2013). Sex differences in thickness, and folding developments throughout the cortex. *NeuroImage*, 82, 200-207.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2012). *Closing the Gender Gap. Act Now*. Paris: OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2016). *Skills Matter: Further Results from the Survey of Adult Skills*. Paris: OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2018). *The Gender Gap in Educational Outcomes in Norway*. OECD Education Working Paper No. 183. Geraadpleegd op 21 februari 2020, van [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP\(2018\)19&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP(2018)19&docLanguage=En)
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2019a). *Part-time and Partly Equal: Gender and Work in the Netherlands*. OECD Publishing: Paris. Geraadpleegd op 2 juni 2020, van <https://doi.org/10.1787/204235cf-en>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2019b). *Education at a Glance*. Parijs: OECD Publishing. Geraadpleegd van <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>
- Onderwijsraad (2015). *Een goede start voor het jonge kind*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad (2019). *Doorgeschoten differentiatie in het onderwijsstelsel*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Pilcher, J. & Whelehan, I. (2004). *50 Key Concepts in Gender Studies*. London: Sage.
- PricewaterhouseCoopers (2008). *The leaking pipeline: Where are our female leaders? 79 women share their stories*. PricewaterhouseCoopers.
- Reskin, B.F., & Bielby, D.D. (2005). A Sociological Perspective on Gender and Career Outcomes. *Journal of Economic Perspectives*, 19(1), 71-86.
- Ruigrok, A.N.V., Salimi-Khorshidi, G., Lai, M.-C., Baron-Cohen, S., Lombardo, M.V., Tait, R.J., & Suckling, J. (2014). A meta-analysis of sex differences in human brain structure. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 39, 34-50.
- Sanchis-Segura, C., Ibañez-Gual, M.V., Adrián-Ventura, J., Aguirre, N., Gómez-Cruz, Á.J., Avila, C., & Forn, C. (2019). Sex differences in gray matter volume: how many and how large are they really? *Biology of Sex Differences*, 10(1), 1-19.
- Scheeren, L., Van de Werfhorst, H., & Bol, T. (2018). The Gender Revolution in Context: How Later Tracking in Education Benefits Girls. *Social Forces* 97(1), 193-220.
- Sociaal-Economische Raad (2019). *Diversiteit in de top. Tijd voor versnelling*. Den Haag: SER.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2018). *Werken aan de start. Jonge mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt*. Den Haag: SCP.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2020). *Ervaren discriminatie in Nederland II*. Den Haag: SCP.
- Steinmetz, S. (2012). *The Contextual Challenges of Occupational Sex Segregation: Deciphering Cross-National Differences in Europe*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, Springer Fachmedien Wiesbaden.
- Tavecchio, L. (2019). Jongens en hun relatie met professionele opvoeders en onderwijsgeveenden. In L. Woltring & D. van der Wateren, *De ontwikkeling van jongens in het onderwijs* (pp. 63-76). Tiel: Lannoo.
- Taylor, C. (1989). *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Van Tetering, M.A., & Jolles, J. (2017). Teacher evaluations of executive functioning in schoolchildren aged 9-12 and the influence of age, sex, level of parental education. *Frontiers in Psychology*, 8, 481.
- Van Tricht, J. (2018). *Waarom feminisme goed is voor mannen*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact.
- Tyrowicz, J., Terjesen, S., & Mazurek, J. (2020). *All on board? New evidence on board gender diversity from a large panel of firms*. IZA Discussion Papers, 12883. Bonn: Institute of Labor Economics (IZA).
- Vantieghem, W., & Van Houtte, M. (2015). Are girls more resilient to gender-conformity pressure? The association between gender-conformity pressure and academic self-efficacy. *Sex Roles*, 73(1-2), 1-15.
- Veendrick, L., Tavecchio, L., & Doornenbal, J. (2004). Jongens als probleem. Inleiding bij het themadeel. *Pedagogiek*, 24, 12-22.
- Vijayakumar, N., Allen, N.B., Youssef, G., Dennison, M., Yücel, M., Simmons, J.G., & Whittle, S. (2016). Brain development during adolescence: A mixed-longitudinal investigation of cortical thickness, surface area, and volume. *Human Brain Mapping*, 37(6), 2027-2038.

Van der Vleuten, M., Steinmetz, S., & Van de Werfhorst, H. (2018). Gender norms and STEM: the importance of friends for stopping leakage from the STEM pipeline. *Educational Research and Evaluation, 24*(6-7), 417-436.

Wierenga, L.M., Langen, M., Oranje, B., & Durston, S. (2014). Unique developmental trajectories of cortical thickness and surface area. *NeuroImage, 87*(C), 120-126.

Wierenga, L.M., Bos, M.G.N., Van Rossenberg, F., & Crone, E.A. (2019). Sex Effects on Development of Brain Structure and Executive Functions: Greater Variance than Mean Effects. *Journal of Cognitive Neuroscience, 31*(5), 730-753.

Wierenga, L.M., & Crone, E.A. (2019). *Ontwikkeling van cognitieve en niet-cognitieve vaardigheden van jongens en meisjes: Een literatuuronderzoek*. Leiden: Brain and Development Research Center.

Woltring, L., & Van der Wateren, D. (2019). *De ontwikkeling van jongens in het onderwijs. Context en praktijk van primair tot en met hoger onderwijs*. Tiel: Lannoo.

Xie, Y., & Shauman, K.A. (1997). Modeling the sex-typing of occupational choice: Influences of occupational structure. *Sociological Methods & Research, 26*(2), 233-261.

Xie, Y., & Shauman, K.A. (2005). *Women in Science: Career Processes and Outcomes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Yazilintas, D., Svensson, J., De Vries, G., & Saharso, S. (2013). Gendered study choice: A literature review. A review of theory and research into the unequal representation of male and female students in mathematics, science, and technology. *Educational Research and Evaluation, 19*(6), 525-545.

Colofon

Goed onderwijs voor iedereen: daar draagt de Onderwijsraad aan bij. De raad geeft al meer dan honderd jaar advies over onderwijsbeleid en -wetgeving aan de regering en de Eerste en Tweede Kamer. Gevraagd én uit eigen beweging. Dit mondt uit in gefundeerde verkenningen en adviezen die focussen op oplossingen voor de langere termijn. Ze gaan over alle vormen van onderwijs: van voorschoolse voorzieningen tot aan postuniversitair onderwijs en een leven lang ontwikkelen.

De raad is onafhankelijk en staat tegelijkertijd midden in de samenleving en het onderwijs. De adviezen worden gevoed door kennis en ervaring uit het onderwijsveld en de praktijk van onderwijswetgeving en -beleid. En ze zijn gebaseerd op wetenschappelijke kennis en inzichten. De JongerenOnderwijsraad, met leerlingen en studenten van diverse leeftijden en schooltypen, voedt de raad met ervaringen en ideeën over het Nederlandse onderwijs en denkt mee over onderwerpen.

Nr. 20200161/1175, oktober 2020
Uitgave van de Onderwijsraad, Den Haag, 2020
ISBN 978-94-6121-073-9

Bestellingen van publicaties

Onderwijsraad
Prins Willem Alexanderhof 20
2595 BE Den Haag
secretariaat@onderwijsraad.nl
(070) 310 00 00

Ontwerp

thonik

Fotografie

Edwin Walvisch

Visualisatie

Things To Make And Do

© Onderwijsraad, Den Haag.
Alle rechten voorbehouden. All rights reserved

Prins Willem Alexanderhof 20
2595 BE Den Haag

www.onderwijsraad.nl
secretariaat@onderwijsraad.nl
tel: +31 70 310 00 00